

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

รูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบนฐานทุน
ของท้องถิ่นในเขตพื้นที่กิ่งเมือง กรณีศึกษาบ้านหนองขาม
ตำบลหนองแวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

โดย

นางสาวมะลิวรรณ สุวรรณพฤษ นายบุญโรม สุ่มลละ และคณะ

กันยายน 2556

สัญญาเลขที่ RDG55E0072

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

รูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบนฐานทุน
ของท้องถิ่นในเขตพื้นที่กิ่งเมือง กรณีศึกษาบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง
อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

โดย

1.นางสาวมะลิวรรณ สุวรรณพฤษ	2.นายบุญโรม สุ่มลละ
3. นายนิത്യ นามวงษ์	4. นางสาวปารมี ลางคุณานนท์
5. ร้อยตรีจรูญ ฉายประดิษฐ์	6. นายมนตรี ไพรัตน์
7. นายสมหวัง สุพรม	8. นายสุริยา ยุบลวัฒน์
9. นายประถม ประชาเพิ่ม	10. นายธัชชัย ประชานันท์
11. นายทวี สุ่มลละ	12. นายณรงค์ พรรัตน์
13. นายบวร มังครัตน์	14. นายศุภร์ ตาสา
15. นายประสิทธิ์ ภาณุชาติ	16. นางทองสุนย์ จุฑานิตย์
17. นางทองใส สมบูรณ์	18. นางพิสมัย นามโต
19. พระมหามนตรี ญาณเมธี	20. พระมหาอุทัย วชิรเมธี

ภายใต้ชุดเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนลุ่มน้ำปาว
สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

ชื่อเรื่อง : รูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบนฐานทุนของท้องถิ่นในเขตพื้นที่กิ่งเมือง
กรณีศึกษา บ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

ผู้วิจัย : นางสาวมะลิวรรณ สุวรรณพุกษ์ นายบุญโรม สุมูละ และคณะ

ปีที่พิมพ์ : 2556

แหล่งทุน : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ร่วมกับ
มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์

.....
การวิจัยรูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบนฐานทุนของท้องถิ่นในเขตพื้นที่กิ่งเมือง
กรณีศึกษาบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา
บริบทและพัฒนาการของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ศึกษาสถานการณ์การผลิตและการบริโภค
อาหาร ศึกษาพัฒนาการและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหาร
ตลอดจนศึกษาและรวบรวมต้นทุนของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการบริโภคอาหารสู่การพัฒนา
รูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารที่เหมาะสมกับชุมชน โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
(Participatory Action Research-PAR) ในพื้นที่บ้านหนองขาม และมีทีมวิจัยอันประกอบด้วย
ตัวแทนจาก วัด บ้าน โรงเรียน และนักวิชาการ

สรุปผลการวิจัย

บ้านหนองขาม เป็นหมู่บ้านที่อยู่ในเขตขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวง อำเภอสหัสขันธ์
จังหวัดกาฬสินธุ์ ตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดกาฬสินธุ์ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 40 กิโลเมตร
มีจำนวนหลังคาเรือน 205 หลังคาเรือน และครัวเรือนที่อาศัยอยู่จริง 157 ครัวเรือน มีประชากรทั้งสิ้น
747 คน เป็นชายจำนวน 373 คน เป็นหญิงจำนวน 374 คน อาชีพหลักของชาวบ้านคือรับจ้างทั่วไป
และมีอาชีพเกษตรกรรมควบคู่กันไป ส่วนมากชาวบ้านจะทำนาปี โดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อการบริโภค
และจุดหมายรองคือการผลิตเพื่อขาย นอกจากนั้นยังมีการทำไร่มันสำปะหลัง ปลูกยาสูบ ปลูกพืชผัก มี
การเลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ สุกร เป็ด และไก่ บ้าง คนวัยแรงงานนิยมเข้าไปทำงานในรับจ้างในตัว
อำเภอ และกรุงเทพมหานคร

การคมนาคมระหว่างหมู่บ้านกับตัวเมืองชาวบ้านส่วนใหญ่จะเดินทางโดยรถยนต์ส่วนบุคคล
และบางคนก็ใช้รถโดยสารประจำทางที่ผ่านทางเข้าหมู่บ้าน ส่วนสถานศึกษานั้นบ้านหนองขามมี
โรงเรียนประถมศึกษาในหมู่บ้านคือโรงเรียนหนองขามวิทยา ส่วนโรงเรียนมัธยม เด็ก ๆ ต้องไปโรงเรียน
ในตัวอำเภอซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 4 กิโลเมตร บ้านหนองขามมีวัดอยู่ 1 แห่ง คือ วัดวงศ์
สว่างธรราราม (เดิมชื่อวัดบ้านหนองขาม) ซึ่งเป็นที่จัดศาสนกิจต่าง ๆ นอกจากนี้บ้านหนองขามยังมี สุข
ศาลา ศาลา SML และมีน้ำประปาใต้ดินใช้ในหมู่บ้านจำนวน 2 แห่ง บ้านหนองขามมีโรงสีข้าวจำนวน
3 แห่ง โรงสีข้าวกล้อง 1 แห่ง มีโรงปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ดจำนวน 1 แห่ง ที่ดิน เป็นที่ราบ มีแหล่งน้ำกลาง
หมู่บ้าน ที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่เป็นโหนด มีแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ 2 แห่ง คือ หนองแวง (พื้นที่
ประมาณ 14 ไร่อยู่กลางหมู่บ้าน) และหนองคูต (พื้นที่ประมาณ 10 ไร่) มีป่าชุมชน 2 แห่ง คือป่า
ดอนหอยปู้ตา (พื้นที่ประมาณ 16 ไร่) และป่าโคกคึม (พื้นที่ประมาณ 30 ไร่)

ชาวบ้านหนองขามนับถือศาสนาพุทธ มีการเข้าวัดฟังธรรมกันเป็นประจำในวันพระ มีการถือฮีต 12 คอง 14 ตามแบบชุมชนอีสานโดยทั่วไป และมีการไหว้ปู่ตาเป็นประจำทุกปี โดยมีหอปู่ที่บ้านหนองขามนับถือ 2 แห่งคือศาลเจ้าปู่หอคำ (หอบ้าน) และหอดอนปู่ตา (หอป่า)

จากการศึกษาสภาพหมู่บ้านตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง ประมาณช่วงปี พ.ศ. 2460-2465 จนถึงปัจจุบัน แบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านเพื่อสะดวกในการศึกษาได้ 3 ยุค คือ

ยุคแรก พ.ศ.2460-2504 ยุคก่อตั้งชุมชน ในช่วงปี พ.ศ. 2460 ชาวบ้านตั้งถิ่นฐานใหม่ ทรัพยากรธรรมชาติยังมีมาก ชาวบ้านยังอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยกันอย่างญาติพี่น้อง การพึ่งพาจากภายนอกมีน้อย

ยุคที่สอง พ.ศ.2504-2533 ยุคหาพื้นที่ในการเพาะปลูกเพิ่ม เริ่มจากปี พ.ศ.2505 ซึ่งทรัพยากรในชุมชนลดน้อยลง ชาวบ้านจึงได้ไปแผ้วถางป่าในเขตป่าสงวนห่างจากชุมชนประมาณ 10 กิโลเมตร เพื่อหาพื้นที่ปลูกเพิ่มและได้ปลูกพืชไร่ คือ ปอ มันสำปะหลัง และปลูกพืชผักร่วมด้วย จึงไม่ขาดแคลนเรื่องอาหาร อีกทั้งสัตว์ป่าในช่วงนั้นยังพอมีให้หามาเป็นอาหารได้ ในช่วงนี้ชาวบ้านเริ่มมีรายได้จากการขายพืชไร่ที่ปลูกแต่เริ่มมีหนี้เพราะต้องกู้มาลงทุนด้วย และยุคนี้เองที่สังคมเมืองเริ่มขยายตัวทำให้ราคาที่ดินในหมู่บ้านมีราคาสูงขึ้น ประกอบกับชาวบ้านมีหนี้ จึงมีการขายที่ดินกันมากขึ้น

ยุคที่สาม พ.ศ.2533 - ปัจจุบัน (2556) ยุคคนหนองขามซื้ออยู่ซื้อกิน เริ่มจากปี พ.ศ. 2533 เป็นช่วงเริ่มต้นของเศรษฐกิจฟองสบู่ของสังคมไทย ซึ่งชุมชนบ้านหนองขามเองก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ราคาที่ดินมีราคาสูง การจับจ่ายใช้สอยของชาวบ้านมีความคล่องตัว มีการกู้ยืมเงินมากขึ้นเพื่อนำมาใช้จ่าย มีการเล่นการพนันในหมู่บ้านอย่างเปิดเผย ที่ดินทำกินถูกขาย ชาวบ้านพึ่งพิงอาหารจากตลาดเกือบทั้งหมด จนในปัจจุบันบ้านหนองขาม ประสบกับปัญหาารุมเร้าหลายด้าน ซึ่งยังไม่สามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้เลย

จากการศึกษาปัญหาการพึ่งตนเองด้านอาหารของคนบ้านหนองขามพบปัญหาอยู่หลายด้าน ได้แก่ ปัญหาสังคม คือ ปัญหาอบายมุข เช่น การเล่นพนัน ซื้อง่ายย ลักขโมย ปัญหาขาดแคลนทุน ขาดแคลนน้ำ ไม่มีที่ดินพอในการเพาะปลูก ตลอดจนปัญหาในด้านปัจจัยการผลิต อันได้แก่ ขาดแคลนแรงงาน พันธุ์ข้าวแพง พันธุ์พืชไม่ต้านทานโรค ปุ๋ยแพง ดินเสื่อม วัชพืชในนามาก เป็นต้น ซึ่งเป็นปัญหาที่คนหนองขามวิตกกังวลและเป็นปัญหาที่ไม่รู้จะแก้ไขได้อย่างไร

ชาวบ้านหนองขามได้ทบทวนตนเอง ได้ศึกษาอดีต ศึกษาสถานการณ์การผลิตและบริโภคในปัจจุบัน ได้ค้นหาปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ตลอดจนได้ศึกษาต้นทุนท้องถิ่นของตนเองแล้วพบสาเหตุที่แท้จริงของชุมชนที่ไม่สามารถพึ่งตนเองด้านอาหารนั้น มีเหตุปัจจัย 3 ด้าน ได้แก่ 1) การเปลี่ยนแปลงของสังคม พบว่า ปัจจุบันยุคสมัยเปลี่ยน วิถีชีวิตของคนเปลี่ยน และค่านิยมเปลี่ยน ทำให้คนส่วนใหญ่บริโภคตามกระแสนิยม ทำอะไรด้วยความเร่งรีบ เร่งด่วน การปลูกพืชผักไว้กินเองเหมือนชาวบ้านในอดีตถูกมองว่าไม่ทันสมัย และขาดต้นแบบการปลูกอยู่ปลูกกินที่เป็นรูปธรรมชัดเจน 2) ปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า ทรัพยากรธรรมชาติเริ่มหมดไป ชุมชนขาดที่ดินทำกิน ขาดน้ำ ขาดเมล็ดพันธุ์พืชที่ดี และ 3) ความเชื่อ ประเพณีหรือแนวปฏิบัติเดิมหายไปจากชุมชน ความเชื่อที่ฝังมาในการปลูกอยู่ปลูกกินที่มีอยู่ในอดีตนั้นในปัจจุบันหายไปไหน เช่น การนับถือพระแม่โพสพ พระแม่ธรณี นับถือผีตาแฮก ที่แต่ก่อนชาวบ้านได้ทำก่อนการเพาะปลูกและหลังจากการเก็บเกี่ยว ถ้าหากมีการฟื้นฟูความเชื่อเหล่านั้นกลับมาอาจจะทำให้คนหนองขามมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

หลังจากนั้นจึงร่วมกันวิเคราะห์ต้นทุนทางสังคมที่บ้านหนองขามมี ไม่ว่าจะเป็น ทุนความรู้ ภูมิปัญญา อันได้แก่ องค์ความรู้เรื่องการแปรรูปข้าวกล้อง องค์ความรู้ด้านการทำนาอินทรีย์และการ

ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ใช้เองในชุมชน องค์ความรู้เรื่องโรงสีข้าวกล้องชุมชน องค์ความรู้การปลูกข่านอกฤดู องค์ความรู้การเพาะปลาด้วยวิธีธรรมชาติ องค์ความรู้การเลี้ยงหมูหลุมเพื่อผลิตปุ๋ยชีวภาพให้พอเพียงกับการเกษตร และองค์ความรู้หัตถกรรม เช่น ทอเสื่อ สานหมวก สานส้อม สานแห นอกจากนี้ยังมีทุนทางทรัพยากร และทุนทางสังคมวัฒนธรรม จึงได้สรุปแนวทางในการการแก้ปัญหาโดยอาศัยฐานทุนที่บ้านหนองขามมี ที่สามารถทำได้ภายใต้ระยะเวลาที่กำหนด คือ ปรับเปลี่ยนความคิดของคนในชุมชนให้หันมาปลูกอยู่ปลูกกิน โดยส่งเสริมครัวเรือนปลูกอยู่ปลูกกิน พร้อมกับกำหนดกิจกรรมที่จะร่วมกันดำเนินการ 4 กิจกรรม ได้แก่ 1) กิจกรรมส่งเสริมครัวเรือนตัวอย่างปลูกอยู่ปลูกกิน 2) กิจกรรมส่งเสริมนักเรียนโรงเรียนหนองขามวิทยาปลูกผักและทำปุ๋ยหมักชีวภาพ 3) กิจกรรมผ้าป่าปุ๋ย/เมล็ดพันธุ์พืช และ 4) กิจกรรมส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าชุมชน ผลการดำเนินกิจกรรมพบว่า กิจกรรมส่งเสริมครัวเรือนตัวอย่างปลูกอยู่ปลูกกินนั้นเริ่มจากครัวเรือนของทีมนักวิจัยจำนวน 15 ครัวเรือน ทำชุมชนบ้านเพื่อปลูกพืชผักบริโภค และขยายไปยังครัวเรือนอื่นๆ โดยให้ทีมนักวิจัยเป็นผู้แนะนำการปลูกพืชผักไว้บริโภค พบว่ามีครัวเรือนที่ดำเนินตามจำนวนมากกว่าร้อยละร้อย ทำให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว เพราะเห็นว่าการปลูกพืชผักไว้บริโภคเองนั้น สามารถลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน มีพืชผักที่ปลอดสารพิษไว้บริโภค และไม่มีการลักขโมยเนื่องจากทุกบ้านต่างปลูก และเอาผลผลิตที่ได้มาแลกเปลี่ยนแบ่งปันกัน ซึ่งครัวเรือนที่ผ่านการประเมินจะได้รับป้ายครัวเรือนตัวอย่าง ส่วนกิจกรรมส่งเสริมนักเรียนโรงเรียนหนองขามวิทยาปลูกผักและทำปุ๋ยหมักชีวภาพ พบว่าครูได้บูรณาการกิจกรรมดังกล่าวเข้าในกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี โดยให้นักเรียนทำปุ๋ยและปลูกผักในกระถางจากวัสดุเหลือใช้ ส่วนกิจกรรมผ้าป่าปุ๋ย/เมล็ดพันธุ์พืช และกิจกรรมส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าชุมชนนั้นเป็นกิจกรรมที่ดำเนินร่วมกันโดยใช้วัดเป็นสถานที่ดำเนินการเริ่มจากการขอบริจาคปุ๋ยคอกและเมล็ดพันธุ์พืชจากคนในชุมชนบ้านหนองขามและชุมชนใกล้เคียง พบว่า คนในชุมชนชุมชนใกล้เคียงให้ความสนใจ โดยนำปุ๋ยคอกมาบริจาคเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์แล้วนำกลับไปใช้ในการปลูกพืชผักในครัวเรือน และเอาเมล็ดพันธุ์พืชมาแลกเปลี่ยนกัน ตลอดจนร่วมกันอนุรักษ์ป่าดอนปู่ตาซึ่งอยู่บริเวณท้ายวัด และร่วมกันปลูกป่า โดยมี วัด บ้าน และโรงเรียนมีส่วนร่วม ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จะเป็นแนวทางในการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.หน่วยงานราชการทุกภาคส่วนต้องร่วมมือกันพัฒนาชุมชนแบบบูรณาการทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ศึกษาชุมชนในทุกมิติอย่างละเอียดและรอบด้าน รวบรวมทุนที่มีอยู่ในชุมชน คิดหาทางออกร่วมกัน ทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป สนับสนุนส่งเสริมให้มีการประชุมเสวนาอย่างต่อเนื่อง จะทำให้เกิดชุมชนที่เข้มแข็งและมีพลัง

2.หน่วยงานการศึกษา ต้องสร้างห้องเรียนที่มีชีวิต โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ให้เด็กและเยาวชนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ได้เห็นสภาพจริง ปัญหาจริง มีการแสวงหาองค์ความรู้ในชุมชนและบูรณาการองค์ความรู้ที่เรียนมาช่วยแก้ปัญหาของชุมชนและสังคม

3. ควรมีการนำเสนอข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณที่ค้นพบของงานวิจัยนี้ในรูปแบบต่าง ๆ ที่เข้าถึงคนในชุมชน เพื่อสร้างความตระหนักและตื่นรู้เท่าทันกับสถานการณ์การผลิตและการ

บริโภคของคนในชุมชน และสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและเวทีชาวบ้านที่มีพลัง ขยายผลความสำเร็จสู่ชุมชนท้องถิ่นอื่นที่กำลังประสบปัญหารุมเร้าในทุกมิติในสถานการณ์ปัจจุบัน

4.ทุนชุมชนที่มีค่ามากกว่าทุนอื่นคือ ทุนมนุษย์ หากคนในชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันถึงปัญหาและร่วมคิดหาทางออกร่วมกัน และปรับเปลี่ยนแนวทางการพึ่งตนเองผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีเกิดขึ้นในชุมชนอย่างแน่นอน

5.การสร้างเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็งมีความสำคัญเป็นอย่างมากเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้เท่าทันและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและในอนาคต

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป

1. ขยายผลการศึกษารูปแบบการพึ่งตนเองด้านอื่น ๆ ของคนในชุมชนไม่ว่าจะเป็น ด้านพลังงาน ด้านสุขภาพ เป็นต้น

2. ควรมีการศึกษารูปแบบการสร้างจิตสำนึกสาธารณะของคนในชุมชน

3. การศึกษาแนวทางการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

4. การศึกษาแนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงโดยใช้วัดเป็นศูนย์กลาง

5. การส่งเสริมอาชีพและวิสาหกิจเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น

6. การศึกษาการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่มีพลังให้กับคนในชุมชน

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายท้องถิ่น ภายใต้ชุดเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนลุ่มน้ำป่าว จังหวัดกาฬสินธุ์ที่สนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้ รวมทั้งชุมชนบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดกาฬสินธุ์ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่ช่วยทำให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยดี

สุดท้ายขอขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ พี่ น้อง และเพื่อนๆ ที่คอยสอบถามและให้กำลังใจมาโดยตลอด และเป็นพลังสำคัญในการทำให้งานวิจัยสำเร็จได้ด้วยดี

คณะผู้วิจัย

กันยายน 2556

บทคัดย่อ

การวิจัยรูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบนฐานทุนของท้องถิ่นในเขตพื้นที่กิ่งเมืองกรณีศึกษาบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทและพัฒนาการของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ศึกษาสถานการณ์การผลิตและการบริโภคอาหาร ศึกษาพัฒนาการและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหาร ตลอดจนศึกษาและรวบรวมต้นทุนของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการบริโภคอาหารสู่การพัฒนา รูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารที่เหมาะสมกับชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนหนองขามเริ่มก่อตั้งประมาณช่วงปี พ.ศ. 2460-2465 จนถึงปัจจุบันสามารถแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ของชุมชนได้ 3 ยุค คือ ยุคก่อตั้งชุมชน ในช่วงปี พ.ศ. 2460 ชาวบ้านตั้งถิ่นฐานใหม่ ทรัพยากรธรรมชาติยังมีมาก ชาวบ้านพึ่งพาอาศัยกันอย่างญาติพี่น้อง ยุคที่สอง เริ่มจากปี พ.ศ.2505 เป็นยุคที่ชาวบ้านหาพื้นที่ในการเพาะปลูกเพิ่ม ชาวบ้านมีรายได้จากการปลูกพืชไร่ มีการปลูกพืชผักไว้บริโภคเอง และทรัพยากรธรรมชาติยังพอมิให้ชาวบ้านได้หามาบริโภค และในยุคที่สามเริ่มจากปี พ.ศ. 2533 ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนลดลงอย่างมาก เป็นผลมาจากการขยายตัวของชุมชน และการเข้ามาใช้ทรัพยากรร่วมกันจากคนในชุมชนอื่น ชาวบ้านเริ่มขายที่ดินเพราะมีหนี้และที่ดินมีราคาแพง คนในชุมชนเริ่มหันไปทำงานรับจ้างแทนการทำเกษตร ชาวบ้านพึ่งพิงด้านอาหารจากตลาดมากถึงร้อยละ 85 ชาวบ้านเริ่มมีภาระหนี้สินและการพนันรุ่มร่า โดยปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและบริโภคอาหารมี 3 ปัจจัย ได้แก่ 1) การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม พบว่าวิถีชีวิตของคนเปลี่ยน และค่านิยมเปลี่ยน ทำให้คนในชุมชนส่วนใหญ่บริโภคตามกระแสนิยม 2) ทรัพยากรธรรมชาติที่ลดน้อยลง พบว่า ทรัพยากรธรรมชาติเริ่มหมดไป ชุมชนขาดที่ดินทำกิน ขาดแคลนน้ำทำการเกษตร และ 3) ความเชื่อ ประเพณีหรือแนวปฏิบัติในการพึ่งตนเองหายไปจากชุมชน

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่มีพลังของชุมชน ผ่านเวทีการสะท้อนและสรุปบทเรียนอย่างเข้มข้น โดยยึดหลักสำคัญคือ ให้ทุกคนมีส่วนร่วม มีความเข้าใจในคนอื่น ฟังหรือพูดด้วยความตั้งใจและหวังดีต่อชุมชน จึงเกิดแนวทางการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชน คือ การปรับเปลี่ยนความคิดของคนในชุมชนให้หันมาปลูกอยู่ปลูกกิน โดยให้คนในชุมชนได้รู้ และตระหนักในสถานการณ์การผลิตและการบริโภคอาหารของตนเอง และสร้างความเอื้อเฟื้อแบ่งปันให้เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้คนบ้านหนองขามมากกว่าร้อยละ 80 หันมาปลูกพืชผักไว้บริโภคเอง มีพืชผักที่ปลอดสารพิษไว้บริโภค เกิดการแลกเปลี่ยนแบ่งปันกันในชุมชน ตามเป้าหมายที่วางไว้ร่วมกันคือ “คนหนองขาม เอื้ออยู่ เอื้อกิน มีศีลมีธรรม” เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการพึ่งตนเองด้านอาหารของคนในชุมชน

สารบัญ

	หน้า
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ก
กิตติกรรมประกาศ	จ
บทคัดย่อ	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง	ฌ
สารบัญภาพประกอบ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 หลักการและเหตุผล	1
1.2 วัตถุประสงค์	4
1.3 คำนิยามศัพท์	5
1.4 ขั้นตอนและวิธีการดำเนินงาน	5
1.5 ระยะเวลา	6
1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	6
บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	7
2.1 แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน	7
2.2 แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง	11
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองด้านอาหาร	14
2.4 แนวคิดศักยภาพชุมชนและต้นทุนท้องถิ่น	17
2.5 ชุมชนกึ่งเมือง	20
2.6 แนวคิดที่ใช้พัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน	21
2.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	25
บทที่ 3 วิธีดำเนินงานวิจัย	29
3.1 กรอบการศึกษา	30
3.2 วิธีดำเนินงานวิจัย	30
3.3 ปัญหาและอุปสรรค	33

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิจัย	35
4.1 บริบทชุมชนบ้านหนองขาม	35

4.2 พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม	56
4.3 สถานการณ์การผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม	58
4.4 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้าน หนองขาม	66
4.5 การศึกษารวบรวมต้นทุนของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการบริโภคอาหาร ของบ้านหนองขาม	67
4.6 ผลการดำเนินกิจกรรม	71
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	79
5.1 สรุปผลการวิจัย	79
5.2 อภิปรายผล	87
5.3 ข้อเสนอแนะ	89
บรรณานุกรม	90
ภาคผนวก	92
ภาคผนวก ก แบบสอบถาม	93
ภาคผนวก ข ภาพกิจกรรม	105
ภาคผนวก ค แผนปฏิบัติการ	129
ภาคผนวก ง ประวัติทีมวิจัย.....	134

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงจำนวนที่ดินบ้านหนองขาม	45
ตารางที่ 2 แสดงทำเนียบผู้ใหญ่บ้าน บ้านหนองขาม	46
ตารางที่ 3 แสดงอาชีพของคนบ้านหนองขาม	49
ตารางที่ 4 แสดงสรุปรายจ่ายบ้านหนองขาม	50
ตารางที่ 5 แสดงสรุปรายได้รวมบ้านหนองขาม	50
ตารางที่ 6 แสดงภาวะหนี้สินของคนบ้านหนองขาม	51
ตารางที่ 7 แสดงแผนผังกิจกรรมด้านวัฒนธรรม	53
ตารางที่ 8 แสดงผังปฏิทินชุมชนด้านเศรษฐกิจบ้านหนองขาม	55
ตารางที่ 9 แสดงเหตุและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภค อาหารของบ้านหนองขาม	65
ตารางที่ 10 แสดงทุนของชุมชน	68
ตารางที่ 11 แสดงปัญหาหนักใจของคนบ้านหนองขาม	69
ตารางที่ 12 แสดงเหตุที่คนบ้านหนองขามไม่สามารถพึ่งตนเองด้านอาหารได้	70
ตารางที่ 13 แสดงกิจกรรมหรือโครงการในการแก้ปัญหา	71

สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 1 แผนที่ทางอากาศชุมชนบ้านหนองขาม	2
ภาพที่ 2 แผนที่แสดงการอพยพตอนเริ่มตั้งหมู่บ้าน	37
ภาพที่ 3 ที่ตั้งของชุมชนเริ่มก่อตั้ง	38
ภาพที่ 4 ผังประวัติศาสตร์ชุมชน : บ้านหนองขาม	39
ภาพที่ 5 แสดงที่ตั้งและอาณาเขตบ้านหนองขาม	40
ภาพที่ 6 ทางเข้าบ้านหนองขาม	41
ภาพที่ 7 แผนที่ทางอากาศของบ้านหนองขาม	42
ภาพที่ 8 แผนที่เดินดินบ้านหนองขาม	43
ภาพที่ 9 หนองแวง (หนองบริเวณกลางหมู่บ้านในปัจจุบัน)	46
ภาพที่ 10 โรงเรียนหนองขามวิทยา	47
ภาพที่ 11 วัดวงษ์สว่างฉิวราราม	48
ภาพที่ 12 ศาลเจ้าปู่หอคำบ้านหนองขาม	52
ภาพที่ 13 สุขศาลาบ้านหนองขาม	54
ภาพที่ 14 ผังพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน : บ้านหนองขาม	57
ภาพที่ 15 แผนภาพแสดงสัดส่วนครัวเรือนผลิตพืชบ้านหนองขาม	60
ภาพที่ 16 แผนภาพแสดงสัดส่วนพื้นที่การผลิตพืชบ้านหนองขาม	60
ภาพที่ 17 แผนภาพแสดงสัดส่วนครัวเรือนการผลิตสัตว์ของบ้านหนองขาม	61
ภาพที่ 18 แผนภาพแสดงสัดส่วนระบบการผลิตพืชบ้านหนองขาม	62
ภาพที่ 19 แผนภาพแสดงสัดส่วนการได้มาซึ่งปัจจัยการผลิต	62
ภาพที่ 20 แผนภาพแสดงสัดส่วนการบริโภคบ้านหนองขาม	63
ภาพที่ 21 แผนภาพแสดงสถานการณ์การบริโภคของคนบ้านหนองขาม	64
ภาพที่ 22 แผนภาพแสดงตลาดซื้ออาหารบ้านหนองขาม	64
ภาพที่ 23 กิจกรรมส่งเสริมให้นักวิจัยปลูกอยู่ปลูกกิน จุดเริ่มต้นการระเบิดจากข้างใน	72

สารบัญภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 24 กิจกรรมส่งเสริมให้เกิดครัวเรือนปลูกอยู่ปลูกกินต้องคอยเยี่ยมเยือนและให้	

กำลังใจเสมอ	73
ภาพที่ 25 กิจกรรมส่งเสริมครัวเรือนปลูกอยู่ปลูกกินทำให้เกิดการขยายผลจากการ เอื้อเฟื้อและแบ่งปัน	74
ภาพที่ 26 กิจกรรมให้นักเรียนปลูกผักในกระถางและนำกลับไปปลูกที่บ้าน	75
ภาพที่ 27 กิจกรรมผ้าป่าบุญและเมล็ดพันธุ์พืชสร้างความเอื้อเฟื้อและการแบ่งปันให้ เกิดขึ้นในชุมชน	76
ภาพที่ 28 กิจกรรมการอนุรักษ์ป่าสร้างความรักและความสามัคคีที่เกิดขึ้นในชุมชน	77
ภาพที่ 29 กิจกรรมประเมินและสรุปผลการดำเนินงานวิจัย	78
ภาพที่ 30 แผนภาพแสดงกรอบแนวคิดสู่การพึ่งตนเองด้านอาหารของบ้านหนองขาม	86

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

บ้านหนองขาม เป็นหมู่บ้านที่อยู่ในเขตขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ ตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดกาฬสินธุ์ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 40 กิโลเมตร มีจำนวนหลังคาเรือน 205 หลังคาเรือน และครัวเรือนที่มีคนอยู่จริง 157 ครัวเรือน มีประชากรทั้งสิ้น 747 คน เป็นชายจำนวน 373 คน เป็นหญิงจำนวน 374 คน อาชีพหลักของชาวบ้านคือรับจ้างทั่วไป และมีอาชีพเกษตรกรรมควบคู่กันไป ส่วนมากชาวบ้านจะทำนาปี โดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อการบริโภค และจุดหมายรองคือการผลิตเพื่อขาย นอกจากนั้นยังมีการทำไร่มันสำปะหลัง ปลูกยาสูบ ปลูกพืชผัก มีการเลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ สุกร เป็ด และไก่ บ้าง คนวัยแรงงานนิยมเข้าไปทำงานในรับจ้างในตัวอำเภอ และกรุงเทพมหานคร การคมนาคมระหว่างหมู่บ้านกับตัวเมืองชาวบ้านส่วนใหญ่จะเดินทางโดยรถยนต์ส่วนบุคคล และบางคนก็ใช้รถโดยสารประจำทางที่ผ่านทางเข้าหมู่บ้านหลายสายด้วยกันเช่น รถโดยสารสายขอนแก่น-มุกดาหาร, สายสกลนคร-มหาสารคาม,สายวังสามหมอ-กาฬสินธุ์,สายคำม่วง-กาฬสินธุ์ เป็นต้น ส่วนสถานศึกษานั้นบ้านหนองขามมีโรงเรียนประถมศึกษาในหมู่บ้านคือโรงเรียนหนองขามวิทยา ส่วนโรงเรียนมัธยม เด็ก ๆ ต้องไปโรงเรียนในตัวอำเภอซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 4 กิโลเมตร คือ โรงเรียนสมเด็จพระพิทยาคม ซึ่งเปิดสอนจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ส่วนวัดนั้นบ้านหนองขามมีวัดอยู่ 1 แห่ง คือ วัดวงศ์สว่างฉัตราราม (เดิมชื่อวัดบ้านหนองขาม) ซึ่งเป็นที่จัดศาสนกิจต่าง ๆ นอกจากนี้บ้านหนองขามยังมี สุขาภิบาล ศาลา SML และมีน้ำประปาใต้ดินใช้ในหมู่บ้านจำนวน 2 แห่ง บ้านหนองขามมีโรงสีข้าวจำนวน 3 แห่ง โรงสีข้าวกล้อง 1 แห่ง มีโรงปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ดจำนวน 1 แห่ง ที่ดิน เป็นที่ราบ มีแหล่งน้ำกลางหมู่บ้าน ที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่เป็นโนนด มีแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ 2 แห่ง คือ หนองแวง (พื้นที่ประมาณ 14 ไร่อยู่กลางหมู่บ้าน) และหนองคูทด (พื้นที่ประมาณ 10 ไร่) มีป่าชุมชน 2 แห่ง คือ ป่าดอนหอยปูตา (พื้นที่ประมาณ 16 ไร่) และป่าโคกคิม (พื้นที่ประมาณ 30 ไร่) องค์การประชาชนที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นภายในหมู่บ้าน โดยการสนับสนุนของหน่วยงานรัฐ ประกอบด้วย ธนาคารหมู่บ้าน กลุ่มต้นกล้าอาชีพจักรสานและทอเสื่ออก นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้จัดตั้งองค์กรของตนเองขึ้นมาประกอบด้วยวิสาหกิจชุมชนการตัดเย็บเสื้อผ้า (ปัจจุบันปิดกิจการ) กลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ และการแปรรูปกลุ่มผู้เลี้ยงหมู ซึ่งกลุ่มที่เกิดขึ้นยังไม่เข้มแข็งพอที่จะแก้ปัญหาภายในชุมชนได้

จากการศึกษาสภาพบ้านหนองขามตั้งแต่อดีตนั้น ทรัพยากรธรรมชาติยังมีมาก ชาวบ้านอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยกันอย่างญาติพี่น้อง การพึ่งพาจากภายนอกมีอยู่แต่ไม่มาก ต่อมาเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีนายทุนเข้ามาเกี่ยวข้องในหมู่บ้านเริ่มมีคนต่างถิ่นซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ในตัวอำเภอใกล้หมู่บ้าน จึงมีการเข้ามาใช้ทรัพยากรในหมู่บ้าน มีการตัดไม้เพื่อเผาถ่าน หากบ เขียด เพื่อไปขายในตัวอำเภอ และชาวบ้านได้เห็นวิธีการหาเงินจึงทำตาม ทำให้ทรัพยากรในหมู่บ้านเริ่มลดลง และเริ่มมองหาพื้นที่ทำกินทำให้ชาวบ้านหนองขามบุกรุกป่าสงวนดงขวาง (สวนป่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว) เพื่อจับจองที่ทำกินเพิ่มคนละหลายไร่แล้วแต่กำลัง ช่วงนี้ชาวบ้านได้เดินทางไปปลูกพืชไร่ คือ ปอ มันสำปะหลัง และปลูกพืชผักร่วมด้วย จึงไม่ขาดแคลนเรื่องอาหาร อีกทั้งสัตว์ป่าในช่วงนั้นยังพอมิให้ล่ามาเป็นอาหารได้ ช่วงนี้ชาวบ้านเริ่มมีรายได้จากการขายพืชไร่ที่ปลูก แต่ก็เริ่มมีหนี้เพราะต้องลงทุน เริ่มมีการซื้อรถสามล้อมาเพื่อใช้ในการเดินทางไปทำสวน ต่อมากรมป่าไม้บังคับให้ออกจากบริเวณป่าสงวน ชาวบ้านเกือบทั้งหมดจึงขายสิทธิทำกินกันหมดเหลืออยู่ประมาณ 2 ครอบครัวที่ยังอาศัยอยู่ในพื้นที่ทางการจัดให้

ช่วงนี้สังคมเมืองเริ่มขยายตัวทำให้ราคาที่ดินในหมู่บ้านมีราคาสูงขึ้น ประกอบกับชาวบ้านมีหนี้สิน จึงมีการขายที่ดินมากขึ้นทำให้คนหนองขามซื้ออยู่ซื้อกิน เป็นช่วงเริ่มต้นของเศรษฐกิจฟองสบู่ของสังคมไทย ซึ่งชุมชนบ้านหนองขามเองก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ราคาที่ดินมีราคาสูง การจับจ่ายใช้สอยของชาวบ้านมีความคล่องตัว มีการกู้เงินมากขึ้นเพื่อนำมาใช้จ่าย ชาวบ้านมีการเล่นการพนันในหมู่บ้านอย่างเปิดเผย จนในปัจจุบันบ้านหนองขามประสบกับปัญหาหมู่บ้านหลายด้านยังไม่สามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้เลย

ภาพที่ 1 แผนที่ทางอากาศชุมชนบ้านหนองขาม (ที่มา : <https://www.google.com/earth/>)

ชาวบ้านหนองขามบางส่วนขายที่ดินที่ทำการเกษตร เนื่องจากทำการเกษตรแล้วไม่คุ้มทุน ราคาผลผลิตไม่แน่นอน ผลผลิตต่ำ เพราะคุณภาพดินต่ำ เมื่อพื้นที่ทำการเกษตรลดลงและรายได้จากภาคเกษตรน้อย ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงหันไปประกอบอาชีพรับจ้าง และส่วนใหญ่ต้องซื้อข้าวซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการบริโภคและถึงแม้ชาวบ้านหนองขามบางส่วนยังสามารถผลิตข้าวได้ แต่เนื่องจากตนเองมีรายได้หลักจากการทำนา จึงจำเป็นต้องขายเพื่อใช้หนี้ จึงทำให้ข้าวที่เก็บไว้ไม่พอกินตลอดปี และชาวบ้านบางส่วนมีพื้นที่อยู่อาศัยแออัดทำให้เกิดปัญหาในเรื่องสาธารณสุขโรค มีปัญหาการพนัน และปัญหายาเสพติด ปัญหาหนี้สิน จากสภาพปัญหาของบ้านหนองขาม เป็นภาพสะท้อนของปัญหาในระดับภูมิภาค โดยเฉพาะในเขตเศรษฐกิจลุ่มน้ำปาว ได้เห็นสถานการณ์ปัญหาและผลกระทบของชุมชนกึ่งเมืองและเส้นทางเศรษฐกิจที่รับเอาวัฒนธรรมบริโภคนิยม แบบไม่มีภูมิคุ้มกัน อดีตระบบเศรษฐกิจของชุมชนลุ่มน้ำปาวนี้เคยพึ่งตัวเองได้ด้านปัจจัย 4 โดยเฉพาะในเรื่องของอาหาร มีระบบการผลิตและบริโภคกันเองในระดับชุมชน มีครอบครัวและระบบเครือญาติที่คอยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ปัจจุบันกลายเป็นชุมชนที่ต่างคนต่างอยู่ ยุ่งอยู่กับการแก้ไขปัญหาปากท้องหรือเศรษฐกิจของตัวเอง อีกทั้งทรัพยากรธรรมชาติที่นับวันจะลดน้อยลงอย่างมาก ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถหาอยู่หากินเช่นในอดีต และด้วยลักษณะที่เป็นชุมชนกึ่งเมืองทำให้คนในชุมชนไม่สนใจในการปลูกอยู่ปลูกกิน แต่จะซื้อกินเกือบทุกอย่าง คนในชุมชนบางส่วนต้องออกไปหาของป่าในชุมชนอื่นเพื่อนำไปขายในตลาดหาเงินมาซื้อกิน และประเด็นปัญหาปากท้องของคนในบ้านหนองขามทำให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมาอย่างมากมายเช่น

ปัญหาการลักขโมย ปัญหายาเสพติดของเยาวชน และปัญหาการติดการพนันของคนในชุมชน ซึ่งอาจเรียกได้ว่าชุมชนอยู่ในภาวะวิกฤติ หากชาวบ้านยังไม่รู้ตัว ปรับตัว เปลี่ยนแปลงตัวเอง ชุมชนนี้ต้องรอการล่มสลายอย่างแน่นอน

ท่ามกลางปัญหาชุมชนที่รุ่มร่ามมากมายของชาวบ้านบ้านหนองขาม ก็ยังมีต้นกล้าแห่งโอกาสที่จะเป็นความหวังในการแก้ไขปัญหาก็ได้ว่าเป็น “ต้นทุนของท้องถิ่น” ของชุมชนที่สามารถจุดประกายส่องสว่างให้เห็นทางรอด ต้นทุนของท้องถิ่นที่กล่าวถึงคือ พลังศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อพระสงฆ์ เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน ที่ถือเป็นพระนักพัฒนาที่มองเห็นปัญหา เข้าใจชาวบ้าน และได้ริเริ่มแก้ไขปัญหามาบ้างแล้ว ระยะเวลาปีกว่าท่านได้ใช้พลังศรัทธาของชาวบ้าน รวบรวมคนดีที่ไม่ห่อของชุมชน ไม่ว่าจะเป็น หมอдин เกษตรกรต้นแบบเกษตรพอเพียง ผู้บริหาร อบต. ร่วมกันมองวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน วางแนวทาง และกล้าลงมือทำ ไม่ว่าจะเป็น กิจกรรมทำบุญ ปฏิบัติธรรม ชาวบ้านก็มาร่วมอย่างมากมาย การสร้างศาลาการเปรียญ การปลูกป่า ชาวบ้านที่เคยต่างคนต่างอยู่ ก็หันมาร่วมกันทำบุญถวายปัจจัย และร่วมแรงร่วมใจกันช่วยกิจกรรมวัด นอกจากนี้ชุมชนยังมีองค์ความรู้ในการปลูกข้าวอินทรีย์ การแปรรูปข้าว มีต้นแบบไร่นาสวนผสมเกษตรอินทรีย์ และมีครูที่เอาจริงเอาจังเป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชน นอกจากนั้นชุมชนยังมีผืนป่าที่เป็นแหล่งหาอาหารของชาวบ้าน แต่ยังไม่มีการจัดการที่ดีเท่าที่ควร ถ้ามีการจัดการที่ดีแหล่งป่าทั้ง 2 แห่งนี้น่าจะเป็นแหล่งที่จะสร้างความมั่นคงทางอาหารหรือบรรเทาปัญหาของชุมชนที่มีวิถีชีวิตเหมือนคนเมืองที่ต้องซื้ออยู่ซื้อกิน

ทีมวิจัยอันประกอบด้วย วัด บ้าน โรงเรียน และนักวิชาการ ทั้งภายในท้องถิ่นและนอกท้องถิ่นอย่างเช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์ องค์การบริหารส่วนตำบล เล็งเห็นว่าน่าจะใช้ต้นทุนของท้องถิ่นที่มีอยู่ค้นหาต้นทุนของท้องถิ่นอื่นๆ ที่มีในชุมชน โดยเฉพาะต้นทุนคนดี และภูมิปัญญาต่างๆ เพื่อรวบรวมเป็นพลังในการร่วมกันแก้ไขปัญห โดยเฉพาะเรื่องปากท้องหรือการพึ่งตัวเองได้ด้านอาหารก่อนเป็นอันดับแรก เพราะเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดของชุมชน และคนทั้งชุมชนจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ ทีมวิจัยจึงได้ร่วมกันวิเคราะห์ แลกเปลี่ยน และระดมความเห็น แล้วจัดทำเป็นโครงการวิจัย “รูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบนฐานทุนของท้องถิ่น บ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดกาฬสินธุ์” ขึ้น ด้วยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อศึกษาสถานการณ์การผลิตและการบริโภคของชุมชน ร่วมกันวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา วางแนวทางแก้ไข ตลอดจนทดลองปฏิบัติการแก้ไขปัญหและพัฒนากระบวนการผลิตและการบริโภค เพื่อการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชน อันจะเป็นแนวทางในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนที่จะช่วยค้ำจุนและยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้คนต่อไป

โดยในการวิจัยในครั้งนี้มีคำถามการวิจัยหลักและคำถามวิจัยย่อยดังนี้

1.1.1 คำถามวิจัยหลัก

รูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบนฐานทุนของท้องถิ่นชุมชนกิ่งเมือง บ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นอย่างไร

1.1.2 คำถามวิจัยย่อย

1.1.2.1 บริบทและพัฒนาการของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างไรมีการเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง

1.1.2.2 สถานการณ์การผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขามเป็นอย่างไร

1.1.2.3 พัฒนาการและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขามเป็นอย่างไร

1.1.2.4 ต้นทุนของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขามมีอะไรบ้าง และมีลักษณะเป็นอย่างไร

1.1.2.5 รูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารของบ้านหนองขามบนฐานทุนของท้องถิ่นเป็นอย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์

1.2.1 เพื่อศึกษาบริบทและพัฒนาการของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

1.2.2 เพื่อศึกษาสถานการณ์การผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

1.2.3 เพื่อศึกษาพัฒนาการและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

1.2.4 เพื่อศึกษาและรวบรวมต้นทุนของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

1.2.5 เพื่อพัฒนารูปแบบ การพึ่งตนเองด้านอาหารของบ้านหนองขามบนฐานทุนของท้องถิ่น ตำบลหนองแวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

1.3 คำนิยามศัพท์

การพึ่งตนเองด้านอาหาร หมายถึง ชาวบ้านหนองขามมีกระบวนการและรูปแบบในการผลิตและการบริโภคที่เหมาะสมของชุมชนสามารถลดการซื้ออาหารจากร้านค้าหรือตลาด และบริหารจัดการดิน น้ำ ป่า เพื่อผลิตอาหารบริโภคได้อย่างเหมาะสมกับชุมชน

ชุมชนกึ่งเมือง หมายถึง ชุมชนที่อยู่ใกล้ตัวอำเภอ หรือ ตัวจังหวัด ที่อิทธิพลของเมืองส่งผลต่อชุมชนในหลายด้าน อาทิเช่น ราคาที่ดินสูง คนในชุมชนไปรับจ้างในตัวเมือง อาหารการกินของชุมชนพึ่งพิงจากตลาดในเมืองเป็นหลัก

ทุนท้องถิ่น หมายถึง ทุนด้านทรัพยากร ทุนด้านสังคมวัฒนธรรม ทุนด้านองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน

1.4 ขั้นตอนและวิธีการดำเนินงาน

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) โดยมีขั้นตอนในการดำเนินงานดังนี้

1.4.1 ขั้นเตรียมการ

1.4.1.1 การเตรียมทีมวิจัย และที่ปรึกษา โดยการจัดประชุมทำความเข้าใจโครงการวิจัย วัตถุประสงค์ วิธีการ แบ่งหน้าที่ วางแผนการทำงาน พัฒนาทักษะการเก็บข้อมูล และการออกแบบเครื่องมือในการศึกษาข้อมูลแบบมีส่วนร่วม

1.4.1.2 การเตรียมชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้อง โดยการประชุมชี้แจงทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการ และวางแผนการศึกษาวิจัย ตลอดจนแบ่งบทบาทหน้าที่ในการทำงานวิจัยร่วมกับองค์กรที่เกี่ยวข้อง

1.4.2 ขั้นตอนการ

1.4.2.1 เก็บข้อมูลบริบททั่วไปและวิถีการทำมาหากินคนบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

1.4.2.2 เก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคของบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

1.4.2.3 ศึกษาต้นทุนของท้องถิ่นที่ส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหารบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวงอำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

1.4.2.4 เวทีสรุปและสังเคราะห์รูปแบบการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารที่เหมาะสมของบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

1.4.3 ขั้นตอนวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนนี้ ทีมวิจัยมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

1.4.3.1 ประชุมสรุปข้อมูล และร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลในระดับทีมวิจัยและที่ปรึกษา

1.4.3.2 จัดเวทีตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลและกำหนดแนวทางการพัฒนาการปฏิบัติการ ทดลองแก้ไขปัญหาร่วมกับชุมชน

1.4.3.3 สรุปและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อจัดทำรายงานความก้าวหน้า

1.4.4 ขั้นการติดตาม ประเมินผล และสรุปผลการวิจัย ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยจะทำการสรุปผลการวิจัย และเรียบเรียงเป็นเอกสารรายงานการวิจัยออกเผยแพร่ ดังนี้

1.4.4.1 ประชุมติดตามประเมิน สรุป และวิเคราะห์ข้อมูล

1.4.4.2 สรุปข้อมูลจากการศึกษาวิจัยทั้งหมดเพื่อจัดเวทีนำเสนอผลการศึกษาวิจัย และกำหนดแผนปฏิบัติการต่อเนื่องร่วมกับชุมชน และองค์กรที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนจัดทำรายงานสมบูรณ์และเผยแพร่ผลการวิจัยสู่สาธารณะ

1.5 ระยะเวลา

ระยะเวลา 1 ปี ตั้งแต่ 1 กรกฎาคม 2555 – 30 มิถุนายน 2556

1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 ได้ข้อมูลบริบทเศรษฐกิจชุมชน สถานการณ์การผลิตและการบริโภคอาหารทั่วไปของชุมชนบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

1.6.2 ได้ทราบประวัติศาสตร์ชุมชน พัฒนาการและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของความมั่นคงทางอาหารของบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

1.6.3 มีข้อมูลต้นทุนของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

1.6.4 ได้กระบวนการ และรูปแบบในการพึ่งตนเองด้านอาหารบนฐานทุนท้องถิ่นของบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

โครงการวิจัยเรื่องรูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบนฐานทุนของท้องถิ่นในเขตพื้นที่ กิ่งเมือง ทัศนศึกษาบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์มีมุมมองหลายมิติ โดยอาศัยแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สำหรับใช้เป็นแนวทางในการวางกรอบความคิด สามารถสรุปสาระจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน
2. แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง
3. แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองด้านอาหาร
4. แนวคิดศักยภาพชุมชนและต้นทุนท้องถิ่น
5. ชุมชนกิ่งเมือง
6. แนวคิดที่ใช้พัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน

2.1.1 แนวคิดพื้นฐานของเศรษฐกิจชุมชน

เศรษฐกิจชุมชนมีแนวคิดพื้นฐานมาจากเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ซึ่งมีบรรดานักคิดคือ E.F. Schumacher (ใน มนุษย์ยุคประดิษฐ์. 2545. 113) ได้เสนอแนวคิดใหม่ในหนังสือ Small is beautiful ซึ่งมีความหมายที่สอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียง ในระดับชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ และมีการกล่าวถึง Buddhist Economics หรือพุทธเศรษฐศาสตร์เป็นครั้งแรก โดยข้อเสนอแนะชี้ให้เห็นถึงจุดอ่อนเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของการพัฒนาในโลกว่า ศาสตร์และวิชาการทั้งหลายทั้งปวง โดยเฉพาะวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์นั้นมาถึงจุดอดตันและมีแนวโน้มว่า ไม่สามารถแก้ไขปัญหาของโลก และชีวิตได้สำเร็จ จึงน่าจะคิดทบทวนแนวความคิดและหาหนทางใหม่ เพื่อเป็นทางเลือกในการ แก้ปัญหาวิกฤติของโลกและชีวิตนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งต่อมาได้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา เศรษฐกิจในระดับชุมชน

พระธรรมปิฎก (2537) กล่าวถึง เศรษฐศาสตร์แนวพุทธว่า เป็นเศรษฐศาสตร์สายกลางหรือ เศรษฐศาสตร์มัชฌิมาปฏิปทา เนื่องเพราะระบบชีวิตหรือวิถีชีวิตที่เรียกว่า มรรค นั้น ก็มีชื่ออยู่ชัดว่า มัชฌิมาปฏิปทา คือ ความถูกต้องและความพอดี ความเป็นมัชฌิมาปฏิปทา คือ ความเป็นกลางเป็น ความพอดีนั่นเอง โดยในพระธรรมปิฎกได้เสนอความเห็นให้พิจารณาว่าความเจริญทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) หรือความมั่งคั่ง (Wealth) นั้นมีอยู่และเป็นไปเพื่ออะไรกันแน่ ถ้าหากเป็นไปมิใช่ เพื่อการเพิ่มพูนคุณภาพแห่งชีวิตของประชาชนแล้ว ก็ไม่น่าจะถือได้ว่าเป็นการเจริญรุ่งเรืองและความมั่งคั่งที่แท้จริง นอกจากนี้ พระธรรมปิฎกยังมองว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ เป็นแนวคิดเชิงอนุรักษ์และ สร้างสรรค์ตามครรลองแห่งชีวิตที่ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน โดยนัยนี้หมายถึง การไม่เบียดเบียนทั้ง มนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติ โดยการนำมาใช้อย่างสิ้นเปลือง หรือการทำลายมนุษย์โดยการลดหรือ

ลิตรอนศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่ทำให้เป็นเหมือนสินค้าและการบริการเพื่อสนองตอบต่อกิเลสของผู้คน

อภิชัย พันธเสน (2544) กล่าวถึงพุทธเศรษฐศาสตร์และได้วิเคราะห์ถึงความบกพร่องของ เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก โดยเปรียบเทียบแนวคิดพุทธเศรษฐศาสตร์และเศรษฐกิจพอเพียง ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในอีกแง่มุมหนึ่งด้วยการชี้ให้เห็นว่า การแข่งขันสร้างอรรถประโยชน์สูงสุด นั้น เป็นการเพิ่มความโลภ การทำลายทุนและทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่ความพอเพียง ต่างหากที่ควรจะเป็นหลักการของการมีชีวิตที่ดีสำหรับคนส่วนใหญ่ ตามหลักธรรมในทาง พระพุทธศาสนา

ส่วน มนูญมุขประดิษฐ์ (2545) ได้กล่าวสรุปไว้ใน มัชฌิมาปฏิปทาในพระไตรปิฎกกับทาง สายกลางในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริว่า ปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจ พอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น เป็นรากฐานสำคัญและเป็นสดมภ์หลักของความเพียรพยายาม เปลี่ยนแปลงแก้ไขความผิดพลาดของระบบการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมที่ผิดพลาดในอดีต ให้มี สภาพที่ดีขึ้นด้วยการประสานสอดคล้องกับความเป็นจริงของสภาพของสังคม วิถีชีวิตของคนไทย โดย สะท้อนให้เห็นถึงโครงการพระราชดำริที่มีจุดมุ่งหมายที่ “ความพออยู่-พอกิน” และการดำรงชีวิตที่ สมถะ พอเพียงในทุกมิติของชีวิตความเป็นอยู่โดยพัฒนาปัญญา ให้รู้เท่าทันความเป็นไปของชีวิตและ ของโลก รู้จักแยกแยะคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม รู้จักประสานกลมกลืนกับโลกชีวิต นำธรรมชาติและนำ กฎเกณฑ์ของธรรมชาติรวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เท่าที่จำเป็นต่อชีวิตโดยไม่โลภ และมุ่งเน้นการ ผลิต อรรถประโยชน์โดยการเบียดเบียนผู้อื่นหรือสิ่งอื่น ไม่หลงใหลได้ปลื้มกับวัตถุนิยมเกินเหตุจน กลายเป็นผู้คลั่งไคล้ในกระแส “วัตถุนิยม” และ “บริโภคนิยม” จนเกินไป

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ เป็นฐานคิดที่สำคัญใน การพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนอย่างค่อยเป็นค่อยไป ถ้อยทีถ้อยอาศัย พอมีพอกิน โดยมีการพัฒนา ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน ขยายผลสู่การพัฒนาประเทศ บนฐานความพอเพียง นำสู่การปฏิบัติเป็น การพึ่งตนเองและพัฒนาจากทุนที่มี บนฐานสำคัญของความรู้คู่คุณธรรม นำสู่ชีวิตที่ถูกต้องดีงาม

2.1.2 ความหมายของเศรษฐกิจชุมชน

นิยามและความหมายของคำว่า “เศรษฐกิจชุมชน” นั้น มีนัยที่หลากหลายทั้งในแง่ของ แนวคิดและวิธีการปฏิบัติ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจขั้นพื้นฐาน เศรษฐกิจรากหญ้าที่เน้นการพึ่งตนเอง และเศรษฐกิจขนาดเล็ก เป็นต้น ซึ่งเป็นการให้ความหมายใน บริบทต่าง ๆ นั้น มุ่งเน้นถึงวัตถุประสงค์ของการดำเนินการทางเศรษฐกิจหรือกิจกรรมที่เกิดขึ้น

ศ.นพ.ประเวศ วะสี (2533) ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจชุมชนว่า เป็นการบูรณาการของชุมชน ทุก อย่างมีความเชื่อมโยงกันทั้งหมด เศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ การเมือง การ เรียนรู้ ไม่มีอะไรแยกจากกัน เศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชุมชนหรือเป็นเศรษฐกิจ พื้นฐาน โดยเน้นเศรษฐกิจที่คำนึงถึงการทำนุบำรุงพื้นฐานของตัวเองให้เข้มแข็ง ทั้งสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจของสังคม ซึ่งหมายถึงชุมชน โดยเศรษฐกิจชุมชนนั้น ทำหน้าที่เชื่อมโยงให้ ผู้คนในสังคมมาหันมองแบบมัชฌิมาปฏิปทา ไม่มองแบบสุดโต่ง ซึ่งจะเห็นความเชื่อมโยงของสิ่งต่างๆ และไม่มีอะไรขัดแย้งกัน ไม่ได้มองแยกว่าเป็นทุนนิยมหรือไม่อันนั้นจะเป็นแบบแยกส่วน ดังนั้น เศรษฐกิจชุมชนในความคิดเห็นของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี จึงหมายถึง การรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ และ ร่วมได้รับประโยชน์ เพื่อการอยู่ร่วมกัน และเศรษฐกิจชุมชนยังมีความสำคัญในฐานะเป็นตัวเชื่อมกับ เรื่องของประชาสังคม และเศรษฐกิจพอเพียงในระดับที่เพิ่มพูนขึ้นไป

ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์ (2541) ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจชุมชนไว้ว่าเศรษฐกิจชุมชนที่พึงปรารถนา คือ กิจกรรมเศรษฐกิจทั้งภาคเกษตรกรรม ภาคอุตสาหกรรม และการบริการที่คนในชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมเป็นเจ้าของโดยการพัฒนาจากรากฐานของ “ศักยภาพของท้องถิ่น” หรือ “ทุนในชุมชน” ซึ่งรวมถึงเงินทุน แรงงาน วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น พิพิธภัณฑสถาน ที่ดิน แหล่งน้ำ ความหลากหลายทางชีวภาพ สภาพภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ ฯลฯ

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2541) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนไว้ว่า เศรษฐกิจชุมชนมีครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต แรงงานของสมาชิกในครอบครัวเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด เพราะแรงงานเป็นสิ่งที่ครอบครัวมีอยู่โดยธรรมชาติ ไม่ต้องจ้าง เป็นสิ่งที่มีความกับสถาบันครอบครัว โดยทั่วไปครอบครัวคิดถึงการอยู่รอดก่อนแล้ว จึงสะสมและค้าขาย พึ่งแรงงานในครอบครัวพึ่งทรัพยากรท้องถิ่น พึ่งตนเอง และพึ่งชุมชนก่อนและหากจะขายซึ่งเป็นขั้นตอนที่สูงก็จะขายในตลาดใกล้เคียงตลาดภายในประเทศ แนวคิดนี้มุ่งให้คำนึงถึงชุมชน ศีลธรรม ครอบครัว เพื่อนบ้านและท้องถิ่นเป็นหลัก

เสรี พงศ์พิศ (2548) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนไว้ว่า ระบบเศรษฐกิจชุมชนประกอบด้วยระบบย่อยที่สัมพันธ์กันแบบบูรณาการ คือ ระบบทรัพยากร ระบบการจัดสรรแบ่งปันทรัพยากรและรายได้ ระบบวิธียังชีพ (การทำกินทำใช้เองพึ่งพาอาศัยธรรมชาติแบบดั้งเดิม) ระบบสุขภาพ ระบบทุน ระบบสวัสดิการ และระบบวิสาหกิจชุมชน ซึ่งค่อย ๆ พัฒนาขึ้นจากภายในชุมชนไม่มีใครไป “สร้าง” ให้ชุมชนได้ เพราะ “การพัฒนาที่ยั่งยืนเกิดจากข้างใน” เป็นการ “ระเบิดจากข้างใน” อย่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบอก ระบบนี้เกิดจากการเรียนรู้และการจัดการ ค่อย ๆ พัฒนาไปสู่ระบบเศรษฐกิจชุมชนแบบค่อยเป็นค่อยไป อย่างเป็นธรรมชาติ

สังสิต พิริยธรรมา (2541) ได้อธิบายถึงรากฐานทางเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองว่า เน้นการเกษตร เน้นการพึ่งพิงตนเอง เน้นการใช้ทรัพยากรในหมู่บ้านในท้องถิ่น เน้นการใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน และในระยะเฉพาะหน้าจะถือเอาการสร้างความเข้มแข็งให้แก่การผลิตทางการเกษตรแบบพึ่งตนเองเป็นงานศูนย์กลางของภารกิจทั้งปวง ก่อนที่จะขยายขอบเขตและกระบวนการผลิตไปสู่การเป็นเศรษฐกิจชุมชนที่มีรากฐานจากความเข้มแข็งในการพัฒนาทางการเกษตรและการแปรรูปโดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม

มงคล ด้านธารินทร์ (2541) ได้กล่าวว่า เศรษฐกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจชาติ การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนก็เพื่อความรุ่งเรืองและความอยู่รอดปลอดภัยของสังคมและประเทศชาติ ดังนั้นในการนี้จึงมีความจำเป็นที่การพัฒนาเศรษฐกิจระดับล่าง คือชุมชนชนบท และจะต้องมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจระดับบน คือ ประเทศ อีกทั้งต้องสัมพันธ์กับการเมือง การปกครอง การศึกษา วัฒนธรรมของคนทั้งประเทศ โดย มงคล ด้านธารินทร์ มองเศรษฐกิจชุมชนไม่ใช่ของใหม่สุดขีดแต่อย่างใด แท้จริงก็คือ การทำงานเพื่อการดำรงชีพในแนวสัมมาชีพ เพื่อการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ในหมู่บ้านนั่นเอง ชาวบ้านอาจรวมกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการทำกิจกรรมหรืออาจร่วมกับนักพัฒนาเอกชน เจ้าหน้าที่รัฐ นักวิชาการ ซึ่งเรียกรวมกันว่า พหุภาคี โดยการรวมกลุ่มทำการผลิตแปรรูป แลกเปลี่ยนสินค้า ค้าขายหรือบริการต่างๆ เพื่อให้เกิดความพออยู่พอกิน เพื่อความพึงพอใจ เพื่อให้คุ้มกับการลงทุน และเพื่อกำไร เมื่อต่างก็พึงพอใจแล้วก็จะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง

ส่วนหน่วยงานและบุคลากรในภาครัฐ เช่น กระทรวงมหาดไทย (2540) ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจชุมชนไว้ว่า เศรษฐกิจทุกสาขาของชุมชน และหมู่บ้านซึ่งดำเนินอยู่บนพื้นฐานการใช้ประโยชน์

จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสมคุ้มค่า และยั่งยืนเป็นการผลิตที่เลี้ยงชีวิตครอบครัวและชุมชน ได้อย่างพอเพียงส่วนเกินแห่งผลผลิตนี้เป็นเศรษฐกิจแห่งการแลกเปลี่ยนซื้อขาย หรือแปรรูปตามกำลัง และวัฒนธรรมของชุมชนเอง

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า เศรษฐกิจชุมชน เป็นการรวมตัวของคนในชุมชน เพื่อร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมได้รับประโยชน์ร่วมกัน เป็นเศรษฐกิจที่เน้นกระบวนการผลิตที่ไม่ยุ่งยากในระดับชุมชน อาศัยฐานทรัพยากรในชุมชน โดยเริ่มต้นที่ครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยการผลิตขนาดเล็ก ผลิตบนฐานความพอเพียงเหลือบริโภคแล้วจึงขาย เป็นระบบเศรษฐกิจที่อยู่บนพื้นฐานของคุณธรรมและวัฒนธรรม อันประกอบไปด้วยสัจจะ ความดี ความมีเมตตา ความเอื้ออาทร เศรษฐกิจชุมชนไม่ต่อต้านระบบเศรษฐกิจการตลาด สามารถเชื่อมต่อกับเศรษฐกิจในระดับชาติได้ และมุ่งการสร้างอำนาจต่อรองของธุรกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งขึ้น ระบบเศรษฐกิจชุมชนสามารถถูกขับเคลื่อนโดยพลังทุนทางสังคม ซึ่งพลังดังกล่าวประกอบด้วย พลังจากภายในชุมชนอันได้แก่ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่อยู่บนฐานของความไว้วางใจกัน มีความเอื้ออาทรกัน มีการพึ่งพาอาศัยกันและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การรู้จักแบ่งปันของคนในชุมชนจะทำให้เกิดการกระจายทรัพยากรภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของแรงงาน เงินทุน ทรัพยากรต่างๆ ซึ่งรวมไปถึงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน และพลังจากภายนอกชุมชนอันได้แก่ ความรู้ในการจัดการข้อมูลข่าวสารต่างๆ เงินทุนที่มาจากความช่วยเหลือจากภายนอก วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องจักร ฯลฯ รวมทั้งทรัพยากรบุคคล เช่น วิทยากร นักวิชาการ เป็นต้น ทำให้เกิดพลังความรู้หรือพลังความคิดและพลังปัญญาที่ช่วยขับเคลื่อน เนื่องจากกระบวนการทุนทางสังคมทำให้สมาชิกได้คำนึงถึงผู้อื่น คำนึงถึงสังคม มีการแบ่งปันในทุกๆ เรื่อง สิ่งเหล่านี้สามารถสร้าง “ความเป็นชุมชน” ขึ้นมาได้ สภาพการณ์เช่นนี้ ทำให้กระบวนการทุนทางสังคมสามารถช่วยให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น และส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้นมาด้วย อย่างไรก็ตาม ในหลักการ แม้กระบวนการทุนทางสังคมจะสามารถสร้างพลังในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนได้ก็ตาม ในทางปฏิบัติอาจมีปัญหาอุปสรรคบางประการ โดยเฉพาะสาเหตุที่สำคัญได้แก่ การอ่อนแอและสูญหายไปของทุนทางสังคมเดิมที่เคยมีในสังคมไทย ดังนั้นการรื้อฟื้นทุนทางสังคมเดิมที่ได้สูญหายไปให้กลับมาใหม่หรือรวมทั้งการสร้างทุนทางสังคมใหม่ขึ้นมา จะทำได้หรือไม่ อย่างไร และอยู่ภายใต้เงื่อนไขและอุปสรรคอะไร จึงเป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณากันต่อไป

2.2 แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

ในท่ามกลางกระแสหลักและระบบทุนนิยมที่ครอบงำระบบคิดและการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมในปัจจุบันนี้ นักคิดและนักเศรษฐศาสตร์ได้ตั้งคำถามว่าระบบเศรษฐศาสตร์ทุนนิยมว่า จะสามารถสร้างความมั่นคงและความสุขให้กับมนุษย์ในโลกนี้ได้จริงหรือไม่ อีกทั้งในแง่หนึ่งแนวคิดหรือมโนทัศน์ของการพึ่งตนเอง (Self-Reliance) ได้เพิ่มความสำคัญมากขึ้นในทางปฏิบัติเสมือนหนึ่งเป็นยุทธศาสตร์ของการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศโลกที่สามนั้น หมายความว่าแต่ละประเทศเหล่านั้นจะต้องใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่จากทรัพยากรต่าง ๆ เช่น ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรด้านการเงิน โดยมีการควบคุมจากแหล่งอำนาจจากภายนอกให้น้อยที่สุด การบรรลุเป้าหมายดังกล่าว

จึงขึ้นอยู่กับความสามารถของประชาชนที่จะทำในสิ่งที่พวกเขาพึงพอใจเพื่อเร่งแก้ปัญหาเหล่านั้น และพัฒนาตัวเองตามแนวทางที่ทรัพยากรซึ่งพวกเขาพอหาได้ เร่งให้มีการลดการเอารัดเอาเปรียบ และพึ่งพาภายนอกให้น้อยที่สุด การพึ่งตนเองของประชาชนจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของแต่ละประเทศที่จะปรับเป้าหมายของตัวเองให้สามารถยืนขึ้นได้อย่างภาคภูมิใจ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงพระราชทานพระราชดำริเรื่องการพึ่งตนเองและเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อ พ.ศ. 2517 ความตอนหนึ่งว่า “...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือ ความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควร และปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญ และฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป” พระราชดำริว่าด้วยเศรษฐกิจพอเพียง (18 กรกฎาคม 2517)

แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ในปัจจุบันถือว่าเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งของชาติ อันเป็นอิทธิพลทางความคิดมาจากการนำเสนอของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จากเริ่มต้นเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 และได้ขยายความในวันที่ 4 ธันวาคม ของปีถัดมาต่อเนื่องจนถึงปี พ.ศ. 2543 และได้มีนักวิชาการ ข้าราชการได้สนองต่อกระแสพระราชดำริดังกล่าว โดยการแปลแนวคิดสู่การปฏิบัติ ผู้ที่มีบทบาทในการให้หลักคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงของสังคมไทย โดยมีลักษณะเป็นคำกล่าวที่เข้าใจได้โดยง่าย คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ได้ประทานพระราชดำรัสในวาระต่าง ๆ อาจจะประมวลหลักคิดของเศรษฐกิจพอเพียงได้ ดังนี้

1. ยึดหลักการประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้าน ลดละความฟุ่มเฟือยในการดำรงชีพอย่างจริงดังพระราชดำรัสว่า “ความเป็นอยู่ที่ต้องไม่ฟุ้งเฟ้อ ต้องประหยัดไปในทางที่ถูกต้อง”

2. ยึดหลักการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้องสุจริต แม้จะตกอยู่ในภาวะขาดแคลนในการดำรงชีพก็ตาม ดังพระราชดำรัสว่า “ความเจริญของคนทั้งหลายย่อมเกิดมาจากการประพฤติชอบ และการหาเลี้ยงชีพชอบเป็นหลัก”

3. ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันกันในการการค้าขาย ประกอบอาชีพแบบต่อสู้อย่างรุนแรง ดังพระราชดำรัสว่า “ความสุขความเจริญอันแท้จริงนั้น หมายถึง ความสุข ความเจริญ ที่บุคคลแสวงหามาได้ด้วยความเป็นธรรม ทั้งในเจตนาและการกระทำ ไม่ใช่ได้มาด้วยความบังเอิญ หรือด้วยการแก่งแย่งเบียดบังมาจากผู้อื่น”

4. ไม่หยุดนิ่งที่จะหาหนทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยาก โดยต้องขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้เกิดมีรายได้เพิ่มพูนขึ้นจนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ ดังพระราชดำรัสว่า “การที่ต้องการให้ทุกคนพยายามหาความรู้และสร้างตนเองให้มั่นคงนี้ เพื่อให้ตัวเองมีความเป็นอยู่ที่ก้าวหน้า ที่มีความสุข พอมีพอกิน เป็นขั้นที่หนึ่งและขั้นต่อไปก็จะมีเกียรติว่ายืนได้ด้วยตนเอง”

5. ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลดละสิ่งชั่วให้หมดสิ้นไป ดังพระราชดำรัสที่ว่า “พยายามไม่ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องมือทำลายตัว ทำลายผู้อื่น พยายามลด พยายามละความชั่วที่ตนเองมีอยู่ พยายามก่อความดีให้แก่ตัวอยู่เสมอ พยายามรักษาและเพิ่มพูนความดีที่มีอยู่นั้นให้งอกงามสมบูรณ์ขึ้น” ปัจจัย

ในการส่งเสริมความสำเร็จของเศรษฐกิจพอเพียง การชี้วัดว่า ปัจจัยใดที่ส่งเสริมความสำเร็จในแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงในปัจจุบันยังไม่มีเครื่องชี้วัดที่ชัดเจนมากนัก แต่มีบางท่านได้เสนอในลักษณะของแนวคิดกว้าง ๆ ว่า หากปฏิบัติตามนี้ได้ น่าจะถือว่าเป็นความสำเร็จของเศรษฐกิจพอเพียง คือ

1. มีความสามารถในการพึ่งตนเองอย่างมากที่สุด ทั้ง “ผลิตเอง กินเอง ใช้เอง”
 2. มีการใช้ทรัพยากรของตนเองอย่างคุ้มค่าและชาญฉลาด
 3. มีความต้องการที่เหมาะสม มีคุณภาพ ไม่ผลิตและบริโภคอย่างเกินกำลังมีความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทั้งในระดับของปัจเจกชนและในระดับชุมชน
- การพึ่งตนเองของคนในชุมชนได้มี ปราชญ์ชาวบ้าน นักวิชาการและนักวิจัยหลายท่านได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองไว้ดังนี้

ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ปราชญ์ชาวบ้านได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองว่าหมายถึงการจัดชีวิตให้สัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ อย่างเหมาะสมกับคน กับสังคม กับธรรมชาติรอบๆ ตัวเรา รวมถึงการมีสวัสดิการและความมั่นคงในชีวิตในปัจจุบันถึงอนาคต สวัสดิการที่พร้อมตอบสนองเราทันที โดยที่เราไม่ต้องไปเรียกร้องให้ใครมาจัดสวัสดิการให้ หรือให้ใครมาช่วยเหลือ การพึ่งตนเองเป็นสภาวะอิสระเป็นความสามารถของคนที่จะช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุด โดยไม่เป็นภาระคนอื่นมากเกินไป มีความสมดุล ความพอดีในชีวิต เป็นสภาวะทางกายที่สอดคล้องกับสภาวะทางจิตที่เป็นอิสระ มีความพอใจในชีวิตที่เป็นอยู่ มีสิ่งจำเป็นปัจจัยสี่พอเพียง เป็นความพร้อมของชีวิตทางร่างกายและจิตใจ

ประเวศ วะสี (2530) ได้เสนอว่าชุมชนที่จะพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจต้องมียุทธศาสตร์ประกอบ 5 อย่าง คือ

1. จิตใจที่มีธรรมะ ขยันหมั่นเพียร ไม่กลัวลำบาก ไม่โลภมาก มีสันโดษธรรม ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือย กำหนดแบบแผนการผลิต และทำให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ
2. แบบแผนการผลิตเพื่อกินเอง ใช้เอง ทำให้ต้องทำหลายอย่างเป็นเกษตรผสมผสาน ซึ่งทำให้มีกินมีใช้และธรรมชาติแวดล้อมมีความสมดุล
3. ความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อม เกิดขึ้นเพราะแบบแผนการผลิตที่คำนึงถึงความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อม ขึ้นอยู่กับจิตใจมนุษย์ที่ไม่โลภมากและพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ
4. การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ การผลิตเพื่อกินเอง ใช้เอง ตามความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อมกับพฤติกรรมไม่ฟุ่มเฟือย ทำเศรษฐกิจสมดุล ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม
5. ชีวิตชุมชน ระบบวิถีชีวิตมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม มีอาหารการกินเหลือเฟือ มีเวลาช่วยเหลือกัน นับถือผู้เฒ่าผู้แก่ มีวัดเป็นสถาบันของชุมชนที่ช่วยพัฒนาจิตใจ เป็นศูนย์กลางของการศึกษาสาธารณสุข ศิลปวัฒนธรรมเป็นสถาบันสังคมสงเคราะห์ และเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2529) ได้เสนอเงื่อนไขการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง 6 ประการ คือ

1. การพัฒนาจะต้องเป็นแบบกลุ่ม ชาวบ้านจะต้องอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นหมู่บ้านไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่
2. ต้องมีจิตสำนึกมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันพื้นฐานคือ การพึ่งตนเองขึ้นอยู่กับจิตใจ ความสมัครใจจะทำอย่างนั้น(กิจกรรมการพัฒนา)ของผู้คน(ชาวบ้าน)
3. จิตสำนึกมีการผลิตซ้ำขึ้นมาอีกได้คือ ต้องใช้มันสร้างขึ้นมาใหม่ให้แจ่มชัด ต่อเนื่อง

4. ต้องมีการรวมตัวกันในรูปแบบสหสัมพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่ง กล่าวคือ ต้องมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มในหน่วยย่อยคือ ในหมู่บ้านเหล่านี้สามารถที่จะรวมตัวกันเป็นสหสัมพันธ์โดยพัฒนาเป็นเขตที่สามารถต่อรองกับสถาบันภายนอก เช่น พ่อค้า และรัฐ ได้อย่างมีพลัง

5. การประสานวัฒนธรรม ซึ่งควรส่งเสริมให้ชาวบ้านประสานวัฒนธรรมของตนเองหรือกิจกรรมของตัวกับคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมด้วย

6. ชุมชนควรมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองนั้น เน้นให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ มีพออยู่พอกิน และยังเป็นการกลับฟื้นคืนจิตวิญญาณมนุษย์สู่ชีวิตเศรษฐกิจที่แท้จริง อันประกอบไปด้วยมนุษย์กับธรรมชาติ ความสามารถในการพึ่งตนเองนั้น อย่างน้อยที่สุด ชาวบ้านสามารถมีพออยู่พอกิน เมื่อเหลือจากการอุปโภคบริโภคจึงนำผลผลิตออกมาขายเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครัวเรือน

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองด้านอาหาร

การพึ่งตนเองด้านอาหารของคนในชุมชนได้มีนักวิชาการและนักวิจัยหลายท่านได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองด้านอาหารไว้ดังนี้

พุกษ์ ยิบมันตะสิริ บุศรา ลีมนิรันดร์กุล และ ยุภาพร ศิริบัติ (2553) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองด้านอาหาร หมายถึง ความสามารถในการได้มาซึ่งอาหารที่เพียงพอ มีความปลอดภัยหลากหลายและมีโภชนาการที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ ของหน่วยศึกษาที่สนใจ โดยการได้มาซึ่งอาหารมาจากสี่ฐาน ได้แก่ ฐานการผลิต : ทั้งจากการเกษตรกรรม กสิกรรม และประมง ฐานทรัพยากร ทั้งจากป่าไม้ แหล่งน้ำ ทะเล ฯลฯ ฐานวัฒนธรรม จากการแลกเปลี่ยนปัน ยืม ขอ ฯลฯ และฐานการค้า จากรายได้ที่เพียงพอและการมีตลาดที่เข้าถึงได้เพื่อตอบสนองความต้องการ เป็นต้น

สุเมธ ปานจำลองและคณะ (2553) ในการศึกษาเรื่อง “ตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับชุมชน” ได้ศึกษาชุมชนในภาคอีสานและได้นิยามความหมายความมั่นคงทางอาหาร หมายถึง การผลิตเองหรือการหาจากธรรมชาติ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนอาหารของชุมชนและระหว่างชุมชน ดังกรณีของชุมชนบ้านหนองจาน จังหวัดขอนแก่น ที่ให้ความหมายว่า ความมั่นคงทางอาหารหมายถึง การปลูกอยู่ปลูกกิน(เอ็ดได้) ดินอุดมสมบูรณ์และมีที่ทำกินอย่างเพียงพอ หรือกรณีบ้านพองหนีบ จังหวัดเลย ที่ให้ความหมายถึง การหาอาหารกินได้ ผลิตเองได้ เน้นการพึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายในชุมชน มีแหล่งอาหารอุดมสมบูรณ์ มีการขอแลกเปลี่ยนแบ่งกันภายในชุมชนได้ หรือชุมชนบ้านดงดิบ จังหวัดร้อยเอ็ด ให้นิยามว่า การมีข้าวกิน มีแหล่งน้ำ มีที่ทำนา มีที่ทำไร่ มีแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ ชุมชนบ้านกลางสูง จังหวัดขอนแก่น ได้นิยามความหมายที่ ผักและข้าวผลิตเองได้ และหาเองตามธรรมชาติ รวมทั้งวัตถุดิบทำอาหารได้มาจากการซื้อและหา และมีการศึกษาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนและชุมชนในชนบท โดยมีรายละเอียดตัวชี้วัด คือ

1. ตัวชี้วัดการพึ่งตนเองด้านอาหาร

1.1 การพึ่งตนเองด้านอาหารการมีอาหารเพียงพอสำหรับการบริโภคตลอดทั้งปีและการมีน้ำดื่มเพียงพอสำหรับการบริโภคตลอดทั้งปี โดยมีรายการประกอบคือ

1.1.1 ปริมาณอาหารที่ครัวเรือนและชุมชนบริโภค ต้องเพียงพอ กับ ความต้องการอาหารของครัวเรือนและชุมชนตลอดทั้งปี ทั้งนี้รวมถึงการมีน้ำดื่มบริโภคเพียงพอ

1.1.2 มีความหลากหลายของชนิดอาหารที่บริโภคในแต่ละมื้อ

1.2. สัดส่วนที่มาของอาหารที่บริโภคโดยมีรายการประกอบคือ

1.2.1 สัดส่วนการผลิตอาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือน และชุมชน

1.2.2 สัดส่วนอาหารที่มาจากฐานทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนท้องถิ่น

1.2.3 สัดส่วนอาหารที่มาจากการแลกเปลี่ยนแบ่งปันในชุมชน

1.2.4 สัดส่วนค่าใช้จ่ายด้านอาหารของครัวเรือนต่อค่าใช้จ่ายทั้งหมดของครัวเรือน

2. ตัวชี้วัดสิทธิในฐานทรัพยากรธรรมชาติ ชายฝั่ง และทะเล

2.1 ขนาดพื้นที่ มีป่า แหล่งน้ำ พื้นที่สาธารณะ พื้นที่ชายฝั่ง ซึ่งเป็นแหล่งอาหารของชุมชน

2.2 ความอุดมสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรธรรมชาติ

2.2.1 ความอุดมสมบูรณ์ของอาหารธรรมชาติในป่า แหล่งน้ำ ไร่ นา สวน มีความหลากหลายของพืช และสัตว์ ซึ่งเป็นแหล่งอาหารตามฤดูกาลของครัวเรือนและชุมชน

2.2.2 ความอุดมสมบูรณ์ของอาหารในทะเล ชายฝั่ง ทั้งเชิงปริมาณและความหลากหลาย จากป่าชายเลน คลอง ป่าบก และแนวหญ้าทะเล ซึ่งเป็นแหล่งอาหารของชุมชนประมงพื้นบ้าน

2.3 สิทธิในการเข้าถึง ทรัพยากรธรรมชาติ

2.3.1 สิทธิของชุมชนในการอนุรักษ์ จัดการ ป่า แหล่งน้ำ พื้นที่สาธารณะของชุมชน รวมทั้งชายฝั่งและทะเล

2.3.2 มีกฎระเบียบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่สาธารณะ มีคณะกรรมการ มีกิจกรรมของชุมชนในการจัดการและใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่สาธารณะ รวมทั้งการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง และทะเล

2.4 องค์ความรู้และภูมิปัญญาในการเก็บหาจากธรรมชาติ

2.4.1 มีความเชื่อ ความรู้ และภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งป่า แหล่งน้ำ และทะเล

2.4.2 มีวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ที่ใช้ประโยชน์จากวัตถุดิบในการปรุงอาหารและการแปรรูปผลผลิตจากฐานทรัพยากรธรรมชาติ ชายฝั่งและทะเล

2.4.3 มีการถ่ายทอดความรู้ด้านการบริโภคอาหารที่ใช้วัตถุดิบในการประกอบอาหารจากฐานทรัพยากรอาหาร ให้กับเยาวชนในชุมชน

3. ตัวชี้วัดสิทธิในฐานทรัพยากรการผลิต

3.1 ฐานทรัพยากรพันธุกรรม การมีพันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ของตนเองในครัวเรือนและชุมชน

3.2 ปัจจัยที่ดิน มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองที่เพียงพอสำหรับการผลิต

3.3 แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร มีแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรในไร่นา

4. ความมั่นคงทางอาหารในมิติทางเศรษฐกิจและสิทธิในระบบอาหาร

4.1 การกระจายผลผลิตจากไร่นาของครัวเรือนและชุมชน หรือวัดจากรายจ่ายค่าอาหาร สัดส่วนการกระจายผลผลิตในไร่นา และสัดส่วนค่าใช้จ่ายด้านอาหารต่อค่าใช้จ่ายทั้งหมดของครัวเรือน

4.2 รายได้ของครัวเรือน

4.2.1 ความสมดุลทางเศรษฐกิจของครัวเรือน รายได้ รายจ่าย หนี้สิน และการออม

4.2.2 แหล่งที่มาของรายได้ที่หลากหลาย มีรายได้หลัก รายได้เสริม

4.2.3 มีนโยบายสร้างหลักประกันในการดำรงชีพของครัวเรือน ผ่านมาตรการต่างๆ

ของรัฐ

4.3 การเข้าถึงอาหารในระบบตลาด

4.3.1 การมีแหล่งซื้ออาหารหรือตลาดที่หลากหลาย

4.3.2 มีระบบการกระจายอาหารที่หลากหลาย ผ่านระบบตลาดที่เป็นธรรมและเกื้อกูลกันระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค

4.3.3 มีระบบตลาดของชุมชนที่ครัวเรือนและชุมชนสามารถกำหนดมาตรฐานเองได้

5. การเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพ ความปลอดภัยด้านอาหารและโภชนาการ

5.1 กระบวนการผลิต ต้องเป็นกระบวนการไม่ใช้สารเคมี ทั้งในการผลิต การแปรรูป และบรรจุภัณฑ์ หรือในกระบวนการจัดจำหน่าย

5.2 พิจารณาจากการมีข้อมูลของแหล่งที่มาของอาหาร และกระบวนการผลิต เพื่อประกอบการตัดสินใจในการเลือกซื้อ

5.3 ด้านสุขภาพ พิจารณาจากโรคที่คนในครัวเรือนและชุมชนเป็นที่เกี่ยวข้องกับอาหาร

5.4 การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารด้านการบริโภค

6. มิติทางวัฒนธรรมและการพัฒนา

6.1 ยังมีระบบความเชื่อ ทัศนคติของครัวเรือนและชุมชน ที่มีต่อทรัพยากรส่วนรวม การผลิต และการเก็บสำรองอาหาร

6.2 มีการแบ่งปันอาหารระหว่างคนในชุมชน หรือการแลกเปลี่ยนอาหารระหว่างชุมชนในระบบนิเวศที่แตกต่าง

6.3 มีระบบการช่วยเหลือกันของชุมชน ในรูปกองทุนต่างๆ เช่น ธนาคารข้าว กองทุนการเงิน การจัดสวัสดิการต่างๆของชุมชน เป็นต้น

6.4 วัฒนธรรมอาหารพื้นบ้าน และการใช้วัตถุดิบจากท้องถิ่นในการประกอบอาหาร

7. ความเสี่ยง ความเปราะบาง และศักยภาพของครัวเรือนและชุมชน

7.1 ภัยพิบัติจากธรรมชาติ และสภาพดินฟ้าอากาศที่เปลี่ยนแปลง ความเสี่ยงที่เกิดจากฝนแล้ง น้ำท่วม ดินถล่ม ที่มีผลกระทบต่อการผลิตทางการเกษตร และการทำประมง

7.2 ความเสี่ยงจากการพึ่งตนเองด้านอาหารของครัวเรือนและชุมชนลดน้อยลง

7.3 ปัจจัยจากภาวะสงครามและความอดอยาก

8. ศักยภาพของครัวเรือนและชุมชน

8.1 ความสามารถของครัวเรือนในการแก้ไขปัญหา

8.2 การรวมกลุ่มช่วยเหลือกันด้านอาหารของชุมชน

การวิเคราะห์การพึ่งตนเองด้านอาหาร ต้องดำเนินการอย่างบูรณาการ และสามารถดำเนินการได้หลายระดับ ทั้งในระดับชุมชน ไปถึงระดับชาติได้ เพื่อให้ได้ติดตามสถานการณ์พึ่งตนเองด้านอาหารของประเทศ และนำสู่การวางแผน เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารของประเทศ

ดังนั้นการพึ่งตนเองด้านอาหารต้องเริ่มจากระดับครอบครัว วางแผนผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือน โดยยึดหลักการพึ่งตนเอง ผลิตจากทุนที่มีอยู่ และสร้างความเกื้อกูลแบ่งปันให้เกิดขึ้นในชุมชน

ซึ่งการผลิตนั้นต้องยึดหลัก ปลอดภัย พอเพียง แบ่งปัน สร้างความดีงามในชีวิต นำสู่การพึ่งตนเองด้านอาหารอย่างยั่งยืน

2.4 แนวคิดศักยภาพชุมชนและต้นทุนท้องถิ่น

2.4.1 ความหมายและความสำคัญของทุนท้องถิ่น

แนวคิดสู่การพึ่งตนเองนั้น พื้นฐานสำคัญคือฐานทุนที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นระดับครอบครัวหรือในระดับชุมชน โดยมีนักคิดหลายท่านได้ให้ความหมายและความสำคัญของทุนไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

อเนก นาคุตร (2544) กล่าวถึงทุนทางสังคมในลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนว่า มิใช่เป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดขึ้นในประเทศไทย แต่หากเป็นคุณค่าเดิมที่สังคมไทยมีอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นความมีน้ำใจต่อกัน การแบ่งปันซึ่งกันและกัน ความเอื้ออาทรต่อกัน การเกาะเกี่ยวกันทางสังคม การรวมกลุ่มเป็นองค์กร หรือการจัดตั้งเป็นเครือข่ายต่างๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรผสมผสาน เครือข่ายโรงสีชุมชน เป็นต้น ทุนทางสังคมนี้ คือพลังสำคัญที่จะขับเคลื่อนชุมชนต่างๆ ให้มีความสามารถในการเพิ่มมูลค่าและทุนทางสังคมให้กับชุมชนของตนเองมากขึ้น มีความเท่าทันต่อปัญหา และมีความสามารถในการจัดการกับปัญหาได้มากขึ้น และท้ายที่สุดสามารถพึ่งพาตนเองได้จริงในระยะยาว

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (2544) ได้อธิบายว่า ทุนทางสังคมเป็นนามธรรม หมายถึง ความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น ความสามัคคีรวมพลัง การมีองค์กร มีหน่วยที่จะจัดการ จัดระบบต่างๆ ในชุมชน มีศิลปวัฒนธรรม มีจิตรวมใจ มีศีลธรรม มีความสมัครสมานรักใคร่กลมเกลียวกัน สิ่งต่างๆ เหล่านี้เรียกว่าเป็นทุนทางสังคม ซึ่งจะเป็พื้นฐานในท้องถิ่นและชุมชนให้มีการพัฒนาที่เข้มแข็งจริงจังและยั่งยืน

ประเวศ วะสี (2542) ได้มองว่า ทุนทางสังคมเป็นพลังทางสังคมในการแก้ปัญหาวิกฤติของสังคมได้ โดยให้ความหมายทุนทางสังคมว่า “การที่คนมารวมกัน เอาความดีมารวมกัน เอาความรู้มารวมกัน เพื่อแก้ไขปัญหาของสังคม”

อัมมาร สยามวาลา (2544) ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมว่า “เป็นการใช้ทรัพยากรของชุมชนในการแก้ปัญหา ทรัพยากรที่สำคัญ คือ สติปัญญาและความเอื้ออาทรต่อกัน สิ่งเหล่านี้คือทุนทางสังคม” โดยนัยนี้ ทุนทางสังคมก็นับเป็นมิติในรูปแบบของทรัพยากรของชุมชน อันประกอบด้วยเรื่องของค่านิยม ความเอื้ออาทรต่อกัน รวมทั้งเรื่องของสติปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนที่สมควรนำออกมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม

เสรี พงศ์พิศ (2544) ให้ความหมายเกี่ยวกับทุนชุมชน ซึ่งมีความหมายที่กว้างขวางลึกซึ้ง ไม่ได้หมายถึงเพียงเงินทุน แต่หมายรวมถึงโภคทรัพย์อื่น ๆ เช่น ดิน น้ำ ป่า เขา รวมถึงฟ้าอากาศที่ผู้คนร่วมกันอยู่ได้ช่วยค่าที่ผู้คนต้องพึ่งพาอาศัยและดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกัน รวมถึงวัว ควายไร่นา ผักผลไม้ ผลผลิต และที่สุดคือเงินสดที่อยู่ในมือซึ่งเอามารวมกันเดือนละครั้ง เพื่อให้คนที่มีความต้องการนำเอาไปใช้ การให้ความหมายของคำว่า “ทุนชุมชน” จึงมีความหมายที่กว้างและครอบคลุมหลายมิติ ทั้งที่เป็นทุนคน ความรู้ ภูมิปัญญา ทรัพยากร ผลผลิต ทุนทรัพย์ ทุนทางสังคม หรือความเชื่อระบบคุณค่า ค่านิยม บรรทัดฐานทางสังคม ระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ

2.4.2 องค์ประกอบทุนชุมชน

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2547) ได้จำแนกการสร้างกระบวนการให้เกิดการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำให้เป็นทุนทางสังคมนั้น สามารถเกิดขึ้นได้โดยมีองค์ประกอบเกื้อหนุนที่สำคัญ อยู่ 3 องค์ประกอบหลัก ดังนี้

2.4.2.1 ทุนมนุษย์ ทั้งที่เป็นบุคคลทั่วไปและผู้นำทางสังคม เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน อาสาสมัคร ฯลฯ ที่มีความรัก ความไว้วางใจ เชื่อใจ มีน้ำใจและเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ มีความเชื่อในระบบคุณค่าและหลักศีลธรรมที่ดี เช่น มีคุณธรรม วินัย ความซื่อสัตย์ จิตสำนึกสาธารณะ ฯลฯ ที่จะทำประโยชน์ต่อสังคม

2.4.2.2 ทุนที่เป็นสถาบัน ตั้งแต่สถาบันหลักของชาติ ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันสำคัญในสังคม เช่น สถาบันการศึกษา สถาบันการเมือง ฯลฯ องค์การที่สร้างขึ้นมาก เช่น องค์การพัฒนาเอกชน องค์การชุมชน องค์การประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน สื่อมวลชน ฯลฯ ที่มีบทบาทสนับสนุนให้เกิดการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำของคนในสังคม รวมไปถึงกฎหมายและระเบียบปฏิบัติของสังคมที่ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้

2.4.2.3 ทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ทั้งภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมไทย จารีตประเพณีที่ดั่งงาม และสถาปัตยกรรมต่างๆ เช่น แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน เป็นต้น โดยที่ทุนมนุษย์ ทุนที่เป็นสถาบัน และทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมดังกล่าวจะต้องมีกระบวนการประสาน เชื่อมโยง เกื้อกูลกันให้เกิดเป็นทุนทางสังคมเนื่องจากทุนทั้ง 3 องค์ประกอบหลักนั้น เป็นเรื่องที่มีขอบเขตกว้างขวางทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

2.4.3 ประเภทของทุนชุมชน เสรี พงศ์พิศ (2546) ได้อธิบายไว้ในหนังสือ แผนชีวิต เศรษฐกิจชุมชน โดยแบ่งลักษณะและประเภททุนชุมชนไว้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ กองทุนที่เป็นเงินตรา ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ เครดิตยูเนียน กองทุนศูนย์สงเคราะห์ราษฎร เงินทุนหมุนเวียน ลักษณะต่าง ๆ ในชุมชน และกองทุนที่ไม่ใช่เงินตรา ได้แก่ กลุ่มออมข้าว กองทุนข้าวของเครื่องใช้ ส่วนรวมที่ได้มีการจัดการร่วมกันเพื่อสวัสดิการหลากหลายรูปแบบสำหรับสมาชิกทุกคนตั้งแต่เกิดถึงตาย

เสรี พงศ์พิศ (2546) อธิบายเรื่องทุนชุมชน ซึ่งเป็นทุนที่ไม่ใช่เงินตรา มี 4 ประเภท ได้แก่ ทุนธรรมชาติ ได้แก่ ความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งมีอยู่มากมาย เพียงแต่เรามองข้าม หรือมองด้วยสายตาของเศรษฐกิจสังคมยุคใหม่ ทำให้หญ้าเป็นวัชพืชไปหมด ทั้ง ๆ ที่หญ้าต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นพื้นที่มีสรรพคุณทางยา ทั้งยาอายุวัฒนะ ขับปัสสาวะ ลดความดัน รักษาไข้ เช่นหญ้าไมยราบ หญ้าคา หญ้าแพรก และพืชสมุนไพรอีกนับร้อยที่อยู่บริเวณบ้าน ในสวน ในป่า และพันธุ์พืชที่มีชีวิตต่าง ๆ แร่ธาตุ และผลผลิตของธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า เขา ล้วนแต่เป็นทุนที่สำคัญ หากชุมชนค้นพบคุณค่าของสิ่งดังกล่าว มูลค่าก็จะตามมา และไม่รู้จำกัดเพราะใช้เป็นจัดการเป็น ทุนทางวัฒนธรรม ได้แก่ ความรู้ ภูมิปัญญา และวิถีชุมชนที่แสดงออกทางปัจจัยสี่ อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย รวมไปถึงเครื่องใช้ของใช้ เครื่องมือต่าง ๆ เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต สะท้อนให้เห็นความพอดี ความพอเพียง การอยู่ร่วมกันของผู้คน อยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่เอาเปรียบกัน ไม่เอาเปรียบธรรมชาติ ทุนทางสังคม คือกฎเกณฑ์ที่ร้อยรัดผู้คนที่อยู่ร่วมกัน เป็นพี่เป็นน้อง ไว้วางใจกัน กฎเกณฑ์ทางศีลธรรม ศาสนา จารีต ประเพณีที่ทำให้คนร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมทำ เดินไปในทางเดียวกัน และทุนโภชนาทรัพย์ คือ ทุนที่ชุมชนได้ร่วมกันสร้าง ร่วมกันผลิต สะสมมาจากบรรพบุรุษ เรือกสวน ไร่นา สิ่งปลูกสร้าง

เงินที่สะสม กิจกรรม โครงการต่าง ๆ ที่ทำร่วมกัน ล้วนเป็นทุนชุมชน บัณฑิต อ่อนดำ และวิริยา น้อย วงศ์ยางค์ (2533) กล่าวถึงตัวชี้วัดของความเข้มแข็งหรือศักยภาพของชุมชน ได้แก่ 1) องค์ความรู้ ภูมิปัญญา ซึ่งรวมถึง ระบบข้อมูลข่าวสาร วิชาการ การศึกษาค้นคว้าวิจัยที่ทันต่อความเคลื่อนไหว การเปลี่ยนแปลงโดยเน้นให้เกิดองค์ความรู้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัวชุมชนและสถาบันทางสังคม ตลอดจนองค์ความรู้ที่สามารถนำมาใช้ในกระบวนการพัฒนาทั้งในระดับตำบล หมู่บ้าน ชุมชน และใช้ในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนา 2) กระบวนการเรียนรู้ กล่าวคือ ในระดับตำบล หมู่บ้าน ชุมชน สามารถวิเคราะห์วินิจฉัยปัญหา แสวงหาทางออกในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง เพื่อตอบสนองปัญหาของสมาชิกในชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาหมู่บ้าน ประสบการณ์ และการเรียนรู้ ประยุกต์ เทคนิค และการจัดการ 3) องค์การ ชุมชน การบริหารจัดการ กำลังคน หมายถึง การรวมกลุ่มชาวบ้าน การจัดองค์กรในระดับตำบล หมู่บ้าน ชุมชน การจัดระบบบริหารจัดการพัฒนา จัดระบบสวัสดิการสังคมชุมชนเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น การรวมตัวกันเพื่อจัดตั้งกลุ่มกองทุนออมทรัพย์ มีการทำกิจกรรมร่วมกัน ส่งเสริมเครือข่ายทั้งเครือข่ายธรรมชาติ เครือข่ายการจัดตั้งองค์กร และเครือข่ายประสบการณ์

2.5 ชุมชนกึ่งเมือง

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2524 ได้ให้ความหมายของคำว่า ชนบท (Rural) เมือง (Urban) และ กึ่งเมืองกึ่งชนบท (Rurban) ไว้ดังนี้

1. ชนบท (Rural) หมายถึง ส่วนที่อยู่นอกเขตเมืองหรือเขตเทศบาล มีประชากรที่เลี้ยงชีพด้วยการเกษตรกรรมเป็นสำคัญ มีระเบียบสังคมที่สอดคล้องกับลักษณะชุมชนแบบหมู่บ้าน ตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มก้อน หรือกระจัดกระจายตามลักษณะภูมิประเทศหรือตามประเพณีนิยม

2. เมือง (Urban) ซึ่งเกี่ยวกับนครหรือเมือง การกำหนดว่าชุมชนใดเป็นแบบเมืองหรือแบบชนบท อาจใช้จำนวนประชากรในเขตท้องที่ของชุมชน เช่น ในสหรัฐอเมริกา ก่อน พ.ศ. 2453 นับเอาตั้งแต่ 8,000 คนขึ้นไป หลังจากนั้น นับเพียง 2,500 คนขึ้นไป ส่วนในประเทศไทยเมืองกำหนดด้วยเขตเทศบาล มีประชากรตั้งแต่ 10,000 คนขึ้นไป ในทางวิชาการ การเป็นแบบเมืองอาจไม่กำหนดด้วยจำนวนประชากร แต่อาจกำหนดด้วยลักษณะบางอย่างของประชากรในชุมชนนั้น เช่น อาชีพ ในชุมชนแบบเมือง ประชากรส่วนใหญ่จะต้องประกอบอาชีพที่ไม่ใช่เกษตรกรรม

3. กึ่งเมืองกึ่งชนบท (Rurban) เป็นคำรวมศัพท์ Rural และ Urban เข้าด้วยกัน ใช้บรรยายลักษณะความสัมพันธ์ในชุมชนแบบที่เป็นชนบทผสมกับหมู่บ้านหรือเมืองเล็ก มักเป็นสภาพที่พบในชุมชนชนบทที่อยู่ติดกับเมือง

ยิ่งยง เทาประเสริฐ (2538) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากชนบทไปสู่ชุมชนเมืองไว้ว่า มีเหตุปัจจัยหลักมาจาก ๒ ทาง คือ แรงดูดจากกระแสนิยมสากลที่มากับการสื่อสารในทุกรูปแบบ และแรงผลักดันและแรงดึงดูดจากการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยของรัฐบาล ซึ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลักมาตลอดระยะเวลา ๓๕ ปี ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ ๑-๗ ดังนั้นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท จึงเป็นปรากฏการณ์ทางผ่าน (Intermediate) ของการปรับตัวทางสังคม ที่เกิดจากการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชน อันเป็นความจำเป็นพื้นฐานของชุมชนที่พยายามจะดำรงความอยู่รอดในสภาพการณ์ใหม่ ๆ และเป็นปฏิปักษ์ธรรมชาติที่ชุมชนจะต้องสนองตอบโดยอัตโนมัติต่อแรงบีบคั้นของสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ทั้งนี้ก็เพื่อ

ความอยู่รอดและความหวังในการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่คิดว่าดีกว่าเดิม ซึ่งก็ไม่จำเป็นจะต้องจริงหรือถูกต้องเสมอไปทุกสภาพการณ์ อันนี้เป็นบทเรียนทั้งความสำเร็จและความสูญเสียที่ชุมชนจะต้องเรียนรู้ แล้วปรับตัวให้สามารถอยู่รอดได้ในสภาพแวดล้อมใหม่ ๆ ซึ่งอาจพิจารณาเป็น ๒ ระดับ คือ การเรียนรู้และการปรับตัวในระดับชุมชนกับการเรียนรู้และการปรับตัวในระดับครอบครัวและปัจเจกบุคคล ทั้งนี้ชุมชนในลักษณะหมู่บ้านแบบชนบทดั้งเดิม จึงต้องดิ้นรนเปลี่ยนสถานะจากรูปลักษณ์เดิมให้เป็นหมู่บ้านในรูปแบบเมืองมากขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เท่ากับชุมชนต้องเปิดตัวสู่กระแสนิยมสากลและกระโจนสู่สนามแข่งขันในทุก ๆ ด้านมากขึ้นด้วย ความอยู่รอดของชุมชนจึงขึ้นอยู่กับความแข็งแกร่งของชุมชน ซึ่งก็คือขีดความสามารถในการแข่งขันของครอบครัวและสมาชิกชุมชนที่จะต้องเป็นผู้เรียนรู้ได้เร็วและปรับตัวได้เร็ว ขณะเดียวกัน ความเสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว

2.6 แนวคิดที่ใช้พัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

ธีระพงษ์ แก้วหางค์ (2543) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นการถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันและกันโดยอาศัยช่องทางต่างๆ ผ่านพิธีกรรม ประเพณี ค่านิยม ตัวบุคคล การร่วมวิถีชีวิตและเครือข่ายเรียนรู้เพื่อหาทางรอดต่อปัญหาต่างๆ ร่วมกัน ซึ่งในการพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชน มีกระบวนการต่างๆ ดังนี้

1.1 กระบวนการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ (Appreciation-Influence-Control : A-I-C)

การพัฒนาชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน คือการเปิดโอกาสให้บุคคล และผู้แทนของกลุ่มองค์กร ต่างๆ ที่อยู่ในชุมชนท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วม และรับผิดชอบในการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชน ร่วมตัดสินใจอนาคตของชุมชน ร่วมดำเนินกิจกรรมการพัฒนา และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น กระบวนการ A - I - C จะช่วยให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการวางแผนและการตัดสินใจ ร่วมสร้างความเข้าใจในการดำเนินงาน สร้างการยอมรับ ความรับผิดชอบในฐานะสมาชิกของชุมชน เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และเกิดความภาคภูมิใจในผลงานที่ตนมีส่วนร่วม กระบวนการพัฒนาชุมชน จึงเกิดความต่อเนื่องและก่อให้เกิดความสำเร็จสูง

ธีระพงษ์ แก้วหางค์ (2543 : 183-188) กล่าวว่า กระบวนการ A-I-C มีความสำคัญต่อการเรียนรู้ ดังนี้ 1) กระบวนการ A-I-C ช่วยให้ประชาชนและกลุ่มองค์กรต่างๆ ทั้งในและนอกชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วม มีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมพัฒนาชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น 2) การวางแผนแบบมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้แทนกลุ่มต่างๆ ประชาชนโดยเฉพาะผู้รู้ กลุ่มคนจน ผู้ด้อยโอกาส ผู้หญิง และเยาวชน เข้ามามีบทบาทในการร่วมคิด กำหนดแนวทางการพัฒนา และการจัดสรรทรัพยากร การมีส่วนร่วมในกิจกรรม และเสริมสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นการรวมพลังเชิงสร้างสรรค์ 3) ประชาชน กลุ่มองค์กรต่างๆ มีความรู้สึก เป็นเจ้าของทั้งกิจกรรม โครงการ ผลของการพัฒนาและความเป็นเจ้าของชุมชนท้องถิ่น ทำให้เกิดความมีพลัง รู้ถึงศักยภาพในการพึ่งตนเอง 4) องค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชน เรียนรู้ที่จะเข้าร่วมมือกันในการพัฒนาอย่างประสานสอดคล้อง

กระบวนการ A-I-C (Appreciation-Influence-Control) ได้คิดค้นและพัฒนาโดย William E. Smith และ Turid Sato แห่ง ODII (Organizing for Development : International Institute) สหรัฐอเมริกา มีการพัฒนาและเผยแพร่อย่างสม่ำเสมอมากกว่า 50 ปี จนถึงปัจจุบัน (ธีระพงษ์ แก้วหาวงค์, 2543: 183-188) ซึ่งมีหลักการประชุม ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นตอนการสร้างความรู้ (A : Appreciation) ในกระบวนการในขั้นนี้ ทุกคนจะมีโอกาสแสดงออกอย่างทัดเทียมกัน โดยจะเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น รับฟังและหาข้อสรุปร่วมกันอย่างสร้างสรรค์เป็นประชาธิปไตย ยอมรับในความคิดของเพื่อนสมาชิก โดยใช้ภาพเป็นสื่อในแสดงความคิดเห็น ข้อเขียน และคำพูด ว่าเขาเห็นสถานการณ์ในปัจจุบันอย่างไร และเขาอยากเห็นความสำเร็จในอนาคตเป็นอย่างไร ซึ่งทำให้ทุกคนได้มีโอกาสใช้ทั้งข้อเท็จจริง เหตุผล และความรู้สึกตลอดจนการแสดงออกในลักษณะต่างๆ ตามที่เป็นจริง ในขั้นตอนนี้จะแบ่งเป็น 2 ส่วนได้แก่

ส่วนที่ 1 การวิเคราะห์สภาพการของหมู่บ้าน ชุมชน ตำบล ในปัจจุบัน

ส่วนที่ 2 การกำหนดอนาคตหรือวิสัยทัศน์ อันเป็นภาพพึงประสงค์ในการพัฒนาว่าต้องการอย่างไร ซึ่งในขั้นตอนนี้ จะใช้ “ภาพ” เป็นสื่อในการแสดงความคิดเห็น โดยการวาดภาพมีความสำคัญคือ 1) การวาดภาพจะช่วยให้สมาชิกชุมชนสามารถสร้างจินตนาการ คิด วิเคราะห์ จนสรุปมาเป็นภาพ และช่วยให้ผู้ไม่ถนัดในการเขียนสามารถสื่อสารได้ 2) ช่วยกระตุ้นให้สมาชิกชุมชนคิดและพูด เพื่ออธิบายภาพซึ่งตนเองวาด นอกจากนี้ยังเปิด โอกาสให้สมาชิกชุมชนอื่นๆ ได้ซักถามข้อมูลจากภาพ เป็นการเปิดโอกาสให้มีการพูดคุย แลกเปลี่ยน และ กระตุ้นให้คนที่ไม่ค่อยกล้าพูดให้มีโอกาสนำเสนอ 3) การรวมภาพของสมาชิกชุมชนแต่ละบุคคลเพื่อเป็นภาพรวมของกลุ่ม จะช่วยให้มีความง่ายต่อการรวบรวมแนวคิดของสมาชิกชุมชน และสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของภาพ (ความคิด) และส่วนร่วมในการสร้างภาพพึงประสงค์ของกลุ่ม 4) ช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการประชุมให้มีความสุขและเป็นกันเอง ในบางครั้งสมาชิกชุมชนมักมองว่าการวาดภาพเป็นกิจกรรมสำหรับเด็ก ดังนั้นวิทยากรกระบวนการจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจ และนำเกมต่างๆ เกี่ยวกับการวางแผน การละลายพฤติกรรม กลุ่มหรือการวาดภาพเพื่อการแนะนำตนเอง หรือวาดภาพสิ่งที่ตนเองชอบ ไม่ชอบ มาใช้อุ่นเครื่องเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมของสมาชิกชุมชน และเมื่อแสดงออกและได้รับการยอมรับจากสมาชิกชุมชนอื่นแล้ว จะทำให้สมาชิกชุมชนทุกคนมีความรู้สึกที่ดี มีความสุข มีความอบอุ่น และเกิด “พลังร่วม” ขึ้นระหว่างสมาชิกชุมชนด้วยกัน ซึ่งในช่วงของการแสดงออก ว่าแต่ละคนอยากเห็นความสำเร็จในอนาคตเป็นอย่างไร จะเป็นการให้ที่ประชุมใช้จินตนาการที่ไม่ถูกจำกัด ด้วยปัจจัยและสถานการณ์ต่างๆ ในปัจจุบันทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ การมองการณ์ไกล การมองภาพกว้าง และการคิดสิ่งที่แปลกใหม่ ได้ดีกว่าการมองจากสภาพปัญหาหรือความขัดข้องที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

ขั้นที่ 2 ขั้นตอนการสร้างแนวทางในการพัฒนา (I : Influence)

เป็นขั้นที่ใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่สมาชิกชุมชนแต่ละคนมีอยู่ มาช่วยกันกำหนดวิธีการสำคัญหรือ “ยุทธศาสตร์” (Strategy) ที่จะทำให้บรรลุ “วิสัยทัศน์ร่วม” (Shared Vision) หรือ “อุดมการณ์ร่วม” (Shared Ideal) ของกลุ่มได้อย่างดีที่สุด ในขั้นตอนนี้ สมาชิกชุมชนทุกคนจะมีโอกาส

ที่ทัดเทียมกันในการแสดงความคิดเห็นว่า วิธีการที่สามารถทำให้บรรลุเป้าหมายนั้นจะดำเนินการอย่างไร ประกอบด้วยสิ่งใดบ้าง และเมื่อสมาชิกชุมชนทุกคนได้แสดงความคิดเห็นแล้ว จะนำ “วิธีการ” ที่เสนอแนะทั้งหมดมาจัดหมวดหมู่ แยกแยะ และพิจารณาร่วมกัน จนกระทั่งได้ “วิธีการสำคัญ” ที่กลุ่มเห็นพ้องต้องกันว่าจะนำไปสู่ความสำเร็จที่กลุ่มต้องการโดยแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 การคิดเกี่ยวกับกิจกรรมโครงการที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ ตามภาพผังประสงค์

ช่วงที่ 2 การจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรม โครงการ โดย 1) กิจกรรม หรือโครงการที่หมู่บ้าน ชุมชน ท้องถิ่นทำเองได้เลย 2) กิจกรรมหรือโครงการที่บางส่วนต้องการความร่วมมือหรือการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานที่ร่วมทำงานสนับสนุนอยู่ 3) กิจกรรมที่หมู่บ้าน ชุมชน ตำบล ไม่สามารถดำเนินการได้เอง ต้องขอความร่วมมือ เช่น ดำเนินการจากแหล่งอื่นทั้งภาครัฐและเอกชน ในการพิจารณาเลือก “วิธีการสำคัญ” สมาชิกในกลุ่มจะมี “ปฏิสัมพันธ์” (Influence หรือ Interaction) ซึ่งการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันนี้ ได้แก่ การพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยน รวมไปถึงการถกเถียงโต้แย้งด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ “วิธีการสำคัญ” ที่สมาชิกในกลุ่มมีความเห็นร่วมกันว่าดีที่สุด อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเป็นการถกเถียงโต้แย้งในระดับ “วิธี” โดยยังมี “เป้าหมาย” หรือ “อุดมการณ์ร่วม” ร่วมกันอยู่ ดังนั้น กลุ่มจะยังคงมีแนวโน้มที่จะรักษาความรักสามัคคีไว้ได้โดยไม่ยาก

ขั้นที่ 3 การสร้างแนวทางปฏิบัติ (C : Control)

เป็นการนำ “วิธีการสำคัญ” มากำหนดเป็น “แผนปฏิบัติการ” (Action Plan) อย่างละเอียดว่า จะต้องทำอะไร มีหลักการและเหตุผลอย่างไร มีวิธีการขั้นตอนในรายละเอียดอย่างไร กำหนดระยะเวลาการดำเนินการต่างๆ ว่าจะดำเนินการอย่างไร มีใครเป็นผู้รับผิดชอบบ้างใครต้องมีส่วนร่วมและให้ความร่วมมือบ้าง จะต้องใช้งบประมาณค่าใช้จ่ายเท่าไรและรายละเอียดอื่นๆ ตามที่เห็นควรจะระบุไว้ โดยขั้นตอนกิจกรรมประกอบด้วย

1. การแบ่งความรับผิดชอบ

2. การตกลงใจในรายละเอียดของการดำเนินการจัดทำแผนปฏิบัติ นอกจากนี้ผลลัพธ์ที่ได้จากการประชุม คือ 1) รายชื่อกิจกรรม หรือโครงการที่กลุ่ม องค์กรชุมชนดำเนินการได้เอง ภายใต้ความรับผิดชอบ และเป็นแผนปฏิบัติการ ของหมู่บ้าน ชุมชน 2) กิจกรรม โครงการที่ชุมชน หรือองค์กรชุมชน เสนอขอรับการส่งเสริม สนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐที่ทำงานหรือสนับสนุนชุมชน 3) รายชื่อกิจกรรม โครงการที่ชาวบ้านต้องแสวงหาทรัพยากร และประสานงานความร่วมมือจากภาคีความ ร่วมมือต่างๆ ทั้งจากภาครัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น ในขั้นนี้สมาชิกกลุ่มแต่ละคนจะเลือกเองว่า จะสมัครใจเป็นผู้รับผิดชอบหลักในเรื่องใด จะเป็นผู้ให้ความร่วมมือในเรื่องใด จะเป็นผู้ร่วมคิดแผนปฏิบัติการ ข้อใด เป็นการกำหนด “ข้อผูกพัน” (Commitment) ให้ตนเอง เพื่อ “ควบคุม” (Control) ให้เกิดการกระทำอันจะนำไปสู่การบรรลุผลที่เป็นเป้าหมายหรืออุดมการณ์ร่วมของกลุ่มในที่สุด นอกจากการเข้ารับผิดของหรือให้ความร่วมมือตาม “แผนปฏิบัติการ” ที่กลุ่มกำหนดขึ้นแล้ว สมาชิกกลุ่มแต่ละคนยังอาจกำหนด “ข้อผูกพันเฉพาะตัว” (Personal

Commitment) ได้อีกด้วย เพื่อเป็นการใช้พลังในส่วนของตัวเองแต่ละคนให้เกิดผลทางการสร้างสรรค์มากที่สุด

ปัจจัยที่สำคัญที่จะช่วยให้การประชุม A-I-C ประสบความสำเร็จได้

ประชากรณ แสนักดี (2557 : ออนไลน์) ได้เสนอปัจจัยที่ส่งเสริมให้การใช้กระบวนการ A-I-C ในการพัฒนาชุมชน ไว้ดังนี้

1. การจัดประชุมกระบวนการ A-I-C นี้ "เน้นความเป็นกระบวนการ" จะดำเนินการข้ามขั้นตอนหรือสลับขั้นตอนไม่ได้ เน้นการระดมความคิด และสร้างการยอมรับซึ่งกันและกันของสมาชิกชุมชน ให้มีความสำคัญกับการตัดสินใจ การกำหนดอนาคตร่วมกัน และเน้นการสร้างพลังความคิดของชุมชน วิเคราะห์ และเสนอทางเลือก ในการพัฒนาและพลังความรัก ความเอื้ออาทร การสร้างบรรยากาศที่เป็นมิตร อันเป็นพลังเชิงสร้างสรรค์ในการพัฒนา

2. การศึกษาและเตรียมชุมชน

2.1 การศึกษาชุมชนเพื่อให้เข้าใจสภาพของหมู่บ้าน ชุมชน หรือตำบล ความสัมพันธ์ของกลุ่มต่างๆ การทราบความสามารถ ศักยภาพของกลุ่ม สภาพการพึ่งตนเองเป็นต้น เพื่อให้ได้ข้อมูลของชุมชนที่เพียงพอ เป็นข้อเท็จจริงในการกำหนดอนาคตทางเลือก รวมทั้งกลวิธีที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหา และการประสานความร่วมมือ

2.2 การเตรียมชุมชนเพื่อทำให้สมาชิกกลุ่มต่างๆ ในชุมชน เข้าใจและส่งผู้แทนที่มีอำนาจในการตัดสินใจของกลุ่มเข้าร่วมประชุม รวมทั้งมีการพิจารณาเพื่อกระจายโอกาสให้กลุ่มต่างๆ ในชุมชนเข้ามามี ส่วนร่วม เช่น กลุ่มสตรี เด็ก คนจน ผู้ประสบปัญหาต่างๆ เป็นต้น

3. วิเคราะห์กระบวนการที่เข้าใจขั้นตอนของกระบวนการ A-I-C มีประสบการณ์ ความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องในการประชุม มีไหวพริบในการแก้ไขปัญหาสถานการณ์เฉพาะหน้า สามารถไกล่เกลี่ยหรือมีวิธีการในการจัดการกับความขัดแย้งที่เหมาะสมในกรณีที่น่าจะเกิดขึ้น โดยสามารถทำหน้าที่

3.1 เตรียมชุมชน เตรียมการประชุม ดำเนินการประชุม และสรุปผล

3.2 สร้างบรรยากาศในการประชุม เพื่อคลายความตึงเครียดของผู้เข้าร่วมประชุม

3.3 ควบคุมขั้นตอนและเวลาในการดำเนินการประชุมให้เป็นไปตามกระบวนการ

3.4 สรุปความเห็นที่แท้จริงของสมาชิกชุมชน โดยไม่สอดแทรกความเห็นหรือทัศนคติของตนเองลงไป

3.5 ในกรณีที่มีข้อถกเถียงระหว่างสมาชิกชุมชน ซึ่งเกิดความต้องการปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง ผู้ดำเนินการประชุมต้องทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย และหาข้อยุติให้ได้

3.6 วิเคราะห์และสังเกตบรรยากาศในการประชุม สำหรับจำนวนผู้จัดการประชุมอาจมีเพียงคนเดียวก็ได้เป็นผู้นำการประชุม ซึ่งจะมีข้อดี คือ กระบวนการประชุมเป็นเอกภาพมากกว่า แต่หากไม่มั่นใจในการดูแลบรรยากาศการประชุม น่าจะจัดคณะมาช่วยโดยแบ่งหน้าที่เป็น

- ผู้จัดการประชุมดูแลอำนวยความสะดวกทั่วไป ได้แก่ การลงทะเบียน อาหาร เครื่องดื่ม

- ผู้นำการประชุม
- ผู้จัดกิจกรรมเกม สร้างบรรยากาศ เพื่อการละลายพฤติกรรม คลายเครียด และการนำเข้าสู่ขั้นตอนแต่ละขั้นตอน
- ผู้เตรียมวัสดุอุปกรณ์ ทั้งนี้คณะฯ จะต้องทำความเข้าใจ ในขั้นตอนและวิธีการให้ตรงกัน สอดรับกัน

2.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำนักงานส่งเสริมการค้าในต่างประเทศ (2555) ได้ศึกษาความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้านอาหารของประเทศญี่ปุ่นพบว่าในปี 2006 มีอัตราร้อยละ 39 ลดลงจากปีที่ผ่านมา ซึ่งมีอัตราร้อยละ 40 ซึ่งนับว่าเป็นอัตราต่ำสุดในรอบ 13 ปี ดัชนีความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้านอาหาร คำนวณจากปริมาณอุปทานของพลังงานแคลอรี หรือ ปริมาณผลผลิตของอาหารที่ผลิตได้ภายในประเทศ เปรียบเทียบกับความต้องการบริโภคอาหารของประชากรทั้งประเทศ ทั้งนี้ อัตราการพึ่งพาอาหารของตนเองร้อยละ 39 หมายถึง ร้อยละ 61 ของอาหารที่บริโภคในประเทศญี่ปุ่นต้องพึ่งพาการนำเข้าจากต่างประเทศ จากข้อมูลสถิติของกระทรวงเกษตร ป่าไม้ และประมงญี่ปุ่น ญี่ปุ่นเคยมีอัตราความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้านอาหารสูงถึงร้อยละ 78 ในปี 1961 ตลอด 3 ทศวรรษ ที่ผ่านมา อัตราได้ลดลงมาโดยตลอด โดยในปี 1993 อัตราความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้านอาหารมีเพียงร้อยละ 37 เนื่องจากผลผลิตข้าวที่ต่ำมาก และในปี 1998-2005 อัตราความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้านอาหารอยู่ในระดับร้อยละ 40 ตลอดระยะเวลา 8 ปี และยังพบว่ายังอัตราความสามารถในการพึ่งพาตนเองอยู่ในระดับต่ำ ยิ่งทำให้ญี่ปุ่นต้องเผชิญความเสี่ยงกับเหตุการณ์วิกฤตด้านอาหาร หากประเทศที่ญี่ปุ่นพึ่งพาการนำเข้าประสบปัญหาด้านผลผลิตที่ตกต่ำ ปัญหาความขัดแย้งทางการค้า หรือปัญหาแรงงานภาคการเกษตร การนำเข้าสินค้าอาหารจากต่างประเทศเป็นจำนวนมาก ทำให้ผู้บริโภคเสี่ยงกับปัญหาสุขภาพที่เกิดจากการใช้สารเคมีที่เกินขนาด

วัชรภรณ์ วัฒนขำ และคณะ (2551 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาแบบการเกษตรในพื้นที่กิ่งเมืองเพื่อการพึ่งตนเอง : กรณีศึกษาบ้านติดต่อกับตำบลนาอาน อำเภอเมือง จังหวัดเลย ผลการวิจัยพบว่า ในอดีตรูปแบบการเกษตรของชุมชนบ้านติดต่อกัน เป็นการทำการเกษตรเพื่อยังชีพ มีการปลูกพืชหลายชนิดผสมผสานกับการเลี้ยงสัตว์ เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายส่งเสริมเกษตรกรรมเพื่อการค้า ส่งผลให้รูปแบบการเกษตรบ้านติดต่อกันเพื่อการค้าเป็นหลัก การจัดการพื้นที่การเกษตรเปลี่ยนแปลงไป ใช้พื้นที่ในการทำการเกษตรมากขึ้น ความหลากหลายในการปลูกพืชลดลง การวิจัยครั้งนี้ได้ใช้กระบวนการทบทวนประวัติศาสตร์การเกษตรของชุมชน เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาเพื่อพัฒนารูปแบบเกษตรบ้านติดต่อกัน จนได้รูปแบบการเกษตรที่เหมาะสมสำหรับชุมชน เป็นรูปแบบการทำการเกษตรที่นำความหลากหลายของพืชอาหารกลับมาไว้ในระบบเกษตรกรรมของชุมชน โดยมุ่งเน้นการผลิตอาหารเพื่อครอบครัว ผสานกับการผลิตอาหารปลอดภัยเพื่อการค้า การปลูกพืชด้วยการทำเกษตรอินทรีย์ผสมผสานกับการใช้ปุ๋ยเคมี การศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมแสวงหาชนิดพืชที่เหมาะสมกับสภาพภูมินิเวศของชุมชน และเป็นที่ต้องการของตลาด ผสานระหว่างเกษตรอินทรีย์และ

เคมีที่มีการควบคุมความปลอดภัย โดยใช้กระบวนการกลุ่มในการเสริมสร้างเป็นกำลังใจกันและกัน ระหว่างกลุ่มอาสาสมัคร 12 แปลงเรียนรู้ ให้สามารถพัฒนารูปแบบการเกษตรจนกลายเป็นแปลงเรียนรู้รูปแบบการเกษตรที่พึ่งตนเองได้ในระดับครัวเรือน เพื่อเป็นต้นแบบในการขยายผลต่อไป

จากการศึกษาของกาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530 : 8) ในเรื่องกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ชนบทพบว่า ประชาชนในชนบทมีศักยภาพที่จะช่วยเหลือตนเอง แต่ศักยภาพดังกล่าวถูกปิดมิให้แสดงออก เนื่องจากเงื่อนไขภายใน เช่น ความรู้สึกนึกคิดที่คนยากจนมีต่อตนเอง และเงื่อนไขภายนอก เช่น ระบบกักเงินที่ต้องเสียดอกเบี้ยสูง ๆ ดังนั้นกระบวนการทำงานพัฒนาต่าง ๆ จะมุ่งเน้นปลดปล่อยแนวคิดเก่า ๆ พร้อมนำเสนอแนวคิดใหม่ที่สัมพันธ์กับหลักการการพึ่งตนเอง เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพจนที่มีต่อคนจนด้วยตนเอง และปลดปล่อยเงื่อนไข วิธีการปฏิบัติและสถาบันแบบเก่าให้หมดไป สร้างสรรค์ใหม่ทดแทน ในการศึกษาครั้งนี้ได้ข้อเสนอแนะสำหรับการส่งเสริม สนับสนุนเพื่อการพึ่งตนเองว่า ควรมีการจัดหาแหล่งทรัพยากรในระดับท้องถิ่นให้มากขึ้น โดยในชนบทแหล่งทรัพยากรมี 2 ลักษณะ คือ ทรัพยากรที่พึ่งพาอาศัยกันส่วนใหญ่จะอยู่ในชุมชน และแหล่งทรัพยากรที่มีลักษณะเอาเปรียบ ส่วนใหญ่จะอยู่นอกชุมชน การช่วยเหลือต้องเน้นลักษณะแรก เพื่อทดแทนลักษณะที่สอง และควรกระตุ้นให้มีการก่อตั้งพัฒนาองค์กรชุมชนให้มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น ให้มีความเข้มแข็ง โดยอาจตั้งกลุ่มย่อยที่สนองความต้องการเฉพาะด้านของสมาชิก หรือให้กลุ่มทำโครงการแทรกตัวเองเข้าไปในโครงสร้างกิจกรรมของชุมชนที่มีอยู่แล้ว เพื่อมิให้เกิดการแปลกแยกตัวเองไปจากชุมชน

จากการศึกษาของสุเมธ ปานจำลองและคณะ (2553) ในการศึกษาเรื่อง “ตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับชุมชน” ในกรณีศึกษาสัดส่วนการพึ่งตนเองด้านอาหารของบ้านโนนยาง อำเภอกุดชุมหึง จังหวัดยโสธร ซึ่งเป็นพื้นที่นาโคก เป็นแหล่งผลิตข้าวหอมมะลินิธิ์ ในขณะที่ยังมีวัฒนธรรมการบริโภคข้าวเหนียว ชุมชนมีป่าและหนองน้ำที่เป็นแหล่งอาหารทางธรรมชาติ และมีวัฒนธรรมบุญประเพณี ฮีต 12 คอง 14 ดังเช่นชุมชนโดยทั่วไปในภาคอีสาน บ้านโนนยาง มีการรวมกลุ่มทางเกษตรอินทรีย์มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงวิถีการบริโภคจากเดิมที่พึ่งพิงการผลิตของครัวเรือน และหาจากธรรมชาติ ไปสู่การซื้ออาหารจากภายนอกเพิ่มมากขึ้น สัดส่วนการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบ้านโนนยาง จากการศึกษากลุ่มตัวอย่าง 100 ราย พบว่า ชุมชนพึ่งตนเองด้านอาหารในสัดส่วนร้อยละ 62.38 โดยเป็นวัตถุดิบที่นำมาประกอบอาหารซึ่งหาจากธรรมชาติ ร้อยละ 13.44 จากการผลิตเองในครัวเรือน ร้อยละ 47.40 และจากการแลกเปลี่ยนในชุมชนร้อยละ 1.54 ในขณะที่วัตถุดิบที่ต้องซื้อเพื่อนำมาประกอบอาหาร หรือซื้ออาหารสำเร็จรูปร้อยละ 37.62 การพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบ้านโนนยาง มาจากการผลิตเพื่อการบริโภคของครัวเรือน ครัวเรือนในชุมชนมีการผลิตข้าวเพื่อกิน การปลูกผักสวนครัวเพื่อการบริโภคตลอดทั้งปี โดยในฤดูฝนมีจำนวนผักที่ปลูกมีทั้งสิ้น 31 ชนิด โดยเฉลี่ยครอบครัวละ 12 ชนิด เช่น พริก แมงลัก มะละกอ ฯลฯ ในฤดูหนาว มีผักที่ปลูกทั้งหมด 23 ชนิด เช่นหอมแดง กระเทียม พริก มะเขือ เป็นต้น และในฤดูร้อน มีการปลูกผัก ประมาณ 23 ชนิดเช่นกัน นอกจากนั้นยังมีการเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อการบริโภค ซึ่งมีปริมาณทั้งเพียงพอกับการบริโภคและไม่เพียงพอต้องซื้อเพิ่มเติม

จากการศึกษารูปแบบและกระบวนการในการพึ่งตนเองของครอบครัวและชุมชน ของ วรณิ แกมเกต (2545) โดยใช้เทคนิคการสนทนากลุ่ม พบว่า ครอบครัวที่สามารถพึ่งตนเองได้มีรูปแบบ

กิจกรรมหลักที่ใช้ในการพัฒนาสู่การพึ่งตนเองได้ของครอบครัว 5 ประการ ประกอบด้วย การศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ของตนเอง การสร้างรายได้เพิ่มให้แก่ครอบครัว การลดรายจ่ายของครอบครัว การรวมกลุ่มทำกิจกรรมการออมและกิจกรรมด้านอาชีพเสริม และมีกระบวนการเรียนรู้ของตนเอง สำหรับชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้นั้น มีรูปแบบกิจกรรมหลักที่ใช้ในการพัฒนาสู่การพึ่งตนเองได้ของชุมชน 9 ประการด้วยการวิเคราะห์ปัญหาและการเรียนรู้ตนเอง การสร้างวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ในการพัฒนา การแสวงหาแหล่งทุนเพื่อการพัฒนา การสร้างกลุ่มเพื่อใช้กระบวนการกลุ่มสร้างคน การจัดตั้งกลุ่มอาชีพและหาแนวทางพัฒนากลุ่มอาชีพ มีกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การจัดระบบการบริหารหมู่บ้าน การสร้างจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง และการขอรับการสนับสนุนจากภายนอก ทั้งนี้ ครอบครัวและชุมชนมีกระบวนการต่าง ๆ ในการดำเนินการในแต่ละกิจกรรมหลักที่แตกต่างกันไป ภายใต้เป้าหมายเดียวกันคือ การพึ่งตนเองได้ของครอบครัวและชุมชน

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น ผู้วิจัยได้วางกรอบแนวทางในการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อค้นหารูปแบบการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านหนองขาม โดยเล็งเห็นความสำคัญในการเริ่มต้นจากทุนทางสังคมรวบรวมทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น เริ่มพึ่งตนเองจากปัจจัยพื้นฐานที่สุดของมนุษย์ คือ ความต้องการปัจจัย 4 และประการสำคัญที่สุดของปัจจัย 4 คือ อาหาร ซึ่งแนวทางแก้ปัญหาที่ยั่งยืนคือ ตอบคำถามให้ได้ว่า “ทำอย่างไรจึงจะพอกิน” ชาวบ้านต้องเริ่มจากการอยู่ให้ได้ มีอาหารพอมือ พอกิน ด้วยการปลูกพืช ผัก ผลไม้ เลี้ยงสัตว์ ให้พอกิน ซึ่งรูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารของชาวบ้านหนองขามจะขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง ที่เป็นข้อจำกัดของชุมชน เช่น ที่ดินที่นับวันจะมีการขายที่ดินกันมากขึ้น แนวคิดการพึ่งพาตลาดของคนในชุมชนที่อยู่ใกล้ชุมชนเมือง วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของคนในชุมชน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ชุมชนจะต้องช่วยกันคิดและร่วมกันทำเพื่อหาทางรอดให้กับชุมชนเอง โดยมีหน่วยงานภาครัฐ และสถาบันทางวิชาการช่วยหนุนเสริมสู่การพึ่งตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืน

บทที่ 3

วิธีดำเนินงานวิจัย

โครงการวิจัย เรื่อง รูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบนฐานทุนของท้องถิ่นในเขตพื้นที่กิ่งเมือง ศึกษาศึกษาบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสว่าง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) มีวิธีการดำเนินงานวิจัยดังนี้

1. กรอบการศึกษา
2. วิธีการดำเนินงานวิจัย
3. ปัญหาและอุปสรรค

3.1 กรอบการศึกษา

3.1.1 พื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย

3.1.1.1 พื้นที่ ได้แก่ บ้านหนองขาม หมู่ที่ 2 ตำบลหนองแวง อำเภอสว่าง จังหวัดกาฬสินธุ์

3.1.1.2 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ชาวบ้านหนองขาม จำนวน 100 คน พระสงฆ์ 2 รูป ครู นักเรียน โรงเรียน

3.1.2 ระยะเวลา 1 ปี ตั้งแต่ 1 กรกฎาคม 2555 – 30 มิถุนายน 2556 (ขยายเวลาดำเนินการ 30 กันยายน 2556)

3.1.3 ขอบเขตเนื้อหา

3.1.3.1 ศึกษาบริบททั่วไปและวิถีการทำมาหากินคนบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสว่าง จังหวัดกาฬสินธุ์

3.1.3.2 ประวัติศาสตร์ชุมชน พัฒนาการ และปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคของบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสว่าง จังหวัดกาฬสินธุ์

3.1.3.3 ต้นทุนของท้องถิ่นที่ส่งผลต่อการพึ่งตนเองทางอาหารบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสว่าง จังหวัดกาฬสินธุ์

3.1.3.4 กระบวนการที่เหมาะสมในการใช้ทุนของท้องถิ่นในการพึ่งตนเองทางอาหารบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสว่าง จังหวัดกาฬสินธุ์

3.1.3.5 แนวทางและรูปแบบการพึ่งตนเองทางอาหารบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสว่าง จังหวัดกาฬสินธุ์

3.2 วิธีการดำเนินงานวิจัย

ทีมวิจัยเรื่องรูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบนฐานทุนของท้องถิ่นในชุมชนกิ่งเมือง

กรณีศึกษาบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้ดำเนินงานวิจัยตามกิจกรรมที่กำหนด สรุปผลการดำเนินงานวิจัยดังนี้

3.2.1 กิจกรรมการเตรียมทีมวิจัย การเตรียมทีมวิจัย เพื่อให้ ทีมวิจัยมีความเข้าใจในโครงการวิจัยที่จะดำเนินร่วมกัน และรับทราบหน้าที่ และข้อตกลงในการดำเนินงานวิจัย กลุ่มเป้าหมายคือทีมนักวิจัย ที่ปรึกษาและพี่เลี้ยง นักวิจัยได้ใช้วิธีการประชุม โดยหัวหน้าทีมวิจัยเตรียมรายละเอียดการประชุมพร้อมทั้งประสานนักวิจัยในท้องถิ่นและทีมพี่เลี้ยง การเตรียมทีมได้มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ในการทำงานวิจัย มีการนำเสนอรายละเอียดของโครงการวิจัยให้ทีมได้รับทราบพร้อมกันโดยละเอียดถึงการดำเนินวิจัยร่วมกัน และชี้แจงรายละเอียดงบประมาณในการดำเนินการวิจัย

3.2.2 กิจกรรมการเตรียมชุมชน การเตรียมชุมชนเพื่อแจ้งให้ชุมชนรับรู้เกี่ยวกับโครงการวิจัย และประชาสัมพันธ์แนะนำโครงการวิจัย กลุ่มเป้าหมายคือชาวบ้านหนองขาม และทีม นักวิจัย นักวิจัยได้ใช้วิธีการจัดเวทีชาวบ้าน ทีม วิจัยได้ลงพื้นที่ไปเตรียมความพร้อมเรื่องสถานที่ อาหาร อาหารว่าง และได้จัดทำกำหนดการ ในการจัดเวทีครั้งนี้ทีมนักวิจัยที่รับผิดชอบต่างแยกกันทำงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ได้ทำหน้าที่ถ่ายทอดรายละเอียดของโครงการวิจัยเพื่อให้คนในชุมชนรับทราบ เกี่ยวกับการวิจัย ตลอดจนรายละเอียดของโครงการ หลังจากนั้นได้มีการแสดงของเครือข่ายชุมชนใกล้เคียงที่มาเรียนรู้ร่วมกัน ได้มีการสาธิตการเพาะปลาแบบธรรมชาติเพื่อให้ความรู้ และดึงดูดผู้เข้าร่วมเวที นอกจากการจัดเวทีชาวบ้านแล้ว ทีมวิจัยได้ใช้วิธีการประกาศเสียงตามสายให้ชาวบ้านได้ทราบ และมีการบอกเล่าในระดับครัวเรือน

3.2.3 กิจกรรมการสร้างเครื่องมือ การสร้างเครื่องมือวิจัยเพื่อให้ทีมวิจัยได้เรียนรู้ประโยชน์และความสำคัญของเครื่องมือวิจัย และแตกประเด็นวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อกำหนดแหล่งข้อมูลและ เครื่องมือวิจัย นักวิจัยได้ใช้วิธีการประชุม ทีมวิจัยได้ลงพื้นที่ไปเตรียมความพร้อมเรื่องสถานที่ อาหาร อาหารว่าง จัดทำกำหนดการ และประสานพี่เลี้ยงเพื่อดำเนินงาน ในการประชุมครั้งนี้ได้อธิบายถึงประโยชน์และความสำคัญของเครื่องมือในการทำวิจัย พี่เลี้ยงได้นำเสนอตัวอย่างการใช้เครื่องมือสำหรับงานวิจัยท้องถิ่น ทีมวิจัยได้ร่วมกันแตกประเด็นคำถามเพื่อสร้างเครื่องมือ แล้วมอบหมายให้ฝ่ายวิชาการจัดทำเครื่องมือเพื่อนำเสนอที่ประชุมพิจารณา หลังจากได้เครื่องมือแล้วได้มีการทดลองใช้ก่อนเก็บข้อมูลจริง

3.2.4 กิจกรรมการจัดเก็บข้อมูล การจัดเก็บข้อมูลเพื่อจัดเก็บข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย กลุ่มเป้าหมายคือทีมนักวิจัย ที่ปรึกษา พี่เลี้ยง และชาวบ้านหนองขาม ทีมวิจัยได้ดำเนินการจัดเก็บข้อมูลดังนี้

3.2.4.1 การจัดทำแผนที่เดินดิน ทีมวิจัยได้ลงพื้นที่เตรียมความพร้อมเรื่องสถานที่ อาหาร อาหารว่าง จัดทำกำหนดการ และประสานพี่เลี้ยงเพื่อดำเนินงาน ทีมวิจัยฝ่ายผู้นำได้จัดทำแผนที่ตั้งโต๊ะ เพื่อเตรียมจัดทำแผนที่เดินดิน เริ่มเดินสำรวจพื้นที่เริ่มจากโรงเรียนเดินตามถนนภายในหมู่บ้าน ผู้นำและทีมช่วยกันสังเกต และจดบันทึก บันทึกภาพ และแจ้งบ้านเลขที่และรายละเอียดของ

หมู่บ้านในแต่ละจุดที่ไปถึง พร้อมกับทักทายกับคนในชุมชนซึ่งต่างก็รู้จักกันเป็นอย่างดี หลังจากเดินสำรวจหมู่บ้านจนครบแล้วก็มีการสะท้อนบทเรียนในการใช้แผนที่เดินดิน และสรุปประเด็นที่ค้นพบ

3.2.4.2 การสัมภาษณ์ครัวเรือน ทีมวิจัยได้ลงพื้นที่ไปเตรียมความพร้อมเรื่องสถานที่ อาหาร อาหารว่าง จัดทำกำหนดการ และประสานพี่เลี้ยง ทีมนักวิจัยในชุมชนได้ประสานกลุ่มเยาวชนเพื่อเข้าร่วมอบรมการเก็บข้อมูลครัวเรือน ทีมนักวิจัยทำความเข้าใจในแบบสอบถามเพื่อสัมภาษณ์ครัวเรือน และทดสอบใช้แบบสัมภาษณ์ โดยแบ่งกลุ่มเป็น 10 กลุ่ม เป็นเยาวชนกลุ่มละ 3 คน คนที่ 1 เป็นผู้สัมภาษณ์ คนที่ 2 เป็นคนบันทึก คนที่ 3 เป็นผู้ช่วย และทีมนักวิจัยในชุมชน 1 คน เป็นผู้กำกับดูแล ทำการสัมภาษณ์ทีมนักวิจัยในชุมชนตามหัวข้อที่กำหนด ในระหว่างการทดลองนั้นก็มีบางคำถามที่ทั้งผู้สัมภาษณ์และผู้ตอบไม่เข้าใจ ทีมนักวิจัยหลักต้องคอยให้คำแนะนำ และทีมเก็บข้อมูลได้ลงไปทดลองใช้แบบสัมภาษณ์จริง แล้วกลับมาสะท้อนบทเรียนในการลงพื้นที่สัมภาษณ์จริง เพื่อปรับแก้แบบสัมภาษณ์ และนัดหมายการลงพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์ครัวเรือน

3.2.5 กิจกรรมการสรุปข้อมูล การสรุปข้อมูลที่ค้นพบจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย กลุ่มเป้าหมายคือ ทีมนักวิจัย ที่ปรึกษา และพี่เลี้ยง ทีมได้ใช้วิธีการประชุม ทีมหัวหน้าโครงการได้ลงพื้นที่ไปเตรียมความพร้อมเรื่องสถานที่ อาหาร อาหารว่างได้จัดทำกำหนดการ และประสานพี่เลี้ยงเพื่อดำเนินงาน ได้ดำเนินการตรวจสอบความถูกต้อง และความสมบูรณ์ของข้อมูล ได้มีการสรุปและลงรายละเอียดในแผนที่เดินดิน เช่น พื้นที่ทำการเกษตร แหล่งน้ำบาดาล บ้านไม่มีคนอยู่ เป็นต้น หลังจากนั้นจึงร่วมกันสรุปข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ที่ร่วมกันจัดเก็บมา จากการตรวจสอบแบบสอบถามเพื่อจะสรุปข้อมูลพบว่าแบบสัมภาษณ์ที่จัดเก็บมานั้น บางหัวข้อไม่ได้กรอกรายละเอียด บางหัวข้อกรอกไม่ครบ จึงตกลงกันในทีมให้ผู้รับผิดชอบแบบสัมภาษณ์นำแบบสัมภาษณ์ไปเก็บเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ แล้วจัดส่งให้ฝ่ายวิชาการสรุปผลเพื่อนำเสนอที่ประชุม ทีมวิชาการได้นำเสนอผลการสรุปข้อมูลต่อที่ประชุมโดยมีที่ปรึกษาโครงการวิจัยเข้าร่วมการประชุมในครั้งนี้ด้วย ได้มีการนำเสนอข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์ต่อทีมนักวิจัย และนักวิจัยทุกคนได้สะท้อนความคิดเห็นต่อข้อมูลที่ค้นพบ และที่ปรึกษาได้ให้คำแนะนำในการดำเนินงานวิจัยต่อไป

3.2.6 กิจกรรมการตรวจสอบข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล ทีมได้ใช้วิธีการจัดเวทีเพื่อนำเสนอข้อมูลที่ค้นพบ และเก็บข้อมูลที่ไม่สมบูรณ์เพิ่มเติม กลุ่มเป้าหมายคือ ทีมนักวิจัย ที่ปรึกษา พี่เลี้ยง และชาวบ้านหนองขาม นักวิจัยได้ใช้วิธีการจัดเวทีชาวบ้าน ทีมนักวิจัยได้ลงพื้นที่ไปเตรียมความพร้อมเรื่องสถานที่ อาหาร อาหารว่าง ได้จัดทำกำหนดการ และประสานพี่เลี้ยงเพื่อดำเนินงาน ประสานทีมช่างถ่ายทำวิดีโอ ทีมสถานที่ได้เตรียมจัดสถานที่และจัดบรรยากาศย้อนยุคของคนพื้นบ้านหนองขามมีการนำผลิตภัณฑ์ของคนในชุมชนมาเป็นส่วนประกอบในการตกแต่งสถานที่ เช่น เสื้อหมอน อุปกรณ์ทอผ้า เป็นต้น ทำให้บรรยากาศในการจัดเวทีครั้งนี้อบอุ่น เป็นกันเอง ทีมวิจัยได้มีการนำเสนอข้อมูลที่ค้นพบจากการวิจัยเพื่อตรวจสอบข้อมูล และเก็บข้อมูลที่ไม่สมบูรณ์เพิ่มเติม

3.2.7 กิจกรรมการวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้เข้าใจถึงความเชื่อมโยงของข้อมูลที่ค้นพบกับสถานการณ์ความเป็นอยู่ของชาวบ้านหนองขาม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเพื่อเป็น

ข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนา กลุ่มเป้าหมายคือ ทีมนักวิจัย ทีมได้ใช้วิธีการประชุม ทีมนักวิจัยลงพื้นที่ไปเตรียมความพร้อมเรื่องสถานที่ อาหาร อาหารว่าง จัดทำกำหนดการ และประสานพี่เลี้ยง ได้มีการทบทวนบริบทและพัฒนาการของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สถานการณ์การผลิตและการบริโภคอาหาร พัฒนาการและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหาร และต้นทุนของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม โดยให้ตัวแทนของทีมนักวิจัยเป็นผู้นำเสนอ และกำหนดภาพฝันของบ้านหนองขามร่วมกัน

3.2.8 กิจกรรมการวางแผนพัฒนา การวางแผนพัฒนาเพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหาของชุมชน โดยอาศัยข้อมูลที่ค้นพบจากการวิจัย กลุ่มเป้าหมายคือ ทีมนักวิจัยและชาวบ้านหนองขาม ทีมได้ใช้วิธีการประชุม ทีมนักวิจัยลงพื้นที่ไปเตรียมความพร้อมเรื่องสถานที่ อาหาร อาหารว่าง จัดทำกำหนดการ และประสานพี่เลี้ยง ได้มีการทบทวนภาพฝันของบ้านหนองขาม เพื่อกำหนดแนวทางและกิจกรรมที่ต้องดำเนินการร่วมกัน พร้อมทั้งแบ่งหน้าที่การทำงาน

3.2.9 กิจกรรมติดตามผลการดำเนินงาน การติดตามผลการดำเนินงาน เพื่อติดตามผลการดำเนินกิจกรรมของทีมนักวิจัยให้เกิดผลตามเป้าหมายที่กำหนด กลุ่มเป้าหมายคือทีมนักวิจัย ทีมได้ใช้วิธีการประชุม ทีมนักวิจัยลงพื้นที่ไปเตรียมความพร้อมเรื่องสถานที่ อาหาร อาหารว่าง จัดทำกำหนดการ และประสานพี่เลี้ยง ได้มีการทบทวนกิจกรรมที่ต้องดำเนินการ ได้มีการเดินสำรวจหมู่บ้านเพื่อสังเกตความเปลี่ยนแปลงของคนในชุมชน พบว่าคนในชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในบางคุ่มมีการปลูกผักในกระถางหน้าบ้าน บางครัวเรือนไม่มีการเปลี่ยนแปลง ทีมนักวิจัยได้ร่วมกันถอดบทเรียนของทีมนักวิจัยที่ดำเนินการ และทีมนักวิจัยที่ยังไม่ได้ดำเนินการเพื่อหาทางออกร่วมกัน จึงได้กำหนดข้อตกลงร่วมกันระหว่างทีมนักวิจัย

3.2.10 กิจกรรมการประเมินผลการดำเนินกิจกรรม การประเมินผลการดำเนินกิจกรรม กลุ่มเป้าหมายคือทีมนักวิจัย ทีมได้ใช้แบบประเมินโดยจัดประชุมเพื่อกำหนดเกณฑ์การประเมินกิจกรรม ได้พิจารณาเกณฑ์การประเมินร่วมกันแล้วทดลองใช้เกณฑ์การประเมินพร้อมกับสรุปผลการประเมิน จัดลำดับผู้ผ่านการประเมิน และได้มอบป้ายครัวเรือนตัวอย่างสำหรับผู้ผ่านการประเมิน

3.2.11 กิจกรรมการคืนข้อมูลสู่ชุมชน การคืนข้อมูลสู่ชุมชน เพื่อนำเสนอข้อมูลการวิจัยสู่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กลุ่มเป้าหมายคือทีมนักวิจัย ชาวบ้านหนองขาม และหน่วยงานภาครัฐในระดับตำบล และอำเภอ ในงานอำเภอเคลื่อนที่ ทีมนักวิจัยและผู้รับผิดชอบได้ลงพื้นที่ไปเตรียมความพร้อมเรื่อง สถานที่ อาหาร อาหารว่าง และสำรวจการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ทีมนักวิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยให้กับผู้เข้าร่วมงาน ในระดับตำบล และระดับอำเภอ ในรูปแบบ เอกสารแผ่นพับ ป้ายนิทรรศการตลอดจนแจกจ่ายเมล็ดพันธุ์ให้กับคนที่สนใจทั้งในและนอกชุมชน และมอบป้ายครัวเรือนตัวอย่างให้กับครัวเรือนของทีมนักวิจัย และเยี่ยมชมครัวเรือนตัวอย่าง

3.2.12 กิจกรรมการสรุปผลการดำเนินงานวิจัยการสรุปผลการดำเนินงานวิจัย เพื่อสรุปผลการดำเนินงานวิจัยและถอดบทเรียนการดำเนินงานวิจัย กลุ่มเป้าหมายคือทีมนักวิจัยและทีมพี่เลี้ยงวิธีการดำเนินงาน ได้ดำเนินกิจกรรมการสรุปผลการดำเนินงานวิจัย ทีมนักวิจัยและพี่เลี้ยง ตาม

ประเด็นดังนี้ 1) บทบาทในการทำวิจัย 2) การทำงานวิจัยจบแล้วเข้าใจกระบวนการอย่างไร 3) การเปลี่ยนแปลงหลังจากได้ดำเนินการวิจัย 4) ผลที่เกิดขึ้นเกิดกับตนเองและชุมชนอย่างไร

3.3 ปัญหาและอุปสรรค

การดำเนินงานวิจัยเรื่องรูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบนฐานทุนของท้องถิ่นในชุมชนกิ่งเมือง ภูมิศึกษากองน้ำหนองขาว ตำบลหนองแขว อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดกาฬสินธุ์ สรุปปัญหาและอุปสรรคดังนี้

3.3.1 ปัญหาในการจัดประชุม

3.3.1.1 การประสานงานในชุมชนต้องมีความชัดเจน โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายที่ร่วมกิจกรรมเพราะจะทำให้เสียเวลา แก้ไขปัญหาการประสานงานในชุมชนโดยลงพื้นที่ไปประสานก่อนวันประชุม และมอบหมายให้ผู้ใหญ่บ้านประกาศเสียงตามสาย

3.3.1.2 การนัดหมายหรือจัดประชุมทีมในครั้งแรกควรจัดในเวลากลางวัน เนื่องจากเป็นครั้งแรกที่มีการนัดพบทีมจะต้องใช้เวลาในการพบปะพูดคุย

3.3.1.3 สถานที่ประชุมทีมในพื้นที่เปิดทำให้ทีมวิจัยไม่มีสมาธิ การร่วมแสดงความคิดเห็นไม่เต็มที่เท่าที่ควร แก้ไขปัญหาโดยแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อระดมความคิดเห็นแล้วมานำเสนอกลุ่มใหญ่

3.3.2 ปัญหาในการจัดเวที

3.3.2.1 การจัดเวทีเตรียมชุมชนชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ให้ความสนใจ และไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ทำให้ชาวบ้านบางคนที่ไม่สนใจ ในบางกิจกรรมออกไปนั่งตามรั้วไม่อยู่ในเวทีทำให้เวทีไม่มีพลัง แก้ไขปัญหาโดยเสริมกิจกรรมที่ให้ความรู้และดึงดูดความสนใจ เช่น การเพาะพันธุ์ปลาตุ๊ก การเพาะกบ และผู้ดำเนินรายการต้องกระชับเวทีและกระชับเวลาเพื่อให้เวทีไม่น่าเบื่อ

3.3.2.2 การจัดเวทีไม่เป็นไปตามเวลาที่กำหนดเพราะเสียเวลาในการเดินทางและการนำเสนอบริบทชุมชนยังไม่ครอบคลุมทำให้ทีมพี่เลี้ยงมีคำถามจึงไม่สามารถดำเนินงานตามขั้นตอนได้

3.3.3 ปัญหาในการบริหารจัดการทีมวิจัย

ปัญหาและอุปสรรคเตรียมทีมวิจัย ทีมนักวิจัยส่วนมากยังขาดความเข้าใจในเรื่องของการทำวิจัยท้องถิ่น ทำให้ทีมงานวิจัยบางท่านอยากถอนตัวเพราะไม่มีเวลา และคิดว่างานวิจัยเป็นเรื่องยากและละเอียด แก้ไขปัญหาโดยจัดประชุมทีมวิจัยเพื่อทำความเข้าใจร่วมกัน

3.3.4 ปัญหาในด้านระยะเวลาดำเนินงาน

การดำเนินงานวิจัยไม่เป็นไปตามแผนที่กำหนด เวลาในการจัดกิจกรรมน้อย

3.3.5 การจัดเก็บข้อมูล

3.3.5.1 ทีมนักวิจัยบางคนเป็นผู้นำทำให้ชาวบ้านเกิดความเกรงใจไม่กล้าตอบคำถาม แก้ไขปัญหาโดยให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดเก็บข้อมูล

3.3.5.2 ทีมวิจัยเก็บข้อมูลไม่ละเอียดเพียงพอจึงต้องลงมาเก็บข้อมูลซ้ำอีกครั้งเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ละเอียดมากขึ้น

บทที่ 4

ผลการวิจัย

โครงการวิจัยเรื่อง รูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบนฐานทุนของท้องถิ่นในเขตพื้นที่ กิ่งเมือง กรณีศึกษาบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) การวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทีมงาน และชุมชน นับแต่การศึกษาสภาพปัญหาเพื่อให้ได้มาซึ่งโจทย์การวิจัย และร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ที่ต้องการให้เกิดขึ้นจากโครงการ เมื่อสิ้นสุดการดำเนินงาน พบว่าผลที่เกิดขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ที่ได้วางไว้ มีเนื้อหาดังต่อไปนี้

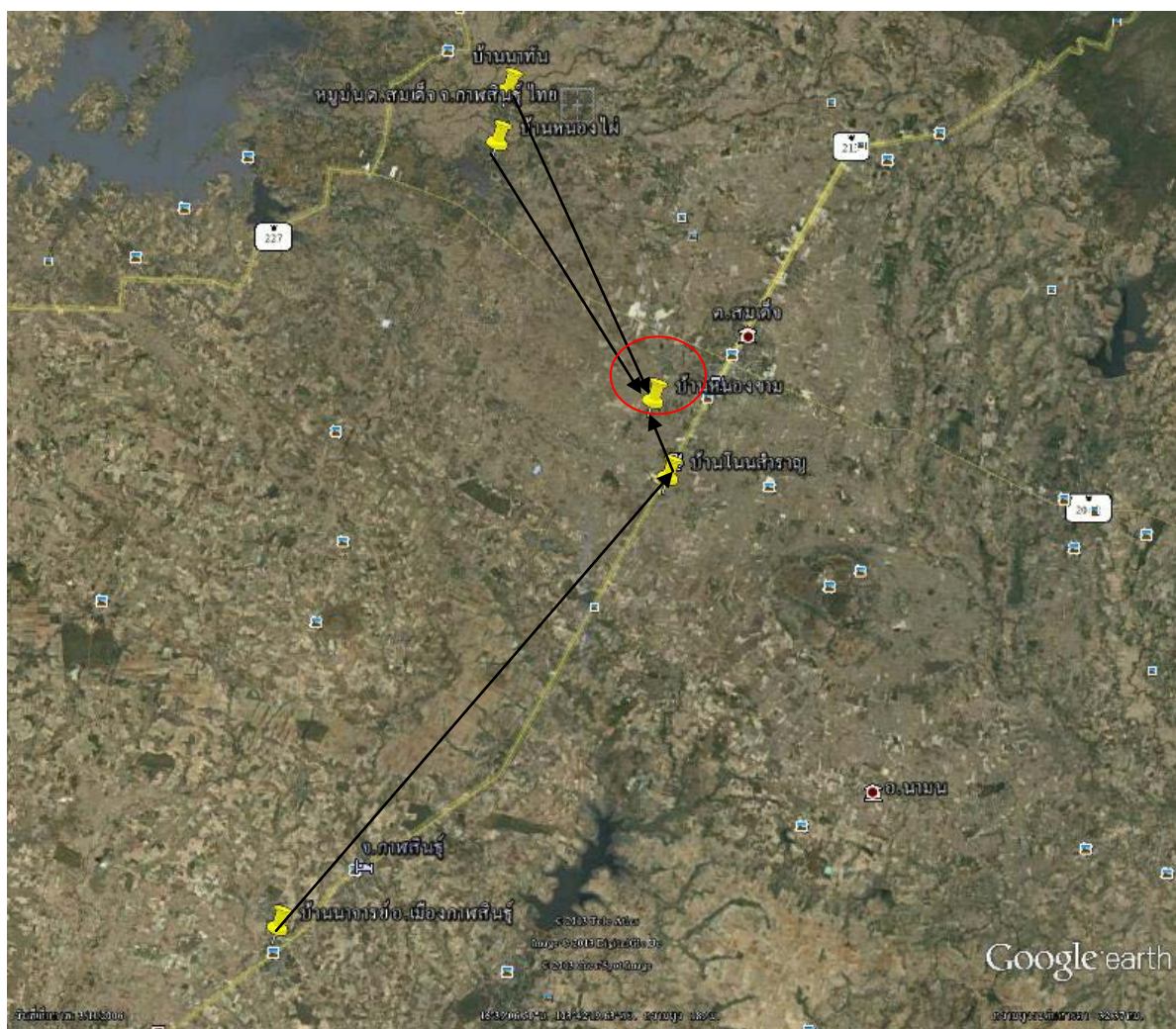
- 4.1 บริบทชุมชนบ้านหนองขาม
- 4.2 พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม
- 4.3 สถานการณ์การผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม
- 4.4 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม
- 4.5 การศึกษาและรวบรวมต้นทุนของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม
- 4.6 การพัฒนารูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารของบ้านหนองขามบนฐานทุนของท้องถิ่นของบ้านหนองขาม
- 4.7 ผลการดำเนินกิจกรรม

4.1 บริบทชุมชนบ้านหนองขาม

4.1.1 ประวัติหมู่บ้าน

ชุมชนบ้านหนองขามเป็นหมู่บ้านหมู่ที่ 2 ในเขตตำบลหนองแวง อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ตั้งอยู่ห่างจากจังหวัดกาฬสินธุ์ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นระยะทางประมาณ 40 กิโลเมตร แยกออกจากถนนสายกาฬสินธุ์-สกลนคร ที่กิโลเมตรที่ 38 ก่อนถึงตัวอำเภอสหัสขันธ์ อยู่ห่างจากถนนใหญ่ระยะทางประมาณ 1 กิโลเมตร ชุมชนหนองขามตั้งเดิมนั้นเป็นชุมชนที่ก่อเกิดจากการขยายตัวของชุมชนของหมู่บ้านข้างเคียง โดยครอบครัวที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานครั้งแรกมีประมาณ 8 ครอบครัว มี พ่อใหญ่จารย์ขวัญ มานาจารย์ เดิมอยู่บ้านหนองไผ่ อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของบ้านหนองขาม ระยะทางประมาณ 9 กิโลเมตร(เดินเท้า) พ่อใหญ่คง คำมะลิ พ่อใหญ่เหมา เต็บโต บ้านนาทัน ตำบลหมู่น อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งอยู่ใกล้กันกับบ้านหนองไผ่ อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของบ้านหนองขาม ระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร(เดินเท้า) ได้พาพวกมาล่าสัตว์ที่บริเวณหนองแวงซึ่งเป็นบริเวณหนองขามในปัจจุบัน ได้มาเห็นความอุดมสมบูรณ์เห็นน้ำในหนองขามมีน้ำขังตลอดปี และมีพืชน้ำชนิดหนึ่งสูงประมาณ 2.5 เมตร มีลักษณะเป็นกอเหมือนต้นกก เขียวเรียว ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ต้นแวง ซึ่งอยู่ในตระกูลเดียวกันกับต้นปรีอ ต้นผือ และเห็นพืชผักธรรมชาติขึ้นเขียวตลอดปี และสมัยก่อนในบริเวณหนองแวงจะมี ช้าง เสือ หมูป่า และเนื้อพาน (สัตว์ประเภทกวาง) มากินน้ำในหนองแวงอยู่เป็นประจำเพราะอยู่ติดกับพื้นที่ป่าดงขวางซึ่งอยู่ทางทิศใต้ ซึ่งเป็นป่าที่มีความอุดม

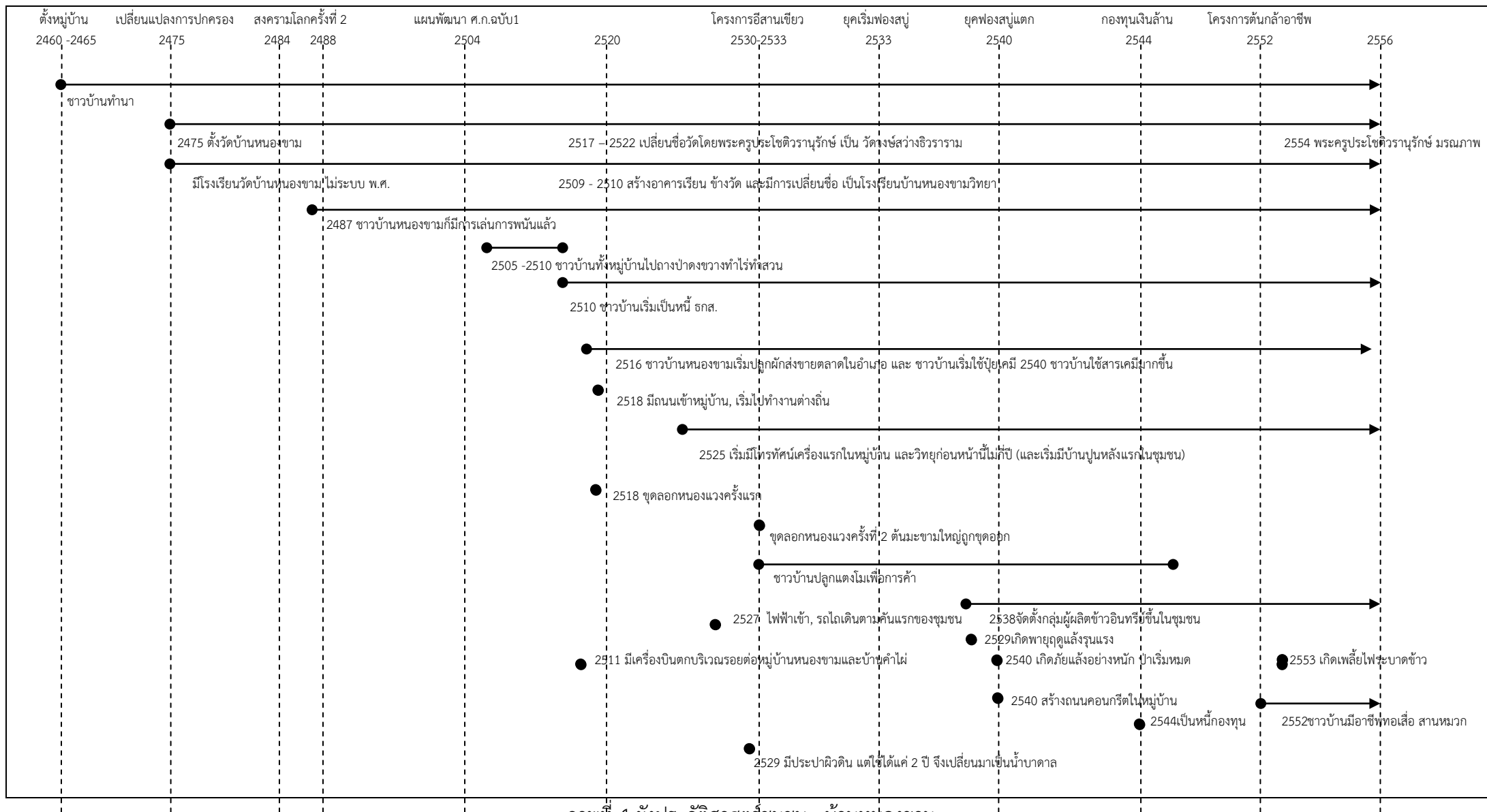
สมบูรณ์มากในอดีต จึงได้ชักชวนญาติพี่น้อง เพื่อน มิตร สหาย ซึ่งมีพ่อใหญ่สาร พ่อใหญ่แสง พ่อใหญ่เคนสี พ่อใหญ่ธรรม จากบ้านเดิมคือบ้านนาทัน อพยพมาอยู่ที่บริเวณหนองขามเป็นครั้งแรกเมื่อราวๆ ปี พ.ศ.2463-65 ประกอบกับพ่อใหญ่จารย์วงศ์ คำสุนทร บ้านเดิมอยู่ที่บ้านนาจารย์ อำเภอมืองกาฬสินธุ์ได้มาปลูกกระท่อมอยู่ที่ปลายนาหน้านี้แล้วบริเวณบ้านโนนสำราญในปัจจุบัน จึงได้อพยพเข้ามาอยู่ร่วมกันที่บริเวณบ้านหนองขาม ตอนแรกใช้ชื่อบ้านว่า บ้านแวงขาม เพราะมีต้นมะขามใหญ่อยู่ใกล้หนองแวง ต่อมา พ่อใหญ่เพี้ย ศิริ เป็นผู้ใหญ่บ้านก็ได้เปลี่ยนชื่อบ้านว่า บ้านหนองขาม เพราะชื่อบ้านหนองแวงซ้ำกันกับบ้านหนองแวง (ชาวบ้านเรียกบ้านแวงหิน) ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านหนองขามไปทางทิศเหนือประมาณ 2 กิโลเมตร และมีการตั้งเจ้าปู่หรือหลักบ้าน ชื่อเจ้าปู่คำ ที่แยกออกมาจากเจ้าปู่บ้านบอน โดยสร้างเป็นศาลาไทยอยู่ข้างหนองขามทางทิศตะวันตกเป็นสถานที่อยู่ในปัจจุบัน หลังจากตั้งหมู่บ้านเสร็จแล้วได้ทำการจัดตั้งวัดภายในหมู่บ้าน ชื่อวัดบ้านหนองขาม โดยมี หลวงฮวด ซึ่งเป็นน้องชายของพ่อใหญ่จารย์วงศ์เป็นเจ้าอาวาสองค์แรก ต่อจากนั้นมี หลวงพ่อนาง มาจำพรรษา พ่อใหญ่เคนเป็นผู้หนึ่งที่ในจำนวนผู้ก่อตั้งหมู่บ้านครั้งแรกได้มาบวช และได้จำพรรษาเป็นเจ้าอาวาสในเวลาต่อมา ต่อจากนั้นไม่มีพระมาจำพรรษาปล่อยให้วัดร้างอยู่นานหลายปี ชาวบ้านจึงได้ไปนิมนต์ หลวงพ่อพรหมมา เป็นเจ้าอาวาสอยู่นานหลายปี จนกระทั่งพี่น้องที่เป็นชาวบ้านโคกกลาง (บ้านกอก ตำบลลำห้วยหลวง) ได้นิมนต์ท่านกลับไปจำพรรษาที่บ้านจมนมรณภาพที่บ้านเกิดของท่านเอง หลวงพ่อถนอม ศิริ ได้เป็นเจ้าอาวาสต่อ หลวงพ่อถนอมได้ปรับปรุงพัฒนาวัดให้เจริญรุ่งเรืองเป็นวัดพัฒนา วัดตัวอย่าง และได้เปลี่ยนชื่อวัด เป็นวัดวงษ์สว่างธิดาราม ต่อมาทางราชการจึงได้แต่งตั้งบรรดาศักดิ์พัดยศเป็น พระครูประโชติวรานุรักษ์ ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลหนองแวง และพระอุปัชฌายาจนถึงมรณภาพ ปี พ.ศ. 2554 พระมหาอุทัย วชิรเมธี ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาส พระมหาอุทัยเดิมเป็นศิษย์ของพระครูประโชติ วรานุรักษ์ ซึ่งเป็นพระที่มีแนวคดียาวไกลและเป็นพระนักพัฒนาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 2 แผนที่แสดงการอพยพตอนเริ่มตั้งหมู่บ้าน (ที่มา : <https://www.google.com/earth/>)

ภาพที่ 3 ที่ตั้งของชุมชนเริ่มก่อตั้ง (ที่มา : <https://www.google.com/earth/>)

ภาพที่ 4 ฝั่งประวัติศาสตร์ชุมชน : บ้านหนองขาม

4.1.2 บริบททั่วไปบ้านหนองขาม

4.1.2.1 สภาพพื้นที่

1) ที่ตั้งและอาณาเขต

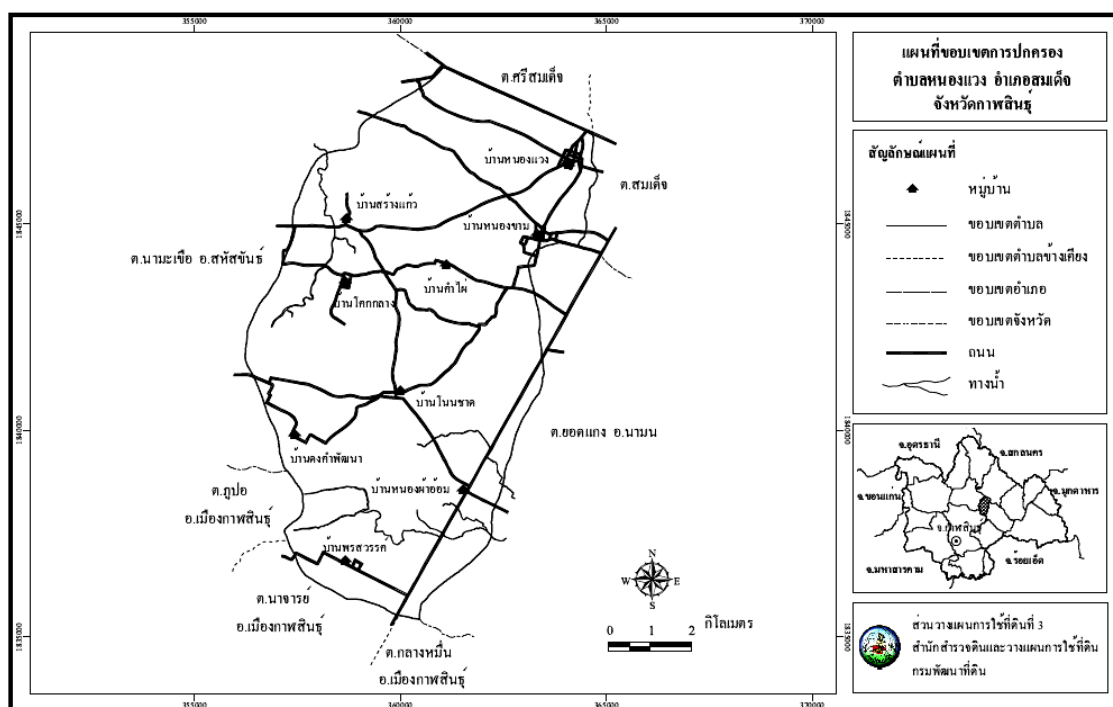
บ้านหนองขามตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอำเภอสมเด็จ ห่างจากตัวอำเภอ 4 กิโลเมตร ห่างจากตัวจังหวัดตามเส้นทางหมายเลข 213 ไปทางทิศเหนือเป็นระยะทาง 40 กิโลเมตร โดยมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านหนองแวง ต.หนองแวง อ.สมเด็จ จ.กาฬสินธุ์

ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านคำไผ่ ต.หนองแวง อ.สมเด็จ จ.กาฬสินธุ์

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ต.สมเด็จ อ.สมเด็จ จ.กาฬสินธุ์

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านสร้างแก้ว ต.หนองแวง อ.สมเด็จ จ.กาฬสินธุ์

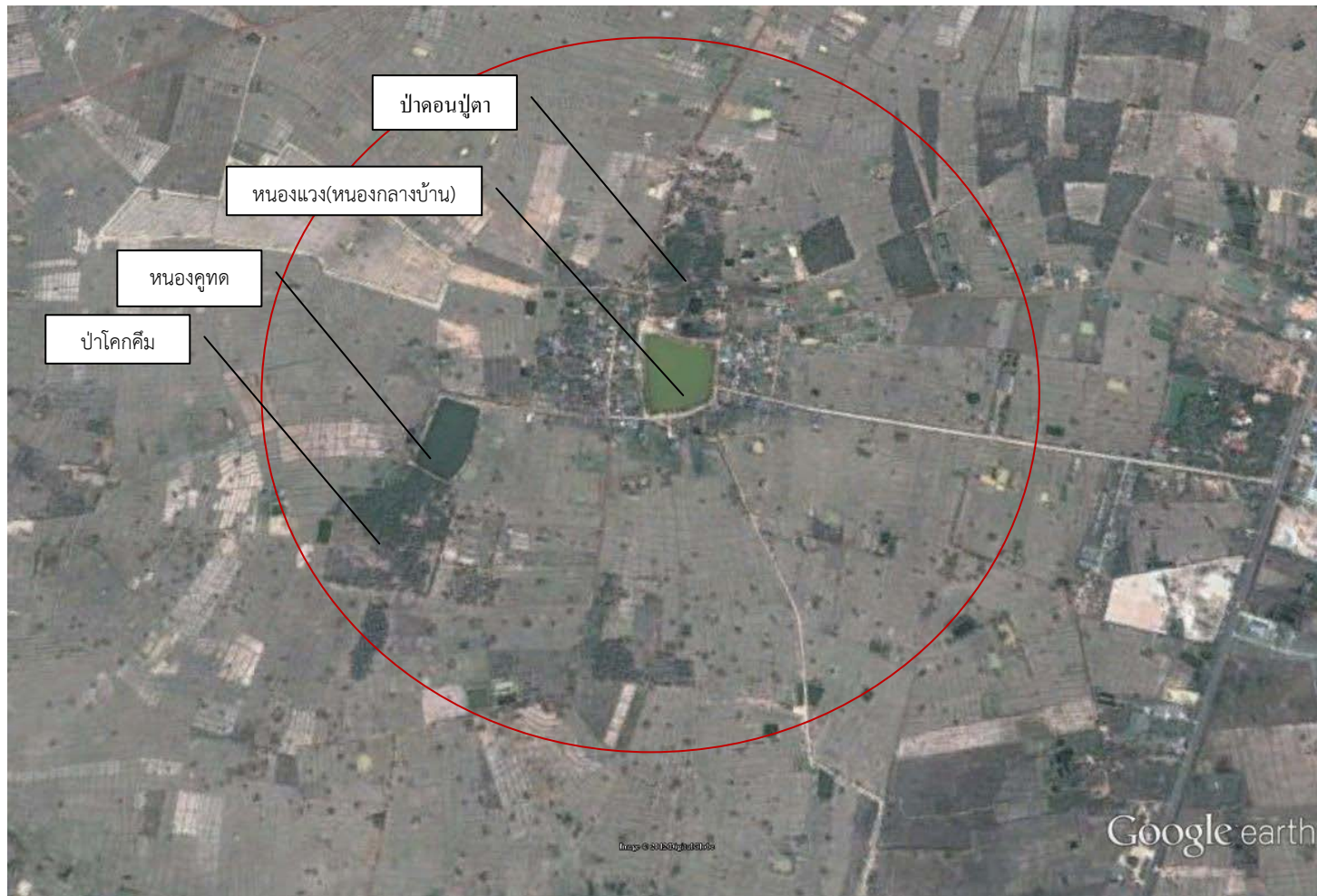
ภาพที่ 5 แสดงที่ตั้งและอาณาเขตบ้านหนองขาม (สำนักงานสำรวจดินและวางแผนการใช้ดิน. 2550 : 1)

2) สภาพภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่บ้านหนองขามเป็นพื้นที่นาโคก มีที่ลุ่มปะปนอยู่บ้างเพียงเล็กน้อย

ภาพที่ 6 ทางเข้าบ้านหนองขาม

ภาพที่ 7 แผนที่ทางอากาศของบ้านหนองขาม (ที่มา : <https://www.google.com/earth/>)

3) ทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาติบ้านหนองขาม ได้แก่ ป่าไม้ธรรมชาติ แหล่งน้ำสาธารณะ และที่ดินทำกิน จากการสำรวจพบว่าบ้านหนองขามในอดีตเป็นหมู่บ้านที่มีป่าไม้ล้อมรอบ มีสัตว์ป่าและพืชผักสามารถเก็บกินได้ตลอดปี จากการสอบถามพบว่าจำนวนป่าไม้ลดลงเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบันบ้านหนองขามเหลือป่าไม้ธรรมชาติสาธารณะประโยชน์ 2 แห่ง ได้แก่ ป่าโคกคิม จำนวน 30 ไร่ อยู่บริเวณทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหมู่บ้านซึ่งเป็นป่าสาธารณะที่ร่วมกันใช้ประโยชน์ในการเก็บของป่า เช่น เห็ด ไข่มดแดง กิ่งก่า เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันป่าโคกคิมกำลังถูกบุกรุกจากทั้งคนในบ้านหนองขาม และชุมชนใกล้เคียง ป่าดอนปู่ตา จำนวน 16 ไร่ อยู่บริเวณท้ายวัดวงษ์สว่างฉัตราราม สภาพป่าในปัจจุบันกำลังฟื้นตัวเนื่องจากอยู่ในความดูแลของวัด ส่วนป่าเอกชน เป็นป่าที่อยู่บริเวณหัวไร่ปลายนา จากการสอบถามพบว่าจำนวนป่าที่คงเหลืออยู่ประมาณ 32 ไร่ ซึ่งทุกวันนี้วันจะน้อยลง เนื่องจากไม่มีราคาแพงจึงตัดขาย และตัดมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือน ประกอบกับเจ้าของที่ต้องการพื้นที่ในการทำเกษตรเพิ่มจึงได้มีการตัดทำลายไปบางส่วน

ด้านแหล่งน้ำสาธารณะของบ้านหนองขามจากการสำรวจพบว่า ตั้งแต่อดีตมาบ้านหนองขามเป็นหมู่บ้านที่ขาดแคลนน้ำดื่มและน้ำใช้ในฤดูแล้ง ก่อนจะมีการขุดลอกบ่อสาธารณะชาวบ้านมีความลำบากมากในการหาน้ำมาใช้ในครัวเรือน คุณยายมีเล่าว่าเมื่อถึงฤดูแล้งน้ำในหนองแขวงขามก็จะแห้งหมด ทุกบ้านต้องมาขุดบ่อน้ำเล็ก ๆ ของตนเองที่ลึกลงไปไม่กี่วาจนมาก พอสำหรับคนหนึ่งคนจะลงไปตักโดยใช้ขันหรือภาชนะคอยหย่อนน้ำขึ้นมา จนเป็นที่มาของชื่อเรียกที่คนชุมชนใกล้เคียงเรียกบ้านหนองขามว่า “บ้านหนองขามกองกัน” เนื่องจากต้องก้มลงตักน้ำในบ่อที่ขุดไว้ ทุกวันหนุ่มสาวก็จะไปรอต่อคิวตักน้ำตั้งแต่เช้าตรู่ ถ้าหากใครตื่นสายก็จะไม่มีน้ำใช้ในครัวเรือน ปัจจุบันบ้านหนองขามมีแหล่งน้ำสาธารณะ จำนวน 2 แห่ง ได้แก่ หนองแขวงขามจำนวน 14 ไร่ ซึ่งเป็นหนองน้ำสาธารณะกลางหมู่บ้าน ได้มีการขุดลอกถึงสองครั้งด้วยกัน โดยขุดลอกครั้งที่หนึ่งประมาณปี พ.ศ. 2518 และทำการขุดลอกอีกครั้งในระหว่างปี พ.ศ. 2530-2533 ปัจจุบันชาวบ้านไม่ได้ใช้น้ำในหนองแขวงขามอุปโภค แต่ใช้ประโยชน์จากน้ำหนองแขวงขามเพื่อการเกษตรในครัวเรือนที่มีพื้นที่ใกล้เคียง และหนองคูทด จำนวน 10 ไร่ เป็นหนองน้ำสาธารณะที่อยู่บริเวณโคกคิม อดีตบ้านหนองขามใช้น้ำในหนองคูทดเพื่อบริโภคและอุปโภค ปัจจุบันไม่มีการนำน้ำจากหนองคูตมาใช้ประโยชน์เนื่องจากมีน้ำประปาและหนองคูตอยู่ห่างไกล นอกจากนี้ชาวบ้านหนองขามยังมีการขุดบ่อน้ำเพื่อใช้เองในครัวเรือนและในไร่นาจากการสำรวจพบว่ามีแหล่งน้ำเอกชนประมาณ 20 บ่อ

น้ำบาดาล บ้านหนองขามเป็นหมู่บ้านที่ไม่มีระบบชลประทานชาวบ้านนิยมเจาะบ่อบาดาลไว้ใช้เองในครัวเรือน จากการเดินดินสำรวจพบว่า มีจำนวนบ่อบาดาลส่วนตัวมากถึง 65 บ่อ และมีบ่อบาดาลสาธารณะทั้งหมด 8 บ่อ ที่ใช้ได้ในปัจจุบัน 2 บ่อ และไม่ได้ถูกใช้งานอีก 6 บ่อ เนื่องจากบางบ่อคุณภาพน้ำเป็นสนิม และบางบ่อน้ำแห้งจึงไม่สามารถใช้งานได้

ที่ดินทำกินบ้านหนองขาม โดยสภาพพื้นที่ของบ้านหนองขามเป็นพื้นที่นาโคก จึงมีการให้พื้นที่ส่วนใหญ่ในการทำนา จะเป็นไร่ที่สวนอยู่เพียงเล็กน้อย ส่วนพื้นที่อยู่อาศัยนั้น พบว่าชุมชนที่อยู่ใกล้วัดนั้นจะมีพื้นที่น้อยมาก เนื่องจากในสมัยที่เริ่มตั้งหมู่บ้านนั้นคนในเขตใกล้วัดนั้นบ้านเรือนยังอยู่ห่างกัน แต่ต่อมามีลูกมีหลานมากขึ้นจึงแบ่งที่ดินให้สร้างบ้าน และส่วนมากคนในเขตนี้ไม่ค่อยมีที่นาจึงต้องแบ่งที่บ้านซึ่งมีไม่มากให้กับลูกหลานได้สร้างบ้าน ในปัจจุบันจึงเป็นเขตชุมชนแออัด ส่วนในพื้นที่อื่นนั้นคนรุ่นก่อนมีที่นาเยอะจึงแบ่งให้ลูกหลานได้สร้างบ้าน จึงมีพื้นที่บ้านที่กว้างขวางจัดเป็นระเบียบ และมีบางครอบครัวที่เช่าที่ดินเพื่อทำไร่ทำสวนบ้างแต่มีไม่มาก ปัจจุบันที่ดินของบ้านหนองขามถูกขายให้กับนายทุนเนื่องจากคุณภาพดินขาดความอุดมสมบูรณ์ทำการเกษตรแล้วขาดทุน ประกอบกับความเจริญของเมืองทำให้ราคาที่ดินมีราคาสูง จากการสำรวจพบการว่าที่ดินทำกินของบ้านหนองขามมีทั้งหมด จำนวน 913 ไร่ โดยมีการใช้ประโยชน์จากที่ทำกินดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนที่ดินบ้านหนองขาม

ลำดับ	รายการ	จำนวน (ไร่)	คิดเป็นร้อยละ
1	ที่นา	679	74
2	ที่บ้าน	108	12
3	ที่ดินเช่า	73	8
4	ที่ไร่/สวน	54	6

ภาพที่ 9 หนองแวง (หนองบริเวณกลางหมู่บ้านในปัจจุบัน)

4.1.2.2 จำนวนประชากรและครัวเรือน

ลักษณะของครอบครัวชาวบ้านหนองขามเป็นครัวเรือนขนาดเล็ก จากการสำรวจข้อมูลพบว่า บ้านหนองขามมีจำนวนครัวเรือนตามบ้านเลขที่ทั้งหมด 205 ครัวเรือน มีจำนวนครัวเรือนที่มีคน

อยู่จริงจำนวน 157 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 747 คน เป็นชาย จำนวน 373 คน เป็นหญิง จำนวน 374 คน

4.1.2.3 การเมืองการปกครอง

บ้านหนองขาม หมู่ 2 ตำบลหนองแวง มีหนึ่งหมู่ มีผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จำนวน 8 คน ดังนี้ ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงทำเนียบผู้ใหญ่บ้าน บ้านหนองขาม

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ปี พ.ศ.	หมายเหตุ
1.	นายสาร ธรรมเกษตร	ไม่ระบุ พ.ศ.	
2.	นายหนู คำสุนทร	ไม่ระบุ พ.ศ.	
3.	นายพล (ไม่ทราบนามสกุล)	ไม่ระบุ พ.ศ.	
4.	นายบุญ เขตบุญพร้อม	ไม่ระบุ พ.ศ.	
5.	นายเพี้ย ศิริ	ไม่ระบุ พ.ศ.	ลาออกไปสมัคร สจ.
6.	นายเสาร์ มานาจารย์	พ.ศ. 2526 – พ.ศ. 2527	ลาออกไปอยู่บ้านอื่น
7.	นายหมั่น สุ่มูละ	พ.ศ. 2527 – พ.ศ. 2544	
8.	นายมนตรี ไพรัตน์ – จนถึงปัจจุบัน	พ.ศ. 2544 - ปัจจุบัน	

4.1.2.4 การศึกษา

บ้านหนองขามมีโรงเรียนระดับประถมศึกษา 1 แห่ง คือโรงเรียนหนองขามวิทยา เปิดสอนระดับปฐมวัย จนถึงระดับประถมศึกษา โดยเริ่มแรกก่อตั้งนั้นไม่ระบุปี พ.ศ. ได้ใช้ ศาลาวัดเป็น อาคารเรียน โต๊ะเขียนหนังสือต้องทำมาเองจากบ้าน สมัยก่อนไม่มีเก้าอี้ต้องนั่งพื้นเรียนหนังสือ สมุด ดินสอสมัยก่อนก็ไม่มีต้องใช้ไม้แผ่นคล้ายฝาบ้านเป็นที่จดบันทึก และใช้ขอลูกสีขาเขียน ต่อมาจึงมี กระดานฉนวน และมีสมุดดินสอในเวลาต่อมา ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2509-2510 จึงได้สร้างอาคาร หลังใหม่ข้างวัด และได้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนหนองขามวิทยาในเวลาต่อมา ส่วนโรงเรียนมัธยม เด็ก ๆ ต้องไปโรงเรียนในตัวอำเภอซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 4 กิโลเมตร คือ โรงเรียนสมเด็จพระพิทยาคม ซึ่ง เปิดสอนจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

ภาพที่ 10 โรงเรียนหนองขามวิทยา

4.1.2.5 ศาสนา

บ้านหนองขามมีวัดที่เป็นศูนย์รวมในการดำเนินศาสนกิจของชุมชนอยู่ 1 แห่ง คือวัด วงษ์สว่างธิดาราม ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2575 หลังจากเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านประมาณ 10 ปี เดิมชื่อวัดบ้าน หนองขาม โดยมี หลวงฮวด ซึ่งเป็นน้องชายของพ่อใหญ่จารย์วงศ์ เป็นเจ้าอาวาสองค์แรก ต่อมาพระครู ประโชติวรานุรักษ์ ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลหนองแขว ได้ปรับปรุงพัฒนาวัดให้เจริญรุ่งเรืองเป็นวัด พัฒนา วัดตัวอย่าง ได้เปลี่ยนชื่อวัด เป็นวัดวงษ์สว่างธิดาราม และมรณภาพ ปี พ.ศ. 2554 หลังจากนั้น พระมหาอุทัย วชิรเมธี ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาส เป็นพระหนุ่มที่มีแนวคิดยาวไกล เป็น พระพัฒนาโดยยึดหลักตามแนวพระราชดำริจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 11 วัดวงษ์สว่างธิดาราม

4.1.2.6 โครงสร้างพื้นฐาน บ้านหนองขามมีระบบสาธารณูปโภคที่ทำการสำรวจ ดังนี้

1) ไฟฟ้ามีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน ยกเว้นพื้นที่ทำการเกษตรต้องต่อไฟฟ้าครัวเรือนไปใช้เอง

2) ประปามีประปาหมู่บ้านที่ใช้ได้มี 2 แห่ง มีบ่อน้ำบาดาลสาธารณะ 8 แห่งใช้ได้จำนวน 2 แห่ง และในระดับครัวเรือนมีบ่อน้ำบาดาลขนาดเล็ก จำนวน 60 บ่อ

3) โทรศัพท์บ้านหนองขามไม่มีโทรศัพท์สาธารณะ นิยมใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่

4) การคมนาคม บ้านหนองขามห่างจากตัวอำเภอสมเด็จ 4 กิโลเมตร การคมนาคมติดต่อระหว่างอำเภอและจังหวัดคือ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 213 สมเด็จ - กาฬสินธุ์ การเดินทางไปบ้านหนองขาม เดินทางโดยรถส่วนตัว หรือโดยสารประจำทาง ซึ่งมีรถประจำทาง ผ่านได้แก่ สายขอนแก่น - มุกดาหาร สายกรุงเทพฯ - สกลนคร สายกาฬสินธุ์ - วังสามหมอ สายกาฬสินธุ์ - คำม่วง

4.1.2.7 เศรษฐกิจ

รายได้ส่วนใหญ่ของประชาชนบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ นั้นได้จากการรับจ้างและมีอาชีพเกษตรกรรมควบคู่กันไป ส่วนมากชาวบ้านจะทำนาปี โดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อการบริโภค และจุดหมายรองคือการผลิตเพื่อขาย นอกจากนั้นยังมีการทำไร่มันสำปะหลัง ปลูกยาสูบ ปลูกพืชผัก มีการเลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ สุกร เป็ด และไก่ บ้าง คนวัยแรงงานนิยมเข้าไปทำงานในรับจ้างในตัวอำเภอ และกรุงเทพมหานคร มีครัวเรือนมีโรงสีจำนวน 5 โรง และมีการแปรรูปข้าวกล้องอินทรีย์จำหน่าย และมีอุ้งซ่อมรถใหญ่ 1 แห่ง มีร้านค้าขายของชำและอาหาร จำนวน 6 แห่ง

ผลการสำรวจแบบสัมภาษณ์ จำนวน 120 ชุด จากครัวเรือนที่อยู่อาศัยจริงทั้งหมด 157 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 76 พบว่า

1) อาชีพคนบ้านหนองขาม พบว่าคนหนองขามส่วนมากมีอาชีพรับจ้างเนื่องจากเป็นชุมชนใกล้เมืองไปเข้าเย็นกลับ และไม่มีที่ดินทำการเกษตร ที่เหลือที่ยังทำการเกษตรอยู่เพราะรักในอาชีพเพราะเป็นอาชีพหลักของบรรพบุรุษที่สืบทอดมา และไม่ยากทำงานเป็นลูกจ้างใคร ดังรายละเอียดในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 แสดงอาชีพของคนบ้านหนองขาม

ลำดับ	รายการ	จำนวน(คน)	คิดเป็นร้อยละ
1	รับจ้าง	207	54.5
2	เกษตรกร	114	30.0
3	อื่น ๆ (ขับรถรับจ้าง,นักเรียน)	45	11.9
4	รับราชการ	14	3.7

2) รายจ่ายบ้านหนองขาม

รายจ่ายส่วนใหญ่ของคนบ้านหนองขามอยู่กับการซื้อกินถึงร้อยละ 40 ของรายจ่ายทั้งหมด และที่น่าสนใจคือบ้านหนองขามมีคนกลุ่มหนึ่งที่เล่นการพนัน และต้องสูญเสียเงินให้การพนันปีละ 2.6 ล้านบาท ซึ่งตรงกับที่นักวิจัยได้ลงเดินทำแผนที่เดินดิน และการลงสังเกตชุมชน พบว่า ชาวบ้านบางคนในหมู่บ้าน (ประมาณ 20 คน) จะไม่ทำงานมีแต่เล่นการพนัน ซึ่งเป็นเรื่องที่ทีมวิจัยรู้สึกหนักใจและเป็นห่วงชุมชนในเรื่องการพนันเป็นอย่างมาก ส่วนรายจ่ายจากการซื้อสุรา ที่สำรวจพบว่ามี การซื้อสุราประมาณ 2.6 แสนบาทต่อปีนั้น ทีมวิจัยให้ข้อสังเกตว่าจะมีคนที่มีดื่มมาก ๆ ไม่กี่คน ซึ่งนับได้ประมาณ 2-3 คน ที่มีการดื่มจนติดเป็นพิษสุราเรื้อรัง และยังมีครัวเรือนหนึ่งที่ติดสุรากันทั้งบ้าน เป็นที่น่าสงสารมาก แต่คนในชุมชนยังหาทางออกของเรื่องเหล่านี้ยังไม่ได้ นอกจากนี้ยังมีรายจ่ายอื่น ๆ ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 แสดงสรุปรายจ่ายบ้านหนองขาม

ลำดับ	รายจ่าย	จำนวนเงิน (บาท)	คิดเป็นร้อยละของรายได้ทั้งหมด
1	ค่าอาหาร	4,515,216	40
2	การพนัน	2,582,880	23
3	ค่าน้ำมัน	1,568,796	14
4	ค่าจ้างแรงงาน	789,921	7
5	ค่าอุปกรณ์การผลิต	565,410	5
6	ซื้อหอย	607,940	5
7	อื่นๆ	390,996	3
8	ซื้อสุรา	261,563	2
	รวมรายจ่าย	11,282,722	

3) รายได้บ้านหนองขาม เนื่องจากอาชีพของคนหนองขามส่วนใหญ่รับจ้างดังนั้นรายได้ส่วนใหญ่จึงมาจากเงินเดือน ค่าจ้างรายวัน รายละเอียดยังแสดงตารางที่ 5

ตารางที่ 5 แสดงสรุปรายได้รวมบ้านหนองขามตามตาราง

ลำดับ	รายได้	จำนวนเงิน(บาท)	คิดเป็นร้อยละของรายได้ทั้งหมด
1	เงินเดือน	4,859,320	50.2
2	รับจ้าง (ค่าแรง)	2,144,700	22.2
3	อื่น ๆ (ลูกส่งมาให้,.....)	1,106,900	11.4

4	ขายผลผลิต	994,310	10.3
	รวมรายได้	9,682,530	

4) ภาวะหนี้สิน

สิ่งที่ค้นพบในข้อมูลที่ได้จากการสำรวจพบว่าบ้านหนองขามอยู่ในภาวะขาดดุล เนื่องจากรายจ่ายของคนบ้านหนองขามน้อยกว่ารายได้ ซึ่งทำให้คนบ้านหนองขามต้องกู้หนี้ยืมสินจากทั้งในและนอกระบบ ซึ่งข้อมูลที่ได้นี้ที่นักวิจัยได้สะท้อนว่าข้อมูลของหนี้นอกระบบชาวบ้านยังไม่ให้ข้อมูลที่แท้จริง เพราะมีการสังเกตการเข้ามาเก็บเงินของเจ้าหนี้ที่ปล่อยเงินกู้พบว่ามีการมาทวงหนี้ทุกวัน และนับวันจะมีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ก่อนนั้นจะมีชายชุดดำสองคนขี่มอเตอร์ไซด์คันใหญ่เข้ามาตามเงินในหมู่บ้าน ถ้าบ้านไหนไม่จ่ายก็จะมาตีขึ้นทั้งเข้าเย็น ถ้ามาบ่อยแล้วไม่พบเจ้าของบ้านก็จะโยนไม้หรือก้อนหินใส่หลังคาบ้าน และในปัจจุบันจะมีการทวงหนี้โดยจะขับรถยนต์มาแทนแต่จะติดเครื่องเสียงรอบตัวรถ ตอนเข้ามาในชุมชนจะเปิดเพลงเสียงดัง คนที่รู้ตัวว่าเป็นหนี้ก็จะเอาเงินมาให้ ถ้าไม่นำมาให้หรือไม่มีเงินก็หลบและมีความหวาดกลัวกลุ่มคนเหล่านี้มาก ปัญหานี้ชุมชนยังไม่รู้จะช่วยกันอย่างไร รายละเอียดเพิ่มเติมดังตารางที่ 6

ตารางที่ 6 แสดงภาวะหนี้สินของคนบ้านหนองขาม

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเงิน(บาท)	หมายเหตุ
1	รายได้	9,682,530	
2	รายจ่าย	11,282,722	
3	รายได้ลบรายจ่าย	-1,600,192	
4	หนี้รวม	5,056,700	
5	หนี้ในระบบ	4,127,700	ดอกเบี้ยเฉลี่ย(ร้อยละ 6)
6	หนี้นอกระบบ	929,000	ดอกเบี้ยเฉลี่ย(ร้อยละ 16)

4.1.2.8 ข้อมูลด้านความเชื่อ

ชาวบ้านหนองขามนับถือศาสนาพุทธ มีการเข้าวัดฟังธรรมกันเป็นประจำในวันพระ มีการถือศีต 12 คอง 14 ตามแบบชุมชนอีสานโดยทั่วไป และมีการไหว้ปู่ตาเป็นประจำทุกปีช่วงเดือนพฤษภาคม ถึง มิถุนายน โดยมีห่อปู่ที่คนบ้านหนองขามนับถือ 2 แห่งคือศาลเจ้าปู่หอคำ (หอบ้าน) และหอดอนปู่ตา (หอป่า) ส่วนการนับถือผีตาแฮกปัจจุบันมีน้อยครอบครัวที่ยังนับถือปฏิบัติอยู่

ภาพที่ 12 ศาลเจ้าปู่หอคำบ้านหนองขาม

4.1.2.9 ข้อมูลด้านวัฒนธรรมประเพณี

คนบ้านหนองขามยังถือฮีต 12 คอง 14 จึงมีบุญและประเพณีในแต่ละเดือน ตามแบบชุมชนอีสานโดยทั่วไป ดังตารางที่ 7 แต่ไม่มีบุญเดือน 6 คือบุญบั้งไฟเพราะชาวบ้านไม่ได้ถือปฏิบัติมาตั้งแต่เริ่มสร้างหมู่บ้าน เคยมีอยู่ครั้งหนึ่งแต่ก็ไม่ได้สืบสานต่อและสถานที่ในการจุดบั้งไฟไม่มีเพราะชุมชนเกิดขึ้นใหม่รอบหมู่บ้านมีมากขึ้นอาจทำให้เกิดอันตรายจากการจุดบั้งไฟได้ ปัจจุบันจึงไม่ได้มีงานบุญบั้งไฟ งานบุญประเพณีของบ้านหนองขามส่วนใหญ่จะใช้วัดเป็นศูนย์กลาง และคนบ้านหนองขามก็มีโอกาสได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกันต่อนงานบุญต่าง ๆ เหล่านี้ เพราะส่วนใหญ่ต่างคนต่างไม่มีเวลาเพราะต้องทำงานหาเงิน

ตารางที่ 7 แสดงแผนผังกิจกรรมด้านวัฒนธรรม

กิจกรรมด้าน วัฒนธรรม	เดือน											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.

1. ปีใหม่												
2. บุญคูณลาน												
3. บุญข้าวจี												
4. บุญเพรส												
5. บุญสงฆ์หรือ ตรุษสงกรานต์												
6. เลี้ยงปูตา												
7. เข้าพรรษา												
8. บุญข้าวประดับดิน												
9. บุญข้าวสาก												
10. ออกพรรษา												
11. ลอยกระทง												
12. บุญกฐิน												
13. งานผ้าป่าวัด												

4.1.2.10 ข้อมูลด้านสุขภาพ

ในสมัยเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านชาวบ้านรักษาโรคภัยไข้เจ็บโดยพึ่งยาสมุนไพรและรักษาโดยหมอชาวบ้าน มีการต้มยากินชาวบ้านเรียกว่า ยาชุม (นำยาสมุนไพรที่มีสรรพคุณต่าง ๆ กัน หลายชนิดมาต้มรวมกันดื่ม) ต่อมาเมื่อประมาณ ปี 2500 ชาวบ้านก็เดินทางไปรักษาโรคที่อนามัยอำเภอสมเด็จ และบางครั้งก็รักษาโดยหมอชาวเวียดนามชื่อหมอแวงที่เปิดร้านยาขายในอำเภอสมเด็จและรักษาโรคให้กับชาวบ้านด้วย ปัจจุบันชาวบ้านนิยมไปรักษาโรคที่โรงพยาบาลอำเภอสมเด็จ และคลินิกที่อยู่ในตัวอำเภอ ส่วนสุศาลาบ้านหนองขามฝั่งก่อตั้งจะเป็นอีกทางเลือกในด้านสุขภาพของบ้านหนองขามต่อไป

ภาพที่ 13 สุขศาลาบ้านหนองขาม

4.1.2.11 ผังปฏิทินชุมชน

บ้านหนองขามมีกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนในรอบปีดังตารางที่ 8 คือมีการปลูกข้าว ประมาณต้นเดือนพฤษภาคมและจะถึงฤดูการเก็บเกี่ยวในช่วงปลายเดือนพฤศจิกายน ส่วนบางครัวเรือน ก็มีการปลูกผักสวนครัวไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือนและนำไปขายที่ตลาดในอำเภอ ตลอดทั้งปี แต่ก็มีไม่ มากไม่ถึง 10 ครัวเรือน การเพาะเห็ดนั้นส่วนใหญ่จะเป็นเห็ดฟางที่ปลูกในที่นาหลังจากเก็บเกี่ยวข้าว เสร็จแล้ว และมีบางครอบครัวปลูกยาสูบเพื่อขายให้กับโรงงานยาสูบซึ่งต้องเป็นสมาชิกก่อนปลูกทาง บริษัทจะมีปุ๋ยและยามาให้ด้วย ถ้าใช้อย่างอื่นจะขายไม่ได้ราคาเพราะคุณภาพไม่ได้ตามที่บริษัทกำหนด โดยยาสูบจะปลูก 5 เดือน ช่วงเดือน มกราคมถึงเดือนพฤษภาคม ในชุมชนยังมีกิจกรรมที่น่าสนใจอื่น ๆ เช่น ครัวเรือนเศรษฐกิจพอเพียงมีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์หมุนเวียนทั้งปี และชาวบ้านผู้หญิงที่มีเวลา ว่าจะทอเสื้อกขาย

ตารางที่ 8 แสดงผังปฏิทินชุมชนด้านเศรษฐกิจบ้านหนองขาม

กิจกรรมด้าน เศรษฐกิจ	เดือน											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.

1. ปลุกข้าว												
2.ปลุกผักสวนครัว												
3.ปลุกเห็ด												
4.ปลุกยาสูบ												
5.ปลุกอ้อย												
6.ปลุกมัน สำปะหลัง												
7.ปลุกข้าวโพด												
8.ยางพารา												
9.ยูคาริปตัส												
10.ปลุกพริก												
11. สีข้าวกลิ้ง												
12.ทำสวน เศรษฐกิจพอเพียง												
13.ปลุกข้าว												
14.เลี้ยงโค												
15.เลี้ยงกระบือ												
16.เลี้ยงไก่-เป็ด												
17.เลี้ยงกบ												
18.เลี้ยงปลา												
19.ทอเสื่อกก												
20.รับจ้างใน อำเภอ												
21.ค้าขาย												
22.สานกระบี่												

4.2 พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหารของ บ้านหนองขาม

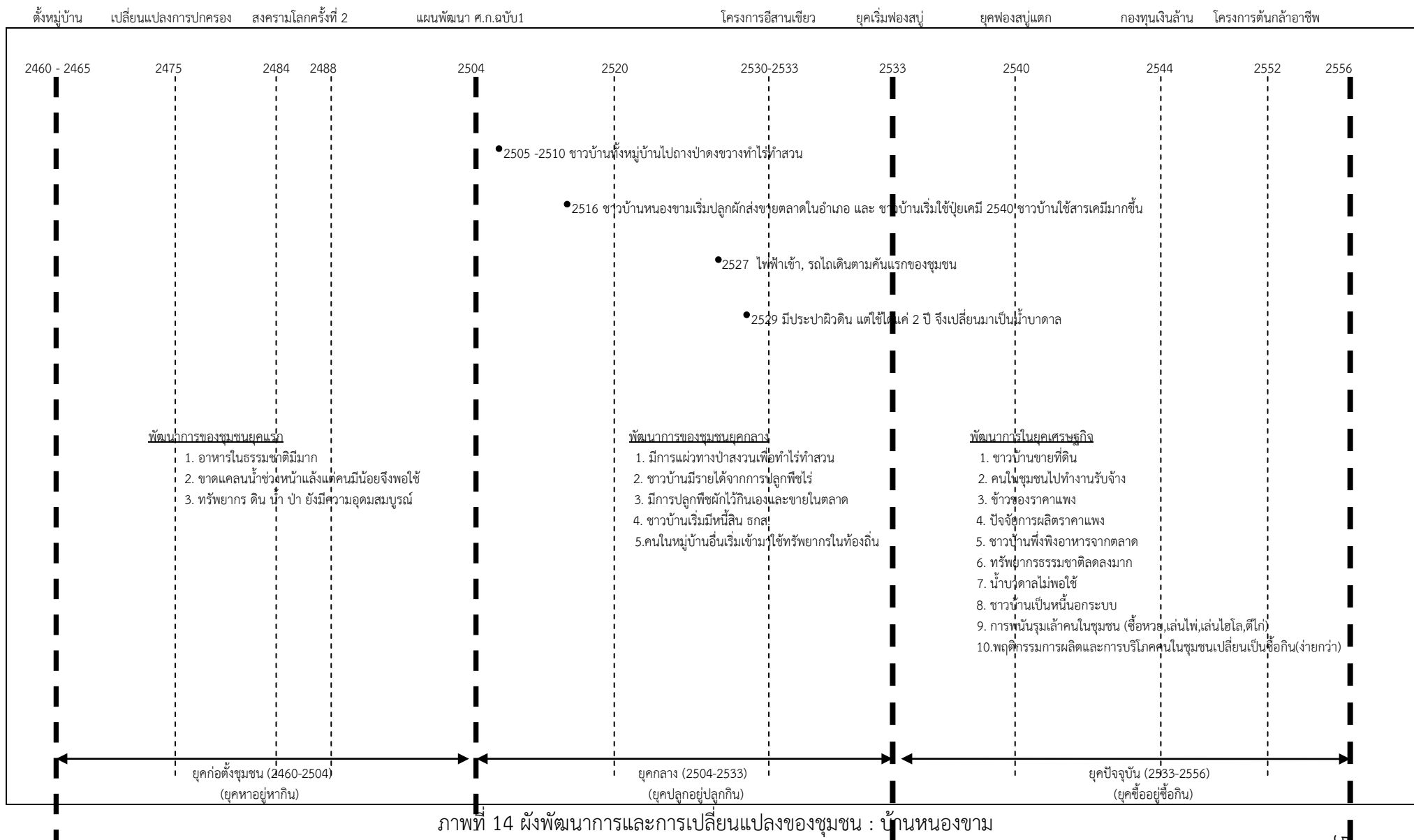
จากการศึกษาสภาพหมู่บ้านตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง ประมาณช่วงปี พ.ศ. 2460-2465 จนถึงปัจจุบัน อาจแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านเพื่อสะดวกในการศึกษาได้ 3 ยุค คือ

ยุคแรก (ชาวบ้านเรียกยุคหาอยู่หากิน) เป็นยุคก่อตั้งชุมชน ในช่วงปี พ.ศ.2460 ชาวบ้านตั้งถิ่นฐานใหม่ ทรัพยากรธรรมชาติยังมีมาก ชาวบ้านยังอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยกันอย่างญาติพี่น้อง การพึ่งพาจากภายนอกมีอยู่แต่ไม่มาก จนถึงประมาณปี พ.ศ.2504 เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีนายทุนเข้ามาเกี่ยวข้องกับหมู่บ้าน และช่วงนี้ก็เริ่มมีคนต่างถิ่นซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ในตัวอำเภอใกล้เคียง

หมู่บ้าน จึงมีการเข้ามาใช้ทรัพยากรในหมู่บ้าน มีการตัดไม้เพื่อเผาถ่าน และหาบ เหย็ด เพื่อไปขายในตัวอำเภอ และชาวบ้านได้เห็นวิธีการหาเงินจึงทำตาม ทำให้ทรัพยากรในหมู่บ้านเริ่มลดลง

ยุคที่สอง (ชาวบ้านเรียกยุคปลูกอยู่ปลูกกิน) เป็นยุคที่ชาวบ้านหาพื้นที่ในการเพาะปลูกเพิ่ม เริ่มจากปี พ.ศ.2505 ซึ่งทรัพยากรในชุมชนลดน้อยลงอย่างมาก ชาวบ้านจึงชวนกันไปบุกเบิกป่าสงวนตรงขวางเพื่อแผ้วถางจับจองที่ทำกินเพิ่มคนละหลายไร่แล้วแต่กำลัง ช่วงนี้ชาวบ้านได้เดินทางไปถางป่า และได้ปลูกพืชไร่ คือ ปอ มันสำปะหลัง และปลูกพืชผักร่วมด้วย จึงไม่ขาดแคลนเรื่องอาหาร อีกทั้งสัตว์ป่าในช่วงนั้นยังพอมีให้ล่ามาเป็นอาหารได้ ช่วงยุคนี้ชาวบ้านเริ่มมีรายได้จากการขายพืชไร่ที่ปลูก แต่ก็เริ่มกู้ยืมเงินมาเพื่อลงทุน เริ่มมีการซื้อรถสามล้อมาขับไปทำสวน แต่พอถึงปี พ.ศ. 2510 ชาวบ้านถูกกรมป่าไม้บังคับให้ออกจากบริเวณป่าสงวน ชาวบ้านเกือบทั้งหมดจึงขายสิทธิทำกินกันหมดเหลืออยู่ประมาณ 2 ครอบครัวที่ยังอาศัยอยู่ในพื้นที่ทางการจัดให้ และยุคนี้เองที่สังคมเมืองเริ่มขยายตัวทำให้ราคาที่ดินในหมู่บ้านมีราคาสูงขึ้น ประกอบกับชาวบ้านมีหนี้จึงมีการขายที่ดินของชาวบ้านกันมากขึ้น

ยุคที่สาม (ชาวบ้านเรียกยุคซื้ออยู่ซื้อกิน) เริ่มจากปี พ.ศ. 2533 เป็นช่วงเริ่มต้นของเศรษฐกิจฟองสบู่ของสังคมไทย ซึ่งชุมชนบ้านหนองขามเองก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ราคาที่ดินมีราคาสูง การจับจ่ายใช้สอยของชาวบ้านมีความคล่องตัว มีการกู้เงินมากขึ้นเพื่อนำมาใช้จ่าย ชาวบ้านมีการเล่นการพนันในหมู่บ้านอย่างเปิดเผยและขายที่ดินกันมาก จนในปัจจุบันบ้านหนองขาม ประสบกับปัญหาหนี้สินหลายด้านยังไม่สามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้เลย

ภาพที่ 14 ฝั่งพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน : บ้านหนองขาม

4.3. สถานการณ์การผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม

4.3.1 สถานการณ์การผลิต

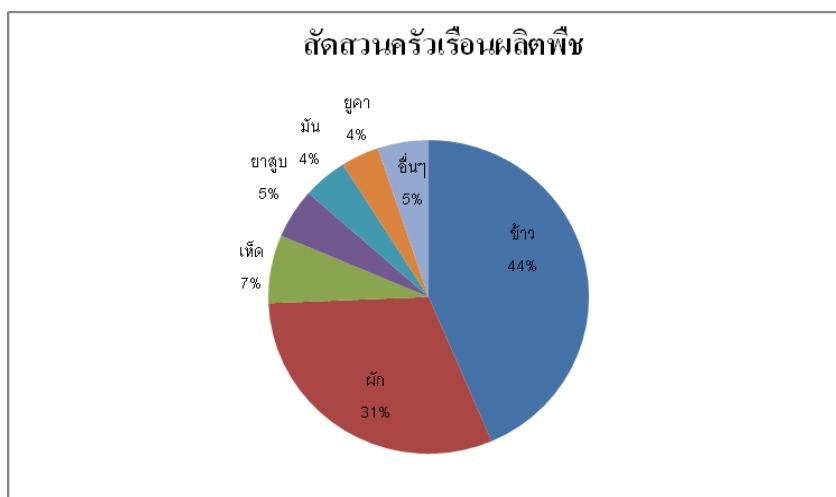
ในอดีตตั้งแต่เริ่มตั้งหมู่บ้านนั้นคนหนองขามหาอาหารจากธรรมชาติเพราะแต่ก่อนนั้นผู้คนยังมีไม่มาก กบ เขียด ปู ปลา ก็สามารถหาได้จากธรรมชาติไม่ขาดแคลน ซึ่งจากการจัดเวทีพูดคุยเล่าถึงอดีตนั้น ยายมี เล่าถึงอดีตว่า คนหนองขามแต่ก่อนนั้นมีอาหารให้กินเยอะ ถ้าอยากกินปูก็เดินลงไปในทุ่งนา เวลาขุดปูบางครั้งอาจได้กบได้เขียดด้วย (ป้อ๊ดบ่อยาก) หลังจากขุดปูเสร็จก็ให้เอาดินปิดปากหลุมไว้แต่อย่าปิดให้มิด พอตอนเช้าค่อยไปจับเอาเขียดในหลุมนั้น บางครั้งเกือบเต็มหลุม นายบุญโถมเล่าว่าสมัยที่ผมยังเด็ก ๆ ถ้าอยากกินกบกินเขียดให้เดินลงไปทุ่งนาแล้วใช้เท้าเหยียบตามไปไม่ห่างถ้ารู้สึกนุ่ม ๆ เท้าก็ให้เปิดไปไม่ขึ้นจับเอากบหรือเขียดที่อยู่ใต้ไปไม่มาทำกิน ส่วนปลานั้นก็เยอะซึ่งมีอยู่ตามทุ่งนาและหนองน้ำ แต่ก่อนนั้นไม่มีปุ๋ยเคมีชาวบ้านจะเอาปุ๋ยคอกขนไปใส่ना ทำให้ปลาเล็กปลาใหญ่มีเยอะแค่ใส่เบ็ดไม่กี่คันก็พอกินแล้ว ส่วนเรื่องพืชผักจะหาได้ง่ายในทุ่งนา ยายอ้วนเล่าว่าถ้าลงไปนาพอเดินกลับมาบ้านก็เก็บผักที่เกิดตามทุ่งนามากินด้วย ไม่ว่าจะเป็นผักบุ้ง ผักพวย ผักขี้สืมขี้ชม ผักหนอก เป็นต้น (ป้อ๊ดบ่อยาก) ส่วนอาหารป่านั้นก็ยังมีเยอะ ไม่ว่าจะเป็นนกหลากหลายชนิด หนู อีเห็น บ่าง กิ้งก่า ไข่มดแดง มีให้หากินได้ตลอด จะเห็นได้ว่าอาหารการกินของคนหนองขามในอดีตนั้นจะพึ่งพิงจากธรรมชาติ โดยส่วนใหญ่จะหาได้จากทุ่งนา และในป่าโดยรอบหมู่บ้าน

ผ่านมาประมาณ 40 กว่าปี ชุมชนเริ่มขยายตัวเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งมีคนต่างถิ่นอพยพมาอยู่ในตัวอำเภอสมเด็จและได้มาใช้ทรัพยากรในบ้านหนองขามด้วยไม่ว่าจะเป็นไม้ใช้ทำเชื้อเพลิง อาหารการกินก็เริ่มมีคนต่างถิ่นเข้ามาหาในชุมชน ยายทองใสเล่าว่า “คนต่างถิ่นพาหาหินหาขาย ของอีหยังอีหยังมันกะเลยหมด ปากีหมด กบ เขียด หอย ปู ปลา ก็หาไปขาย” และในช่วงนี้เอง (ประมาณปี พ.ศ. 2505) ชาวบ้านก็เริ่มออกไปบุกร้างถางป่าสงวนดงขวางที่อยู่ห่างจากหมู่บ้านไปทางทิศใต้ประมาณ 10 กิโลเมตร เพราะต้องการที่ทำสวน ในช่วงที่ชาวบ้านแผ้วถางป่า ก็มีของป่าให้กินไม่มีหมด ไม่ว่าจะเป็นหวายป่า ผักป่าหลายชนิด นายทวีเล่าว่าช่วงไปถางป่าจะพากันไปหาลูกหมากไฟ (ผลไม้ป่าพื้นบ้าน) กินโดยจะสังเกตว่าถ้าต้นไหนถึงป่ากินถึงจะกินเพราะแสดงว่าต้นนั้นหวาน ถ้าถึงไม่กินจะเปรี้ยวมาก ส่วนสัตว์ป่าก็มีให้ล่าตลอด มีทั้งหมูป่า ตุ่น อีเห็น นกหลายชนิด หนู เป็นต้น พืชผัก ช่วงนี้ชาวบ้านไม่อดอยากเพราะหลังจากถางป่าเสร็จก็เผาแล้วนำเมล็ดพันธุ์ผักไปปลูก ไม่ว่าจะเป็น พักทอง แตงไท แตงกวา ข้าวโพด และถ้าเหลือกินก็เอาไปขายในตลาดจังหวัดกาฬสินธุ์ โดยผักที่ปลูกในดินใหม่จะงามมาก ช่วงนี้ชาวบ้านหนองขามเกือบทุกครัวเรือนต่างคนต่างไปถางป่าเอาที่ทำกิน และปลูกอยู่ปลูกกินไม่ค่อยได้ซื้อกิน

ประมาณช่วงปี พ.ศ. 2510 ชาวบ้านถูกกรมป่าไม้เข้ามาจัดสรรที่ดินเพื่อให้ชาวบ้านได้ทำกินในเขตป่าสงวนที่โดนบุกรุก ซึ่งในช่วงแรกชาวบ้านยังทำกินต่อในที่ที่ได้รับจัดสรร ต่อมาเมื่อระเบียบให้คนทำกินต้องอาศัยอยู่ในพื้นที่ตลอด ชาวบ้านหนองขามจึงทยอยขายสิทธิทำกินกับมาบ้านตนเอง ซึ่งในปัจจุบันเหลือคนหนองขามอยู่ในเขตจัดสรรแค่ 2 ครัวเรือนเท่านั้น ช่วงของการบุกรุกถางป่านี้เศรษฐกิจของคนหนองขามกำลังเฟื่องฟูเพราะมีรายได้จากการขายพืชไร่ ไม่ว่าจะเป็นปอ มันสำปะหลัง จา เป็น

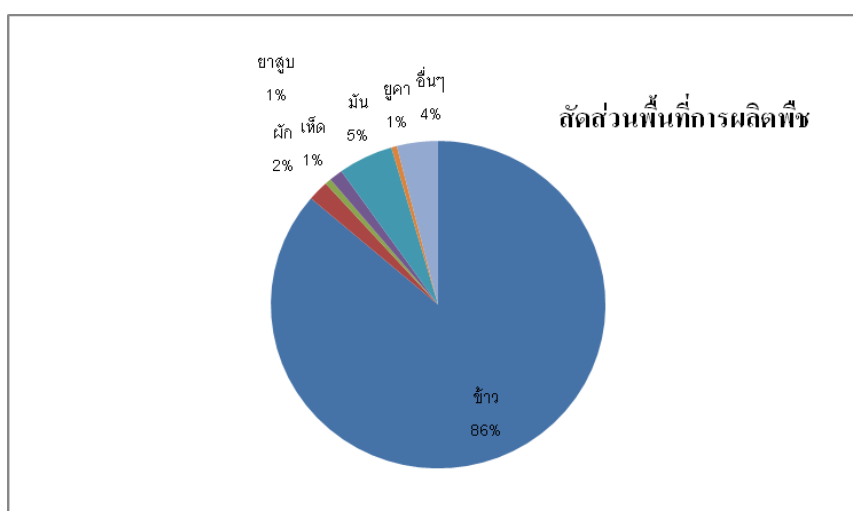
ต้น ชาวบ้านเริ่มยืมเงินมาลงทุนซื้อปุ๋ย จ้างไถ จ้างคนงาน บางคนซื้อรถสามล้อมาขี่ไปทำสวน หรือรับจ้างในอำเภอ หลังจากชาวบ้านออกจากป่าสงวนในครั้งนี้เป็นจุดพลิกผันความเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สำคัญ เพราะ ชาวบ้านเริ่มเป็นหนี้สิน และขาดรายได้จากการทำสวน จึงเริ่มเห็นชาวบ้านหนองขามขายที่นาใช้หนี้ และเริ่มเข้าไปทำงานรับจ้างทั้งในอำเภอ และทำงานต่างถิ่นเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ คนหนองขามตั้งเร่งรีบหาเงิน ไม่มีเวลาอยู่บ้าน บางครอบครัวก็ขายที่ดินทำกินจนหมด ต้องซื้อข้าวกิน พี่ผักก็ไม่มีเวลาปลูกกิน ดังจะเห็นได้จากข้อมูลการสำรวจชุมชนในการผลิตพืชการผลิตสัตว์ และข้อมูลการบริโภคของคนบ้านหนองขามในปัจจุบันสามารถบอกถึงสถานการณ์ในแต่ละส่วนได้ดังนี้

4.3.1.1 สถานการณ์การผลิตพืช สิ่งที่บ้านหนองขามยังคงปลูกไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือนอยู่ก็คือข้าว โดยมีการปลูกข้าวอยู่ประมาณร้อยละ 44 ของครัวเรือนทั้งหมดโดยครัวเรือนที่ปลูกข้าวเพียงพอในการบริโภคคิดร้อยละ 80 อีกร้อยละ 20 ไม่เพียงพอ เป็นเพราะมีพื้นที่ในการผลิตน้อย หรือในบางปีฝนฟ้าไม่ดี ซึ่งในปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2555) ก็เกิดภัยแล้งอย่างรุนแรง และเกิดโรคระบาดในข้าว เช่นในปี พ.ศ. 2553 เกิดโรคเพลี้ยไฟระบาดในข้าวอย่างรุนแรง จะเห็นได้ว่านับวันการผลิตข้าวของชุมชนจะยากลำบากขึ้นเรื่อย ๆ เพราะนาบ้านหนองขามส่วนใหญ่เป็นนาโคกไม่มีน้ำชลประทานต้องรอน้ำฝนอย่างเดียว ดินที่ใช้แต่ปุ๋ยเคมีก็เสื่อมโทรม วัชพืชก็รุนแรง แมลงศัตรูก็มีมาก ค่าแรงก็แพง ซึ่งเป็นเรื่องที่ชุมชนกำลังอยู่ในช่วงจุดเปลี่ยนที่สำคัญ คือ ถ้าไม่ขายนา ก็ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการปลูกข้าวที่เหมาะสม และจากข้อมูลการสำรวจพบว่ามากกว่าครึ่งของครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่ได้ทำนา เพราะไม่มีที่นาบ้าง ต้องทำงานรับจ้างไม่มีเวลาบ้าง เหตุผลเหล่านี้จึงทำให้ชุมชนบ้านหนองขามต้องซื้อข้าวสารรวมกันต่อปีอยู่ที่ ประมาณ 7 แสนกว่าบาท (25 ต้น) และเป็นอันดับที่ 1 ของการซื้อกินบ้านหนองขาม จากข้อมูลการสำรวจพบว่าชาวบ้านปลูกข้าวมากที่สุด คิดเป็นร้อยละของพื้นที่ประมาณ 86.61 มีพื้นที่ในการปลูกประมาณ 796 ไร่ โดยเฉลี่ยปลูกข้าวครัวเรือนละ 11.7 ไร่ รองลงมาชาวบ้านหนองขามปลูกผักสวนครัวประมาณ 48 ครัวเรือน โดยเฉลี่ย 0.4 ไร่ ต่อครัวเรือนที่ปลูก จากข้อมูลจะเห็นว่ามีการปลูกผักสวนครัวอยู่ 48 ครัวเรือนคิดเป็นเพียงร้อยละ 31 ของครัวเรือนทั้งหมด ซึ่งครัวเรือนที่ปลูกผักไว้บริโภคในครัวเรือนร้อยละ 71 บอกว่าพอกินและอีกร้อยละ 29 ไม่พอกินเนื่องจากพื้นที่ปลูกน้อย และปลูกผักไม่หลากหลายชนิด ซึ่งบางอย่างยังต้องซื้อกิน ส่วนครัวเรือนบ้านหนองขามอีกร้อยละ 69 ไม่ปลูกผักไว้กินเลย ดังแผนภาพด้านล่าง

ภาพที่ 15 แผนภาพแสดงสัดส่วนครัวเรือนผลิตพืชบ้านหนองขาม

สาเหตุที่ชาวบ้านไม่ปลูกพืชผักกินเพราะไม่มีพื้นที่ปลูก ไม่มีเมล็ดพันธุ์ อีกทั้งมักง่ายซื้อกินง่ายกว่า (5 บาทกินไม่หมด) ปลูกแล้วมีคนมาขโมยผักเลยรำคาญ ซึ่งจากการสังเกตของทีมนักวิจัยในการเดินสำรวจชุมชน พบว่ามีการปลูกผักบ้างของบางครัวเรือนโดยส่วนใหญ่จะปลูกผักไว้ในกระถางที่หาได้ง่าย ๆ เช่น ถังเก่า ผากระติบข้าว ขวดพลาสติก โดยจะวางไว้ที่หน้าบ้านไว้กิน แต่พืชผักที่ปลูกก็ยังไม่หลากหลายส่วนใหญ่จะเป็นต้นหอมบั้ง ผักชีหอมบั้ง ผักกาดบั้ง ชาวบ้านส่วนใหญ่บอกว่าไม่พอกิน ส่วนการผลิตพืชอย่างอื่นถือว่ายังน้อยมากเพราะด้วยลักษณะของพื้นที่ส่วนใหญ่ของบ้านหนองขามเป็นนาข้าว และในช่วงหน้าแล้งหาน้ำในการรดพืชผักยาก ดังแผนภาพด้านล่าง

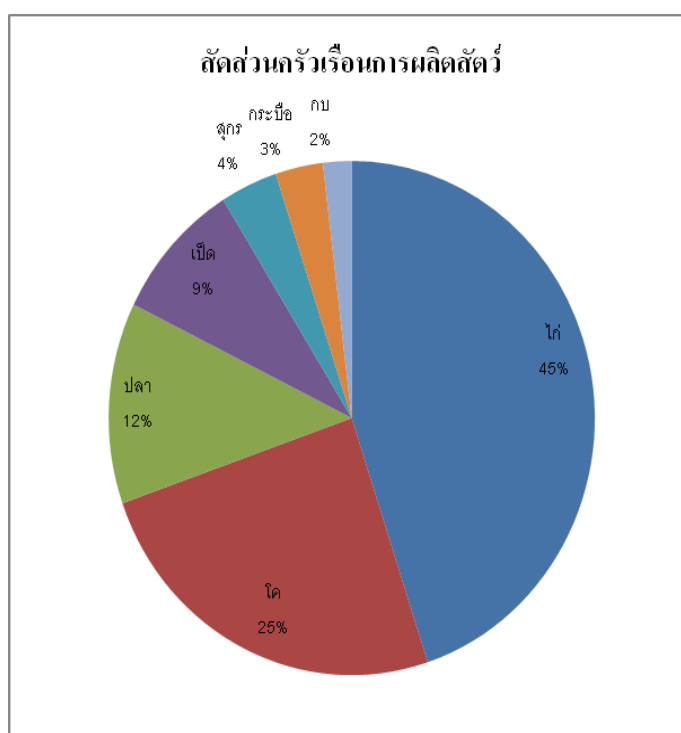

ภาพที่ 16 แผนภาพแสดงสัดส่วนพื้นที่การผลิตพืชบ้านหนองขาม

4.3.1.2 สถานการณ์การผลิตสัตว์

จากข้อมูลการสำรวจดังแผนภาพด้านล่าง พบว่า บ้านหนองขามมีการเลี้ยงวัวงาม (วัวพันธุ์บราซิล) เพื่อขายในราคาที่สูงกว่าวัวเนื้อทั่วไป จากการสำรวจและสัมภาษณ์คนในชุมชน พบเห็นชาวบ้านจะเลี้ยงวัวงามไว้ที่คอกในบ้านตัวเองโดยจะหาหญ้ามาให้กิน แต่ก็มีบางส่วนที่เป็นวัวเนื้อ

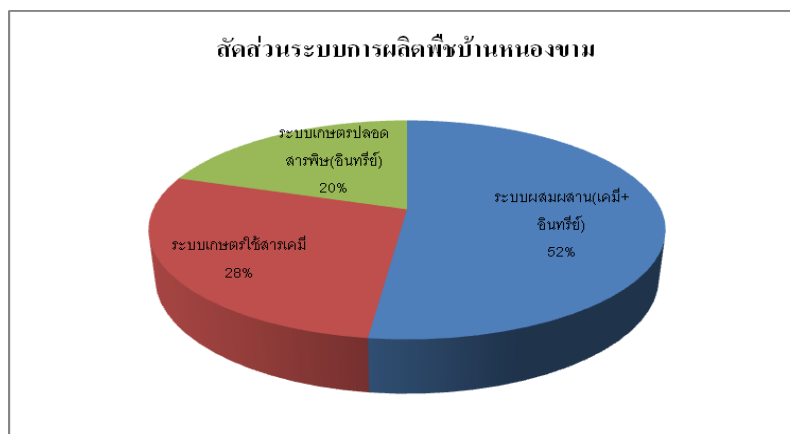
ชาวบ้านบอกว่าไม่ต้องดูแลมากเอาไปผูกไว้ตามทุ่งนาให้หาหญ้ากินเอง แต่ทุกวันนี้ชาวบ้านบอกว่าต้องดูแลให้ดีเพราะที่นาบางคนไม่อนุญาตให้นำวัวมาเลี้ยง ส่วนการเลี้ยงกระบือนั้นชาวบ้านก็จะพาไปเลี้ยงตามริมถนนหรือตามทุ่งนา ชาวบ้านหนองขามมีการเลี้ยงเปิด ไก่ แบบปล่อยให้หากินตามธรรมชาติ ซึ่งมีปัญหาคือไก่ไปรบกวนเพื่อนบ้าน และมีการสังเกตเห็นบางครั้งวัวมีการเลี้ยงไก่ชนเพื่อจำหน่ายอย่างเอาจริงเอาจัง ซึ่งมีสนามซ้อมในชุมชนอีกด้วย และมีบางครั้งวัวที่มีบ่อปลาและเลี้ยงปลาแบบปล่อยธรรมชาติแต่ชาวบ้านบอกว่าถ้าไม่นอนเฝ้ามักจะมิขโมยมาจับปลาไปขายอยู่เป็นประจำ เป็นอีกเหตุผลที่ชาวบ้านไม่อยากเลี้ยงปลา ส่วนการผลิตสัตว์อย่างอื่นยังมีน้อย ดังแผนภาพด้านล่าง

ภาพที่ 17 แผนภาพแสดงสัดส่วนครัวเรือนการผลิตสัตว์ของบ้านหนองขาม

4.3.1.3 รูปแบบการทำการเกษตร

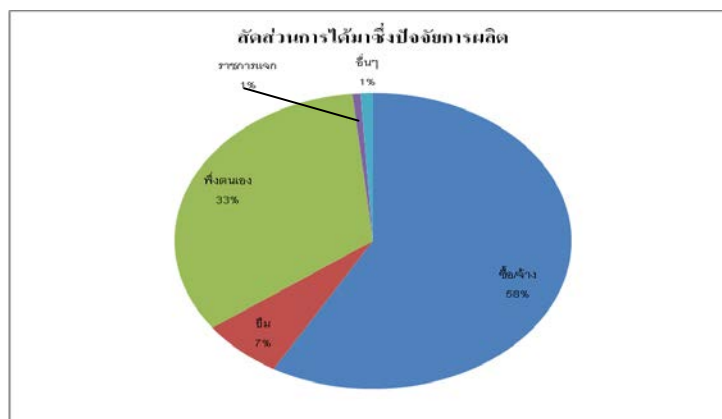
รูปแบบการทำการเกษตรของบ้านหนองขาม พบว่า ส่วนใหญ่ชาวบ้านใช้ระบบเกษตรแบบผสมผสานระหว่างเคมีกับอินทรีย์ และยังมีครัวเรือนที่มุ่งมั่นในการทำแบบอินทรีย์อยู่อีกถึงร้อยละ 20 และอีกร้อยละ 28 ยังใช้สารเคมีในการเกษตร และจากการลงพื้นที่สำรวจพบว่าดินของบ้านหนองขามส่วนใหญ่ไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์เพราะเป็นดินทรายโคก ไม่มีแร่ธาตุ ชาวบ้านบางคนก็ใช้ปุ๋ยอินทรีย์จากมูลวัวไปใส่नाเพื่อปรับปรุงดิน แต่บางคนก็มีปุ๋ยคอกไม่เพียงพอจึงต้องให้ปุ๋ยเคมีร่วมด้วย ดังแผนภาพด้านล่าง

ภาพที่ 18 แผนภาพแสดงสัดส่วนระบบการผลิตพืชบ้านหนองขาม

4.3.1.4 การได้มาซึ่งปัจจัยการผลิต

การได้มาซึ่งปัจจัยการผลิตของคนบ้านหนองขาม พบว่าการได้มาซึ่งปัจจัยการผลิตของบ้านหนองขามส่วนใหญ่ร้อยละ 58.3 มาจากการซื้อหรือจ้าง (กรณีแรงงาน) อีกร้อยละ 33 บอกว่าสามารถพึ่งตนเองได้โดยเฉพาะเรื่องเงินทุนและพันธุ์พืช ส่วนที่พึ่งปัจจัยจากทางราชการมีน้อยมากแค่ร้อยละ 1 และจากวัฒนธรรมชุมชน เช่น การยืม การลงแขก หรือการแลกเปลี่ยนก็ยังมีน้อยมาก ทุกวันนี้คนหนองขามต่างคนต่างเร่งรีบหาเงิน ความเป็นพี่เป็นน้องก็ลดน้อยลงไปทุกวัน การเอื้อเฟื้อกันในชุมชนเหมือนแต่ก่อนก็ไม่ค่อยมีให้เห็น ดังแผนภาพด้านล่าง

ภาพที่ 19 แผนภาพแสดงสัดส่วนการได้มาซึ่งปัจจัยการผลิต

4.3.1.5 ปัญหาในการผลิต

1) ปัญหาการผลิตพืชบ้านหนองขาม

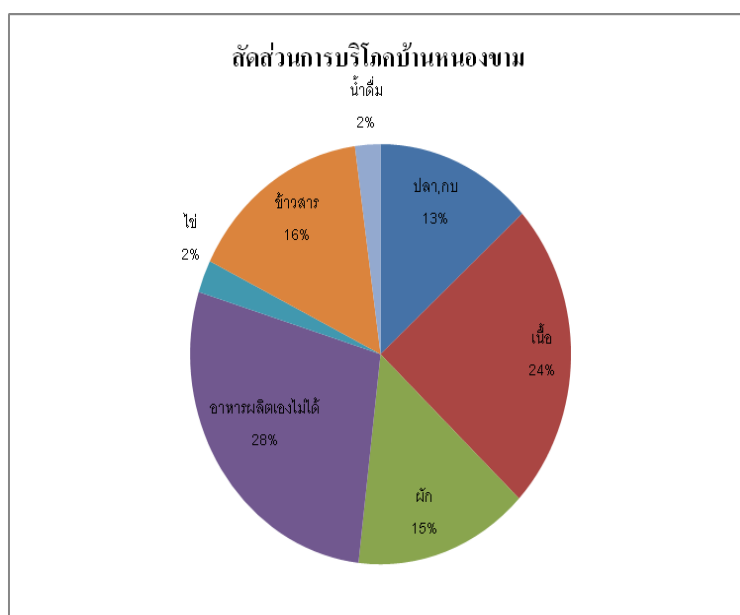
ปัญหาการผลิตพืชของคนบ้านหนองขามพบว่า มีปัญหาเรื่องเงินทุนมากที่สุด รองลงมาคือค่าแรงสูง บူးและยาฆ่าแมลงก็มีราคาสูงด้วย และยังมีปัญหาอื่น ๆ อีกเช่น ขาดแคลนน้ำ พันธุ์พืชไม่ดีและไม่ต้านทานโรค พืชถูกแมลงศัตรูทำลาย แรงงานขาดแคลน พื้นที่ปลูกพืชไม่เพียงพอ เป็นต้น และทีมวิจัยยังค้นพบข้อมูลบางอย่างที่น่าเป็นห่วงคือ การขโมยพืชผักที่ปลูกโดยคนในชุมชนเอง ชาวบ้านบางส่วนไม่ปลูกเพราะมีขโมยเยอะ

2) ปัญหาการผลิตสัตว์บ้านหนองขาม

ปัญหาการผลิตสัตว์ของคนบ้านหนองขามพบว่า มีปัญหาเรื่องเงินทุนไม่เพียงพอมากที่สุด รองลงมาคือปัญหาการขาดแคลนแรงงาน พันธุ์หายากและมีราคาแพง สัตว์เกิดโรคระบาด อาหารสัตว์ขาดแคลนเป็นต้น และชาวบ้านยังกังวลเรื่องการเลี้ยงไก่ที่ปล่อยตามธรรมชาติทำให้รบกวนเพื่อนบ้าน บางครั้งก็มีการขโมยไก่ของชาวบ้านอยู่เป็นประจำ

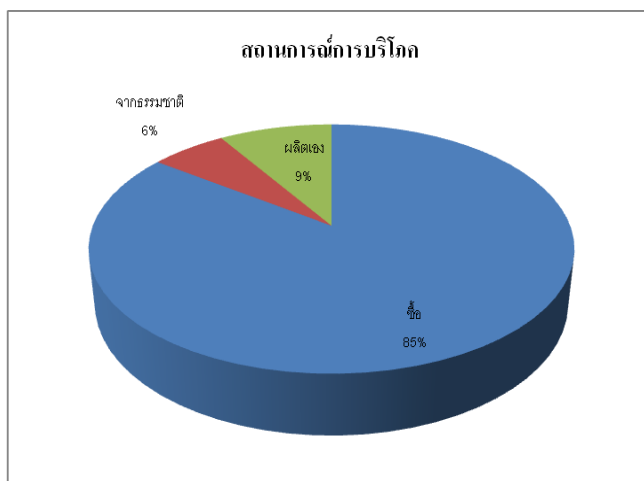
4.3.2 สถานการณ์การบริโภค

จากข้อมูลการสำรวจการบริโภคของคนบ้านหนองขาม พบว่า บ้านหนองขามซื้อข้าวกินมากที่สุด รองลงมาคือ ปลา เนื้อ หมู กาแฟ/โอวันติน นม ปลาทุ เครื่องปรุง ไข่ ผักหอม ตามลำดับ และสัดส่วนการบริโภคพบว่า อาหารที่ผลิตเองไม่ได้เช่น กาแฟ/โอวันติน นม เครื่องปรุง คนบ้านหนองขามซื้อกินถึงร้อยละ 28 รองลงมาคือเนื้อร้อยละ 24 ข้าวสารร้อยละ 16 ผักร้อยละ 15 ปลา, กบ ร้อยละ 13 ไข่ร้อยละ 3 และน้ำดื่มร้อยละ 2 ดังแผนภาพด้านล่าง

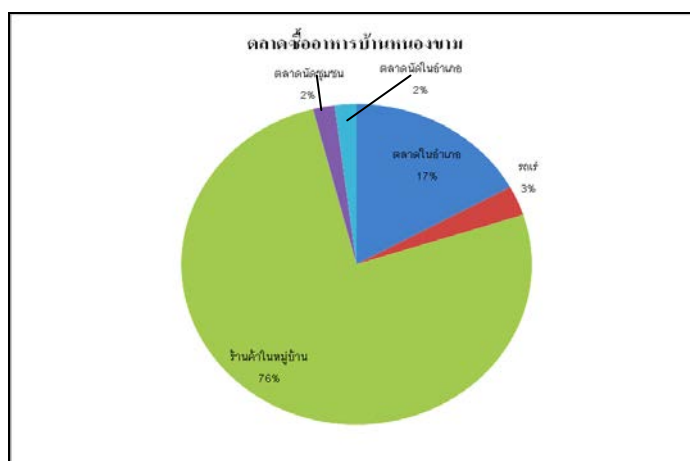
ภาพที่ 20 แผนภาพแสดงสัดส่วนการบริโภคบ้านหนองขาม

ทีมวิจัยยังให้ข้อสังเกตว่าอาหารที่คนหนองขามสามารถผลิตเองได้ คือ ข้าว ผัก ปลา กบ ไข่ น้ำ คิดรวมกันเป็นร้อยละ 48 แต่อีกร้อยละ 52 คือเนื้อ และ อาหารแห้ง เครื่องปรุงต่าง ๆ ที่ชุมชนยังไม่สามารถผลิตเองได้ หากสามารถปรับเปลี่ยนการบริโภคเนื้อมาเป็นอาหารโปรตีนชนิดอื่น เช่น ปลา กบ ก็จะเห็นว่าสิ่งที่บ้านหนองขามกินมากกว่าครึ่งหนึ่งสามารถผลิตได้เองในชุมชน และจากข้อมูลพบว่าคนบ้านหนองขามซื้อกินถึงร้อยละ 85 ที่ผลิตเองร้อยละ 9 และมาจากธรรมชาติร้อยละ 6 ดังแผนภาพด้านล่าง

ภาพที่ 21 แผนภาพแสดงสถานการณ์การบริโภคของครัวเรือนหนองขาม

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ครัวเรือนหนองขามพึ่งอาหารจากตลาด พบว่าตลาดที่บ้านหนองขามซื้อมากที่สุดคือร้านค้าในชุมชน ซึ่งจากการสอบถามร้านค้าในชุมชนพบว่าของส่วนใหญ่ได้มาจากตลาดในอำเภอ ดังแผนภาพด้านล่าง

ภาพที่ 22 แผนภาพแสดงตลาดซื้ออาหารที่บ้านหนองขาม

4.3.2.1 ลักษณะการบริโภค

จากข้อมูลการสำรวจพบว่าครัวเรือนหนองขามยังกินข้าวร่วมกันมากกว่า 15 ครั้งต่อสัปดาห์ ซึ่งถือว่ายังมีความสัมพันธ์ในครอบครัวที่ดี และยังพบว่าครัวเรือนหนองขามส่วนใหญ่จะซื้ออาหารจากร้านค้าในชุมชนแล้วนำมาปรุงกินเองที่บ้าน

4.3.2.2 สิ่งที่บ้านหนองขามคำนึงในการบริโภค

โดยส่วนใหญ่ครัวเรือนหนองขามจะทำอาหารกินเองและต้องการอาหารที่หามาได้ตามธรรมชาติอย่างในอดีตและกินของที่ปลูกเองเลี้ยงเอง กินอาหารที่ปลอดภัยไม่มีสารพิษเจือปน และคำนึงถึงคุณค่าทางโภชนาการ ส่วน การกินตามโฆษณา การกินโดยนิยมความโก้เก๋ นั้นชาวบ้านไม่ได้คำนึงถึง

4.3.2.3 ปัญหาการบริโภคที่พบบ่อยของคนบ้านหนองขาม

จากผลการสำรวจพบว่าปัญหาการบริโภคที่พบบ่อยมากที่สุดของคนบ้านหนองขามคือ ความเจ็บป่วยจากการบริโภค ไม่ว่าจะเป็นโรคเบาหวาน โรคความดัน โรคไขมันอุดตันในเส้นเลือด เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 42 ปัญหาการบริโภคทำให้เกิดหนี้สินเพราะต้องยืมเงินมาซื้อกิน ร้อยละ 27.5 ปัญหาการขาดแคลนอาหาร เพราะทรัพยากรธรรมชาติที่เหลือน้อยมากคิดเป็นร้อยละ 14.5 ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เช่นการมีขยะล้นเกิน ร้อยละ 11.6 และอื่น ๆ เช่นปัญหาการขโมย อีกร้อยละ 4.3

ตารางที่ 9 แสดงเหตุและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม

พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงบ้านหนองขาม	เหตุผลและปัจจัย	หมายเหตุ
ยุคก่อตั้งชุมชน (2460-2504)	1. อาหารในธรรมชาติมีมาก 2. ขาดแคลนน้ำช่วงหน้าแล้งแต่คนมีน้อยจึงพอใช้ 3. ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ยังมีความอุดมสมบูรณ์	(ยุคหาอยู่หากิน)
ยุคกลาง (2504-2533)	1. มีการแผ้วทางป่าสงวนเพื่อทำไร่ทำสวน 2. ชาวบ้านมีรายได้จากการปลูกพืชไร่ 3. มีการปลูกพืชผักไว้กินเองและขายในตลาด 4. ชาวบ้านเริ่มมีหนี้สิน อกส. 5. คนในหมู่บ้านอื่นเริ่มเข้ามาใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น	(ยุคปลูกอยู่ปลูกกิน)

ตารางที่ 9 แสดงเหตุและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม (ต่อ)

พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงบ้านหนองขาม	เหตุผลและปัจจัย	หมายเหตุ
ยุคปัจจุบัน (2533-2556)	1. ชาวบ้านขายที่ดิน 2. คนในชุมชนไปทำงานรับจ้าง 3. ข้าวของราคาแพง 4. ปัจจัยการผลิตราคาแพง 5. ชาวบ้านพึ่งพิงอาหารจากตลาด 6. ทรัพยากรธรรมชาติลดลงมาก 7. น้ำบาดาลไม่พอใช้ 8. ชาวบ้านเป็นหนี้ในระบบ 9. การพนันรุ่มเฝ้าคนในชุมชน (ซื้อหวย, เล่นไพ่, เล่นไฮโล, ตีไก่)	(ยุคซื้ออยู่ซื้อกิน)

	10.พฤติกรรมกรรมการผลิตและการบริโภคคนในชุมชน เปลี่ยนเป็นซื้อกิน (ง่ายกว่า)	
--	--	--

4.4 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหารของ บ้านหนอง ขาม

จากการศึกษาพัฒนาการและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม สามารถแบ่งยุคพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงบ้านหนองขามออกเป็น 3 ยุค ดังนี้

ยุคก่อตั้งชุมชน (ประมาณ ปี พ.ศ. 2460 - 2504) ยุคนี้อาหารในธรรมชาติมีมาก ขาดแคลนน้ำช่วงหน้าแล้งแต่คนมีน้อยจึงพอใช้ และทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ยังมีความอุดมสมบูรณ์ เรียกยุคนี้ว่า “ยุคหาอยู่หากิน” ยุคกลาง (ประมาณ ปี พ.ศ. 2504 - 2533) ยุคนี้มีการแผ้วถางป่าสงวนเพื่อทำไร่ทำสวน ชาวบ้านมีรายได้จากการปลูกพืชไร่ มีการปลูกพืชผักไว้กินเองและขายในตลาด ชาวบ้านเริ่มมีหนี้สิน และคนในหมู่บ้านอื่นเริ่มเข้ามาใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น เรียกยุคนี้ว่า “ยุคปลูกอยู่ปลูกกิน” ยุคปัจจุบัน (ประมาณ ปี พ.ศ. 2533-2556) ยุคนี้ชาวบ้านขายที่ดิน คนในชุมชนไปทำงานรับจ้าง ข้าวของราคาแพง ปัจจัยการผลิตราคาแพง ชาวบ้านพึ่งพิงอาหารจากตลาดเกือบทั้งหมด ทรัพยากรธรรมชาติลดลงมาก น้ำบาดาลไม่พอใช้ ชาวบ้านเป็นหนี้ในระบบ การพนันรุ่มร่าคนในชุมชน พฤติกรรมการผลิตและการบริโภคคนในชุมชนเปลี่ยนเป็นซื้อกินเรียกยุคนี้ว่า “ยุคซื้ออยู่ซื้อกิน”

จากการศึกษาพัฒนาการจะเห็นได้ชัดว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขามมีปัจจัยภายนอก ได้แก่ ความเจริญของเมือง การแข่งขันทางการตลาดสูง จำนวนประชากรมากขึ้นทำให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากร มีแหล่งทุนทั้งในและนอกระบบ และปัจจัยภายใน ได้แก่ วิถีชีวิตของคนบ้านหนองขามเปลี่ยนไปทั้งด้านการผลิตและบริโภค โดยหันมาผลิตเพื่อขายและบริโภคในสิ่งที่ตนไม่ได้ผลิต จึงทำให้เกิดปัญหาตามมา

4.5 การศึกษาและรวบรวมต้นทุนของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการบริโภคอาหาร ของบ้านหนองขาม

ท่ามกลางปัญหาชุมชนที่รุ่มร่ามากมายของชาวบ้านหนองขาม ยังมีต้นกล้าแห่งโอกาสที่จะเป็นความหวังในการแก้ไขปัญหาก็ได้ว่าเป็น “ต้นทุนของท้องถิ่น” ของชุมชนที่สามารถจุดประกายส่องสว่างให้เห็นทางรอด ต้นทุนของท้องถิ่นที่กล่าวถึงคือ พลังศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อพระสงฆ์ เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน ที่ถือเป็นพระนักพัฒนาที่มองเห็นปัญหา เข้าใจชาวบ้าน และได้ริเริ่มแก้ไขปัญหามาแล้ว ระยะเวลาปีกว่าท่านได้ใช้พลังศรัทธาของชาวบ้าน รวบรวมคนดีที่ไม่ทอดทิ้งของชุมชน ไม่ว่าจะเป็น หมอдин เกษตรกรต้นแบบเกษตรพอเพียง ผู้บริหาร อบต. ร่วมกันมอง วิเคราะห์ปัญหาของชุมชน วางแนวทาง และกล้าลงมือทำ ไม่ว่าจะเป็น กิจกรรมทำบุญ ปฏิบัติธรรม ชาวบ้านก็มาร่วมอย่างมากมาย การสร้างศาลาการเปรียญ การปลูกป่า ชาวบ้านที่เคยต่างคนต่างอยู่ ก็หันมาร่วมกันทำบุญถวายปัจจัย และร่วมแรงร่วมใจกันช่วยกิจกรรมวัด นอกจากนี้ชุมชนยังมีองค์ความรู้

ในการปลูกข้าวอินทรีย์ การแปรรูปข้าว มีต้นแบบไร่นาสวนผสมเกษตรอินทรีย์ และมีครูที่เอาจริงเอา
 จังเป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชน

ทีมวิจัยอันประกอบด้วย วัด บ้าน โรงเรียน และนักวิชาการ เล็งเห็นว่าน่าจะใช้ต้นทุนของ
 ท้องถิ่นที่มีอยู่ค้นหาต้นทุนของท้องถิ่นอื่นๆ ที่มีในชุมชน โดยเฉพาะต้นทุนคนดี และภูมิปัญญาต่างๆ
 เพื่อรวบรวมเป็นพลังในการร่วมกันแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะเรื่องปากท้องหรือการพึ่งตัวเองได้ด้าน
 อาหารก่อนเป็นอันดับแรก เพราะเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดของชุมชน และคนทั้งชุมชนจะสามารถเข้ามา
 มีส่วนร่วมได้ ทีมวิจัยจึงได้ร่วมกันวิเคราะห์ แลกเปลี่ยน และระดมความเห็น พบว่า สิ่งดี สิ่งมีคุณค่า
 ถือเป็นต้นทุนท้องถิ่นของบ้านหนองขาม สรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 10 แสดงทุนของชุมชน

ทุนชุมชน	สิ่งค้นพบในชุมชน
1. ทุนความรู้ภูมิปัญญา	1.1 องค์ความรู้ด้านการแปรรูปข้าว (ข้าวกล้อง, น้ำข้าวกล้อง ฯลฯ) 1.2 มีองค์ความรู้ด้านการทำนาอินทรีย์และการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ใช้เองในชุมชน 1.3 มีครัวเรือนปลูกผักสวนครัวถึงร้อยละ 40 ของครัวเรือนทั้งหมด 1.4 องค์ความรู้เรื่องโรงสีข้าวกล้องชุมชน 1.5 องค์ความรู้การปลูกข่านอกฤดู 1.6 องค์ความรู้การเพาะปลาด้วยวิธีธรรมชาติ 1.7 องค์ความรู้การเลี้ยงหมูหลุมเพื่อผลิตปุ๋ยชีวภาพให้พอเพียงกับการเกษตร 1.8 องค์ความรู้หัตถกรรม เช่น ทอเสื่อ สานหมวก สานส้อม สานแห
2. ทุนทรัพยากร	2.1 มีที่ดินครอบครองโดยเฉลี่ย 1.8 ไร่ต่อคน 2.2 มีวัว ควายที่สามารถผลิตปุ๋ยคอกได้ 20 ตันต่อเดือน 2.3 มีแหล่งน้ำสาธารณะ 2 แห่ง หนองคูทด 10 ไร่ หนองแวง 14 ไร่ รวม 25 ไร่ 2.4 มีป่าชุมชน 2 แห่ง ป่าโคกคึม 30 ไร่ ป่าดอนปู่ตา 16 ไร่ และมีป่าเอกชน 4 แห่ง จำนวน 32 ไร่ 2.5 มีบ่อน้ำบาดาลในครัวเรือน ร้อยละ 37 (60 บ่อ) มีบ่อสาธารณะ 2 บ่อ
3. ทุนทางสังคมวัฒนธรรม	3.1 พระนักพัฒนา 3.2 แกนนำที่มีแนวคิดนักพัฒนา 3.3 ครูที่เอาจริงเอาจังเป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชน 3.4 มีต้นแบบการทำเศรษฐกิจพอเพียง 3.5 มีองค์ความรู้เรื่องหมอลำ, หนังประโมทัย 3.6 หน่วยงานภายนอกพร้อมสนับสนุน (องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น,

4.6 การพัฒนารูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารของบ้านหนองขามบนฐานทุนของท้องถิ่น

ทีมนักวิจัยได้ใช้กระบวนการจัดเวทีเพื่อนำเสนอข้อมูลที่ค้นพบในชุมชนเพื่อค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหาร่วมกันซึ่งประกอบด้วยทีมวิจัย ตัวแทนชาวบ้าน นักวิชาการ รวมกันจำนวน 20 คน โดยใช้การจัดเวทีระดมความคิดเห็น ซึ่งมีแนวคำถามต่าง ๆ ดังนี้ 1) ท่านอยากเห็นบ้านหนองขามเป็นอย่างไร (ภาพฝัน) 2) ปัญหาและข้อกังวลใจของท่านเกี่ยวกับหมู่บ้านตนเอง 3) เหตุที่คนบ้านหนองขามไม่สามารถพึ่งตนเองด้านอาหารได้ 4) แล้วเราจะช่วยกันหาแนวทางแก้ปัญหาและหาแนวทางบรรลุดีขึ้นกันอย่างไร 5) เราจะทำกิจกรรมอะไรบ้างภายในเวลาอีก 5 เดือน เพื่อให้บรรลุดีขึ้นและสามารถแก้ปัญหาได้

4.6.1 สรุปภาพฝันบ้านหนองขาม (20 ม.ค. 2556) ได้ดังนี้

- อยากเห็นคนบ้านหนองขามปลูกผักไว้กินเองในครัวเรือน
- อยากเห็นครอบครัวต้นแบบเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน (ปลูกอยู่ปลูกกิน)
- อยากเห็นคนบ้านหนองขามปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ไม่ยุ่งเกี่ยวอบายมุข และไม่มกง่าย(มีแต่ซื้อกิน)
- อยากเห็นเพื่อนนักวิจัยทำเป็นครัวเรือนต้นแบบเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน (ปลูกอยู่ปลูกกิน)
- อยากเห็นชาวบ้านช่วยกันปลูกและอนุรักษ์ป่าไม้
- อยากเห็นคนมีศีลมีธรรม ไม่ลักขโมย และเข้าวัดเยาะๆ
- อยากให้คนพี่น้องบ้านหนองขามเข้าใจและเชื่อมั่นในทีมนักวิจัย
- อยากเห็นคนบ้านหนองขาม ช่วยเหลือ และแบ่งปันกัน

4.6.2 ปัญหาหนักใจของคนบ้านหนองขาม จากการสัมภาษณ์ และสรุปบทเรียนของคนบ้านหนองขามพบปัญหาที่เป็นที่หนักใจของคนหนองขามดังตาราง

ตารางที่ 11 แสดงปัญหาหนักใจของคนบ้านหนองขาม

ลำดับที่	ประเด็นปัญหา	สภาพปัญหา
1	คน	- พฤติกรรมคน (เล่นการพนัน,ซื้อห่วย,ขโมยของ,มกง่าย)
2	น้ำ	-น้ำขาดแคลน
3	ที่ดิน	-ไม่พอปลูกและมีการขายที่ดิน (เพราะราคาสูง)
4	เงินทุน	-ขาดเงินทุน
5	ปัจจัยการผลิต	-ขาดแคลนแรงงาน(ค่าแรงแพง) -พันธุ์ข้าวแพง -พันธุ์พืชไม่ต้านทานโรค-ป่วยแพง
6	กระบวนการผลิต	-ดินเสื่อม -วัชพืชในนามาก -เกิดโรคระบาดในพืชและสัตว์อยู่เป็นประจำ

4.6.3 เหตุที่คนบ้านหนองขามไม่สามารถพึ่งตนเองด้านอาหารได้

จากการประชุมที่มวิจัยเพื่อวิเคราะห์สาเหตุที่คนบ้านหนองขามไม่สามารถพึ่งตนเองด้านอาหารได้สรุปรายละเอียดได้ตามตาราง

ตารางที่ 12 แสดงเหตุที่คนบ้านหนองขามไม่สามารถพึ่งตนเองด้านอาหารได้

ประเด็นสาเหตุ	เหตุที่ไม่สามารถพึ่งตนเองด้านอาหารได้	หมายเหตุ
1. คน	1.1 มักง่ายและเกียจคร้าน 1.2 ขาดแนวคิด(คิดว่าเสียเวลาซื้อกินดีกว่า,ขาดแนวคิดเรื่องความพอเพียง) 1.3 เห็นแก่ตัว 1.4 ขาดความกระตือรือร้น 1.5 อาชีพคนในชุมชนไม่เอื้อในการปลูกอยู่ปลูกกิน 1.6 ไม่มีเวลา(ทำงานหาเงิน) 1.7 ติดอบายมุข(เล่นการพนัน,สุรา,ยาเสพติด,เที่ยวกลางคืน,ลักขโมย) 1.8 ขาดการออม 1.9 ขาดแรงจูงใจในการปลูกอยู่ปลูกกิน	-ส่วนใหญ่รับจ้าง -ขาดการจัดการเวลา
2. ยุคสมัย	2.1 ยุคสมัยเปลี่ยน 2.2 วิถีชีวิตเปลี่ยน 2.3 ค่านิยมเปลี่ยน	-บริโภคนิยม, การทุ่มตลาด -เร่งรีบ เร่งด่วน -ปลูกกินชาวบ้านมองว่าไม่ทันสมัย
3. ทรัพยากร	3.1 ขาดเมล็ดพันธุ์พืช 3.2 ขาดต้นแบบการปลูกอยู่ปลูกกินที่เป็นรูปธรรมชัดเจน	-มีต้นแบบแต่ชาวบ้านไม่สนใจ
4. ความเชื่อ	4.1 ประเพณีหรือแนวปฏิบัติเดิมหายไปจากชุมชน	-ไม่นับถือผีตาแกล (ผีตาแกลหายไปไหน)

4.6.4 แนวทางในการแก้ปัญหา

1. ปรับเปลี่ยนความคิดของคนในชุมชนให้หันมาปลูกอยู่ปลูกกิน
2. ส่งเสริมครัวเรือนปลูกอยู่ปลูกกิน
3. ส่งเสริมการทำบัญชีครัวเรือนแบบเข้มข้น

4.6.5 กิจกรรมหรือโครงการในการแก้ปัญหา

จากการประชุมเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลและหาแนวทางในการพัฒนาบ้านหนองขาม จนสามารถสรุปเป็นรายการกิจกรรมที่สามารถดำเนินงานได้ดังตาราง

ตารางที่ 13 แสดงกิจกรรมหรือโครงการในการแก้ปัญหา

กิจกรรมหลัก	กิจกรรมย่อย
1.กิจกรรมส่งเสริมนักวิจัยปลูกอยู่ปลูกกิน	1.1ติดป้ายประชาสัมพันธ์ครัวเรือนนักวิจัยปลูกอยู่ปลูกกิน 1.2 นักวิจัยทำบัญชีครัวเรือน
2.ส่งเสริมครัวเรือนตัวอย่างปลูกอยู่ปลูกกิน	2.1 เปลี่ยน 5 บาท เป็น 5 ต้น 2.2 ชุมนามหน้าบ้าน
3.กิจกรรมส่งเสริมนักเรียนโรงเรียนหนองขามวิทยาลูกผักและทำปุ๋ยหมักชีวภาพ	3.1 เด็กปลูกผักใส่กระถางประดิษฐ์แล้วนำกลับบ้าน
4. ฝ่าป่าปุย, เมล็ดพันธุ์พืช	4.1 ส่งเสริมศีลธรรม, พลังความเชื่อความ ศรัทธา
5. ส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าชุมชน	5.1 กิจกรรมปลูกป่าสร้างคน

4.7 ผลการดำเนินกิจกรรม

ผลการดำเนินกิจกรรมพบว่า กิจกรรมส่งเสริมครัวเรือนตัวอย่างปลูกอยู่ปลูกกินนั้นเริ่มจากครัวเรือนของทีมนักวิจัยจำนวน 15 ครัวเรือน ทำชุมชนหน้าบ้านเพื่อปลูกพืชผักบริโภค และขยายไปยังครัวเรือนอื่นๆ โดยให้ทีมนักวิจัยเป็นผู้แนะนำและส่งเสริมการปลูก จากแบบประเมินชุมชนหน้าบ้านระดับครัวเรือนครั้งที่ 1 ของทีมนักวิจัยพบว่า มีครัวเรือนที่ผ่านการประเมินจำนวน 47 ครัวเรือน (ร้อยละ 33 จาก 142 ครัวเรือนไม่รวมครัวเรือนนักวิจัย) และได้รับมอบป้ายครัวเรือนตัวอย่างจากนายอำเภอสมเด็จ อีกทั้งมีการเอื้อเฟื้อและแบ่งปันพันธุ์พืชของคนในชุมชน ตลอดจนได้เห็นความสำเร็จของครัวเรือนตัวอย่างที่มีพืชผักบริโภค จึงทำให้คนในชุมชนเกิดความสนใจหันมาปลูกพืชผัก เห็นได้จากการประเมินชุมชนหน้าบ้านระดับครัวเรือนครั้งที่ 2 ที่มีจำนวนครัวเรือนที่ผ่านการประเมินเพิ่มขึ้น และมากกว่าร้อยละครัวเรือน คนในชุมชนเห็นความสำคัญของการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว เพราะเห็นว่า การปลูกพืชผักไว้บริโภคเองนั้น ทำให้ครัวเรือนมีพืชผักที่ปลอดสารพิษและไม่มีการลักขโมยเนื่องจากทุกบ้านต่างปลูก และเอาผลผลิตที่ได้มาแลกเปลี่ยนแบ่งปันกัน

ภาพที่ 23 กิจกรรมส่งเสริมให้นักวิจัยปลูกอยู่ปลูกกิน จุดเริ่มต้นการระเบิดจากข้างใน

ภาพที่ 24 กิจกรรมส่งเสริมให้เกิดครัวเรือนปลูกอยู่ปลูกกินต้องคอยเยี่ยมเยือนและให้กำลังใจเสมอ

ภาพที่ 25 กิจกรรมส่งเสริมครัวเรือนปลูกอยู่ปลูกกินทำให้เกิดการขยายผลจากการเอื้อเฟื้อและแบ่งปัน

ส่วนกิจกรรมส่งเสริมนักเรียนโรงเรียนหนองขามวิทยาปลูกผักและทำปุ๋ยหมักชีวภาพ พบว่าครูได้บูรณาการกิจกรรมดังกล่าวเข้าในกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี โดยให้นักเรียนทำปุ๋ยและปลูกผักในกระถางจากวัสดุเหลือใช้ และนำกลับไปปลูกที่บ้านเป็นการกระตุ้นผู้ปกครองได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 26 กิจกรรมให้นักเรียนปลูกผักในกระถางและนำกลับไปปลูกที่บ้าน

ส่วนกิจกรรมผ้าป่าปุ๋ย/เมล็ดพันธุ์พืช และกิจกรรมส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าชุมชนนั้นเป็นกิจกรรมที่ดำเนินร่วมกันโดยใช้วัดเป็นสถานที่ดำเนินการเริ่มจากการขอบริจาคปุ๋ยคอก และเมล็ดพันธุ์พืชจากคนในชุมชนบ้านหนองขามและชุมชนใกล้เคียง พบว่า คนในชุมชนชุมชนใกล้เคียงให้ความสนใจโดยนำปุ๋ยคอกมาบริจาคเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์แล้วนำกลับไปใช้ในการปลูกพืชผักในครัวเรือน และเอาเมล็ดพันธุ์พืชมาแลกเปลี่ยนกัน ตลอดจนร่วมกันอนุรักษ์ป่าดอนปู่ตาซึ่งอยู่บริเวณท้ายวัด และร่วมกันปลูกป่า โดยมี วัด บ้าน และโรงเรียนมีส่วนร่วม

ภาพที่ 27 กิจกรรมผ้าป่าบุญและเมล็ดพันธุ์พืชสร้างความเอื้อเฟื้อและการแบ่งปันให้เกิดขึ้นในชุมชน

ภาพที่ 28 กิจกรรมการอนุรักษ์ป่าสร้างความรักและความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน

คนบ้านหนองขามมากกว่าร้อยละ 80 หันมาปลูกพืชผักไว้บริโภคเองมีพืชผักที่ปลอดสารพิษไว้บริโภค เกิดการแลกเปลี่ยนแบ่งปันกันในชุมชน ตามเป้าหมายที่วางไว้ร่วมกันคือ “คนหนองขาม เอ็ดอู่ เอ็ดกิน มีศีลมีธรรม” เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการพึ่งตนเองด้านอาหารของคนในชุมชน

ภาพที่ 29 กิจกรรมประเมินและสรุปผลการดำเนินงานวิจัย

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยรูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบนฐานทุนของท้องถิ่นในเขตพื้นที่กิ่งเมือง ภูมิศึกษากำแพงแสน ตำบลหนองแวง อำเภอสว่าง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา บริบทและพัฒนาการของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ศึกษาสถานการณ์การผลิตและการบริโภค อาหาร ศึกษาพัฒนาการและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหาร ตลอดจนศึกษาและรวบรวมต้นทุนของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการบริโภคอาหารสู่การพัฒนา รูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารที่เหมาะสมกับชุมชน ซึ่งผลการวิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 บริบทบ้านหนองแวง

บ้านหนองแวง เป็นหมู่บ้านที่อยู่ในเขตขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวง อำเภอสว่าง จังหวัดกาฬสินธุ์ ตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดกาฬสินธุ์ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 40 กิโลเมตร มีจำนวนหลังคาเรือน 205 หลังคาเรือน และครัวเรือนที่อาศัยอยู่จริง 157 ครัวเรือน มีประชากรทั้งสิ้น 747 คน เป็นชายจำนวน 373 คน เป็นหญิงจำนวน 374 คน อาชีพหลักของชาวบ้านคือ รับจ้างทั่วไป และมีอาชีพเกษตรกรรมควบคู่กันไป ส่วนมากชาวบ้านจะทำนาปี โดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อการบริโภค และจุดหมายรองคือการผลิตเพื่อขาย นอกจากนั้นยังมีการทำไร่มันสำปะหลัง ปลูกยาสูบ ปลูกพืชผัก มีการเลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ สุกร เป็ด และไก่ บ้าง คนวัยแรงงานนิยมเข้าไปทำงาน รับจ้างในตัวอำเภอ และกรุงเทพมหานคร

5.1.2 พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหาร

จากการศึกษาสภาพหมู่บ้านตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง ประมาณช่วงปี พ.ศ. 2460-2465 จนถึงปัจจุบัน อาจแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านได้ 3 ยุค คือ ยุคแรก (ชาวบ้านเรียกยุคหาอยู่หากิน) เป็นยุคก่อตั้งชุมชน ในช่วงปี พ.ศ.2460 ชาวบ้านตั้งถิ่นฐานใหม่ ทรัพยากรธรรมชาติยังมีมาก ชาวบ้านยังอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยกันอย่างญาติพี่น้อง การพึ่งพาจากภายนอกมีอยู่แต่ไม่มาก จนถึงประมาณปี พ.ศ.2504 เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีนายทุนเข้ามาเกี่ยวข้องในหมู่บ้าน และช่วงนี้ก็เริ่มมีคนต่างถิ่นซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ในตัวอำเภอใกล้หมู่บ้าน จึงมีการเข้ามาใช้ทรัพยากรในหมู่บ้าน มีการตัดไม้เพื่อเผาถ่าน และหากบ เขียด เพื่อไปขายในตัวอำเภอ และชาวบ้านได้เห็นวิธีการหาเงินจึงทำตาม ทำให้ทรัพยากรในหมู่บ้านเริ่มลดลง ยุคที่สอง (ชาวบ้านเรียกยุคปลูกอยู่ปลูกกิน) เป็นยุคที่ชาวบ้านหาพื้นที่ในการเพาะปลูกเพิ่ม เริ่มจากปี พ.ศ.2505 ซึ่งทรัพยากรในชุมชนลดน้อยลงอย่างมาก ชาวบ้านจึงชวนกันไปบุกรุกป่าสงวนดงขวางเพื่อแผ้วถางจับจองที่ทำกินเพิ่มคนละหลายไร่แล้วแต่กำลัง ช่วงนี้ชาวบ้านได้เดินทางไปถางป่า และได้ปลูกพืชไร่ คือ ปอ มันสำปะหลัง และปลูกพืชผักร่วมด้วย จึงไม่ขาดแคลนเรื่องอาหาร อีกทั้งสัตว์ป่าในช่วงนั้นยังมีให้ล่ามาเป็นอาหารได้ ช่วงยุคนี้ชาวบ้านเริ่มมีรายได้จากการขายพืชไร่ที่ปลูก แต่ก็เริ่มกู้หนี้ยืมสินมาลงทุนด้วย เริ่มมีการซื้อรถสามล้อมาขับไปทำสวน แต่พอถึงปี พ.ศ.

2510 ชาวบ้านถูกกรมป่าไม้บังคับให้ออกจากบริเวณป่าสงวน ชาวบ้านเกือบทั้งหมดจึงขายสิทธิทำกินกันหมดเหลืออยู่ไม่ถึง 2 ครอบครัวที่ยังอาศัยอยู่ในที่ที่ทางการจัดให้ และยุคนี้เองที่สังคมเมืองเริ่มขยายตัวทำให้ราคาที่ดินในหมู่บ้านมีราคาสูงขึ้น ประกอบกับชาวบ้านมีหนี้สิน จึงมีการขายที่ดินของชาวบ้านกันมากขึ้น และยุคที่สาม (ชาวบ้านเรียกยุคซื้ออยู่ซื้อกิน) เริ่มจากปี พ.ศ. 2533 เป็นช่วงเริ่มต้นของเศรษฐกิจฟองสบู่ของสังคมไทย ซึ่งชุมชนบ้านหนองขามเองก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ราคาที่ดินมีราคาสูง การจับจ่ายใช้สอยของชาวบ้านมีความคล่องตัว มีการกู้หนี้ยืมสินมากขึ้นเพื่อนำมาใช้จ่าย ชาวบ้านมีการเล่นการพนันในหมู่บ้านอย่างเปิดเผย ชาวบ้านขายที่ดินกันมาก จนในปัจจุบันบ้านหนองขาม ประสบกับปัญหารุมเร้าหลายด้านยังไม่สามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้เลย

5.1.3 สถานการณ์การผลิตและการบริโภคอาหาร

จากการศึกษาสถานการณ์การผลิต พบว่าสิ่งที่บ้านหนองขามยังคงปลูกไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือนอยู่ก็คือข้าว โดยมีการปลูกข้าวอยู่ประมาณร้อยละ 44 ของครัวเรือนทั้งหมดโดยครัวเรือนที่ปลูกข้าวเพียงพอในการบริโภคคิดร้อยละ 80 อีกร้อยละ 20 ไม่เพียงพอ เป็นเพราะมีพื้นที่ในการผลิตน้อย หรือในบางปีฝนฟ้าไม่ดี จะเห็นได้ว่าในวันการผลิตข้าวของชุมชนจะยากลำบากขึ้นเรื่อย ๆ เพราะระบบนิเวศนาบ้านหนองขามส่วนใหญ่เป็นนาโคก ไม่มีน้ำชลประทานต้องรอน้ำฝนอย่างเดียว การใช้ปุ๋ยเคมีอย่างเดียวทำให้ดินเสื่อม วัชพืชและแมลงศัตรูข้าวก็มีการระบาดอย่างมาก อีกทั้งค่าแรงงานนับวันจะสูงขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องที่ชุมชนกำลังอยู่ในช่วงจุดเปลี่ยนที่สำคัญ คือ ถ้าไม่ขายนา ก็ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการปลูกข้าวที่เหมาะสม และจากข้อมูลการสำรวจพบว่า มากกว่าครึ่งของครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่ได้ทำนา เพราะไม่มีที่นาบ้าง ต้องทำงานรับจ้างไม่มีเวลาบ้าง เหตุผลเหล่านี้จึงทำให้ชุมชนบ้านหนองขามต้องซื้อข้าวสารบริโภคต่อปีอยู่ที่ ประมาณ 7 แส่นกว่าบาท (25 ตัน) และเป็นอันดับที่ 1 ของการซื้อกินบ้านหนองขาม จากข้อมูลการสำรวจพบว่า ชาวบ้านปลูกข้าวมากที่สุด คิดเป็นร้อยละของพื้นที่ประมาณ 86.61 มีพื้นที่ในการปลูกประมาณ 796 ไร่ โดยเฉลี่ยปลูกข้าวครัวเรือนละ 11.7 ไร่ รองลงมาชาวบ้านหนองขามปลูกผักสวนครัวประมาณ 48 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 31 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยมีพื้นที่เฉลี่ย 0.4 ไร่ ต่อครัวเรือน ซึ่งครัวเรือนที่ปลูกผักไว้บริโภคในครัวเรือนร้อยละ 71 บอกว่าเพียงพอสำหรับบริโภคและอีกร้อยละ 29 ไม่เพียงพอเนื่องจากพื้นที่ปลูกน้อย และปลูกผักไม่หลากหลายชนิด ซึ่งบางอย่างยังต้องซื้อส่วนครัวเรือนบ้านหนองขามอีกร้อยละ 69 ไม่ปลูกผักไว้บริโภคเลย

สาเหตุที่ชาวบ้านไม่ปลูกพืชผักเพราะไม่มีพื้นที่ปลูก ไม่มีเมล็ดพันธุ์ มีการลักขโมยผักที่ปลูกอยู่เป็นประจำ และชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่นิยมปลูกไว้บริโภคเพราะซื้อจากร้านค้าสะดวกสบายมากกว่า ซึ่งจากการสังเกตของทีมนักวิจัยในการเดินสำรวจชุมชนพบว่ามีการปลูกผักบ้างของบางครัวเรือนโดยส่วนใหญ่จะปลูกผักไว้ในกระถางที่หาได้ง่าย ๆ เช่น ถังเก่า ผากระติบข้าว ขวดพลาสติก โดยจะตั้งไว้ที่หน้าบ้าน แต่พืชผักที่ปลูกก็ยังไม่หลากหลายส่วนใหญ่จะเป็นต้นหอม ผักชีหอม ผักกาด ฯ ส่วนการผลิตพืชอย่างอื่นถือว่ายังน้อยมากเพราะด้วยลักษณะของพื้นที่ส่วนใหญ่ของบ้านหนองขามเป็นนาข้าว และขาดแคลนน้ำในการปลูกพืชผักในช่วงหน้าแล้ง

บ้านหนองขามมีการเลี้ยงโคพันธุ์บราซิล เพื่อขายในราคาที่สูงกว่าวัวเนื้อทั่วไป จากการสำรวจและสัมภาษณ์คนในชุมชน พบเห็นชาวบ้านจะเลี้ยงโคไว้ที่คอกในบ้านตัวเองโดยจะหาหญ้ามาให้กิน แต่ก็มีบางส่วนที่เป็นเลี้ยงไว้ตามทุ่งนาให้หาหญ้ากินเอง แต่ทุกวันนี้ชาวบ้านบอกว่าต้องดูให้ดีเพราะที่นาบางคนไม่อนุญาตให้นำวัวมาเลี้ยง ส่วนการเลี้ยงควายนั้นชาวบ้านก็จะพาไปเลี้ยงตามริมถนนหรือตามทุ่งนา ชาวบ้านหนองขามมีการเลี้ยงเป็ด ไก่ แบบปล่อยให้หากินตามธรรมชาติ ซึ่งมีปัญหาคือไก่ไปรบกวนเพื่อนบ้าน และมีการสังเกตเห็นบางครั้งวัวเรื้อนมีการเลี้ยงไก่ชนเพื่อจำหน่ายอย่างเอาจริงเอาจัง ซึ่งมีสนามซ้อมในชุมชนอีกด้วย และมีบางครั้งวัวเรื้อนที่มีบ่อปลาและเลี้ยงปลาแบบปล่อยธรรมชาติแต่ชาวบ้านบอกว่าถ้าไม่นอนฝ้ามักจะมีขโมยมาจับปลาไปขายอยู่เป็นประจำ เป็นอีกเหตุผลที่ชาวบ้านไม่เลี้ยงปลา ส่วนการผลิตสัตว์อย่างอื่นยังมีน้อย เช่นการเลี้ยงกบก็มีไม่กี่คร้วเรื้อน ทีมวิจัยได้เห็นว่าเป็ด ไก่เป็นแหล่งโปรตีนที่ชาวบ้านพอจะพึ่งตนเองได้ แต่ทุกวันนี้ชาวบ้านไม่ค่อยกินของที่ตนเองเลี้ยงเพราะเดินไปที่ร้านค้าก็มีของทุกอย่างที่อยากกินให้เลือกซื้อแล้วไม่ต้องเสียเวลา

รูปแบบการทำการเกษตรของบ้านหนองขามพบว่า ส่วนใหญ่ชาวบ้านใช้ระบบเกษตรแบบผสมผสานระหว่างเคมีกับอินทรีย์ และยังมีคร้วเรื้อนที่มุ่งเน้นในการทำแบบอินทรีย์อยู่อีกถึงร้อยละ 20 และอีกร้อยละ 28 ยังใช้สารเคมีในการเกษตร และจากการลงพื้นที่สำรวจพบว่าดินของบ้านหนองขามส่วนใหญ่ไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์เพราะเป็นดินทรายโคก ไม่มีแร่ธาตุ ชาวบ้านบางคนก็ใช้ปุ๋ยอินทรีย์จากมูลสัตว์เพื่อปรับปรุงดิน แต่บางคนก็มีไม่เพียงพอจึงต้องให้ปุ๋ยเคมีร่วมด้วย

การได้มาซึ่งปัจจัยการผลิตของบ้านหนองขามส่วนใหญ่ร้อยละ 58.3 มาจากการซื้อหรือจ้าง (กรณีแรงงาน) อีกร้อยละ 33 บอกว่าสามารถพึ่งตนเองได้โดยเฉพาะเรื่องเงินทุนและพันธุ์พืช ส่วนที่พึ่งปัจจัยจากทางราชการมีน้อยมากแค่ร้อยละ 1 และจากวัฒนธรรมชุมชน เช่น การยืม ,การลงแขกหรือการแลกเปลี่ยนก็ยังถือว่าน้อยมาก ทุกวันนี้คนหนองขามต่างคนต่างเร่งรีบหาเงิน ความเป็นพี่เป็นน้องก็ลดน้อยลงไปทุกวัน การเอื้อเฟื้อกันในชุมชนเหมือนแต่ก่อนก็ไม่ค่อยมีให้เห็น

ส่วนปัญหาการผลิตของบ้านหนองขาม พบว่าปัญหาการผลิตพืชของคนบ้านหนองขามพบว่า มีปัญหาเรื่องเงินทุนมากที่สุด รองลงมาคือค่าแรงสูง ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงก็มีราคาสูงด้วย และยังมีปัญหาอื่น ๆ อีกเช่น ขาดแคลนน้ำ พันธุ์พืชไม่ดีและไม่ต้านทานโรค พืชถูกแมลงศัตรูทำลาย แรงงานขาดแคลน พื้นที่ปลูกพืชไม่เพียงพอ เป็นต้น และทีมวิจัยยังค้นพบข้อมูลบางอย่างที่น่าเป็นห่วงคือ การขโมยพืชผักที่ปลูกโดยคนในชุมชนเอง ชาวบ้านบางส่วนไม่ปลูกเพราะมีขโมยเยอะ ส่วนปัญหาการผลิตสัตว์บ้านหนองขาม พบว่า มีปัญหาเรื่องเงินทุนไม่เพียงพอมากที่สุด รองลงมาคือปัญหาการขาดแคลนแรงงาน พันธุ์หายากและมีราคาแพง สัตว์เกิดโรคระบาด อาหารสัตว์ขาดแคลน เป็นต้น และชาวบ้านยังกังวลเรื่องการเลี้ยงไก่ที่ปล่อยตามธรรมชาติทำให้รบกวนเพื่อนบ้าน บางครั้งก็มีการขโมยไก่ของชาวบ้านอยู่เป็นประจำ

จากข้อมูลการสำรวจการบริโภคของคนบ้านหนองขาม พบว่า คนบ้านหนองขามซื้อกินถึงร้อยละ 85 ที่ผลิตเองร้อยละ 9 และมาจากธรรมชาติร้อยละ 6 คนบ้านหนองขามซื้อข้าวกินมากที่สุด รองลงมาคือ ปลา เนื้อ หมู กาแฟ/โอวัลติน นม ปลาทุ เครื่องปรุง ไข่ ผักหอม ตามลำดับ และสัดส่วน

การบริโภคพบว่า อาหารที่ผลิตเองไม่ได้เช่น กาแฟ/โอวันติน นม เครื่องปรุง คนบ้านหนองขามซื้อกินถึง ร้อยละ 27 รองลงมาคือเนื้อสัตว์ร้อยละ 24 ข้าวสารร้อยละ 16 ผักร้อยละ 15 ปลา, กบ ร้อยละ 13 ไข่ ร้อยละ 3 และน้ำดื่มร้อยละ 2 ผลการศึกษาพบว่าอาหารที่คนหนองขามสามารถผลิตเองได้ คือ ข้าว ผัก ปลา กบ ไข่ น้ำ คิดรวมกันเป็นร้อยละ 48 แต่อีกร้อยละ 52 คือเนื้อ และ อาหารแห้ง เครื่องปรุงต่าง ๆ ที่ชุมชนยังไม่สามารถผลิตเองได้ และจากข้อมูลการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่คนบ้านหนองขามพึ่งอาหารจากตลาดพบว่า ตลาดที่บ้านหนองขามซื้อมากที่สุดคือร้านค้าในชุมชน ซึ่งจากการสอบถามร้านค้าในชุมชนพบว่าของส่วนใหญ่ได้มาจากตลาดในอำเภอ ส่วนลักษณะของการบริโภค พบว่า คนบ้านหนองขามส่วนมากกินข้าวร่วมกัน ในมื้อเย็น และซื้ออาหารจากร้านค้าในชุมชนแล้วนำมาปรุงกินเองที่บ้าน โดยส่วนใหญ่คำนึงถึงอาหารที่ปลอดภัยที่ผลิตเองและหาได้จากธรรมชาติ

ปัญหาการบริโภคที่พบบ่อยของคนบ้านหนองขาม จากผลการสำรวจพบว่า ปัญหาการบริโภคที่ไม่คำนึงถึงสุขภาพ ที่พบบ่อยมากที่สุดของคนบ้านหนองขามคือความเจ็บป่วยจากการบริโภค ไม่ว่าจะเป็นโรคเบาหวาน โรคความดัน โรคไขมันอุดตันในเส้นเลือด เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 42 ปัญหาการบริโภคที่พุ่มเพื่อยทำให้เกิดหนี้สินเพราะต้องยืมเงินมาซื้อกิน ร้อยละ 27.5 ปัญหาการขาดแคลนอาหาร เพราะทรัพยากรธรรมชาติที่เหลือน้อยมากคิดเป็นร้อยละ 14.5 ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การมีขยะจำนวนมากที่เกิดจากการบริโภคสินค้า ร้อยละ 11.6 และอื่น ๆ เช่นปัญหาการขโมย อีกร้อยละ 4.3 ต่อมาทีมวิจัยได้ศึกษาพัฒนาการและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม พบว่าสามารถแบ่งยุคพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงบ้านหนองขามออกเป็น 3 ยุค ดังนี้ ยุคก่อตั้งชุมชน (ประมาณ ปี พ.ศ. 2460 - 2504) ยุคนี้อาหารในธรรมชาติมีมาก ขาดแคลนน้ำช่วงหน้าแล้งแต่คนมีน้อยจึงพอใช้ และทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ยังมีความอุดมสมบูรณ์ เรียกยุคนี้ว่า “ยุคหาอยู่หากิน” ยุคกลาง (ประมาณ ปี พ.ศ. 2504 - 2533) ยุคนี้มีการแผ้วถางป่าสงวนเพื่อทำไร่ทำสวน ชาวบ้านมีรายได้จากการปลูกพืชไร่ มีการปลูกพืชผักไว้กินเองและขายในตลาด ชาวบ้านเริ่มมีหนี้สิน และคนในหมู่บ้านอื่นเริ่มเข้ามาใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น เรียกยุคนี้ว่า “ยุคปลูกอยู่ปลูกกิน” ยุคปัจจุบัน (ประมาณ ปี พ.ศ. 2533-2556) ยุคนี้ชาวบ้านขายที่ดิน คนในชุมชนไปทำงานรับจ้าง ข้าวของราคาแพง ปัจจัยการผลิตราคาแพง ชาวบ้านพึ่งพิงอาหารจากตลาดเกือบทั้งหมด ทรัพยากรธรรมชาติลดลงมาก น้ำบาดาลไม่พอใช้ ชาวบ้านเป็นหนี้ในระบบ การพนันรุมเร้าคนในชุมชน พฤติกรรมการผลิตและการบริโภคคนในชุมชนเปลี่ยนเป็นซื้อกินเรียกยุคนี้ว่า “ยุคซื้ออยู่ซื้อกิน”

5.1.4 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหาร

จากการศึกษาพัฒนาการจะเห็นได้ว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขามมีปัจจัยภายนอก ได้แก่ ความเจริญของเมืองทำให้วิถีการดำเนินชีวิตเปลี่ยน คนในชุมชนหันไปประกอบอาชีพรับจ้างในเมืองและซื้ออาหารบริโภค การแข่งขันทางการตลาดสูง จากอดีตผลิตเพื่อบริโภคครัวเรือนต่อมาได้หันมาปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขายสร้างรายได้ ต้นทุนการผลิตสูงได้ผลผลิตต่ำทำให้ขาดทุนเกิดหนี้สินจนต้องขายที่ดิน จำนวนประชากรมากขึ้นทำให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากร มีแหล่งทุนทั้งในและนอกระบบ และปัจจัยภายใน ได้แก่ วิถีชีวิตของคน

บ้านหนองขามเปลี่ยนไปทั้งด้านการผลิตและบริโภค โดยหันมาผลิตเพื่อขายและบริโภคในสิ่งที่ตนไม่ได้ผลิต จึงทำให้เกิดปัญหาตามมา

5.1.5 การศึกษาและรวบรวมต้นทุนของท้องถิ่น

การรวบรวมต้นทุนของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม ผลการศึกษาพบว่า ต้นทุนของท้องถิ่น คือ พลังศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อพระสงฆ์ เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน ที่ถือเป็นพระนักพัฒนาที่มองเห็นปัญหา เข้าใจชาวบ้าน และได้ริเริ่มแก้ไขปัญหาของชุมชนมาบ้างแล้ว ระยะเวลาปีกว่าทันทได้ใช้พลังศรัทธาของชาวบ้าน รวบรวมคนดีที่ไม่ทอดทิ้งของชุมชน ไม่ว่าจะเป็น หมอдин เกษตรกรต้นแบบเกษตรพอเพียง ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ร่วมกันมองวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน วางแนวทาง และกล้าลงมือทำ ไม่ว่าจะเป็น กิจกรรมทำบุญ ปฏิบัติธรรม ชาวบ้านก็มาร่วมอย่างมากมาย การสร้างศาลาการเปรียญ การปลูกป่า ชาวบ้านที่เคยต่างคนต่างอยู่ ก็หันมาร่วมกันทำบุญถวายปัจจัย และร่วมแรงร่วมใจกันช่วยกิจกรรมวัด นอกจากนี้ชุมชนยังมีองค์ความรู้ในการปลูกข้าวอินทรีย์ การแปรรูปข้าว มีต้นแบบไร่นาสวนผสมเกษตรอินทรีย์ และมีครูที่เอาจริงเอาจังเป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชน ทีมอันประกอบด้วย บ้าน วัด โรงเรียน และนักวิชาการ เล็งเห็นว่าน่าจะใช้ต้นทุนของท้องถิ่นที่มีอยู่ค้นหาต้นทุนของท้องถิ่นอื่นๆ ที่มีในชุมชน โดยเฉพาะต้นทุนคนดี และภูมิปัญญาต่างๆ เพื่อรวบรวมเป็นพลังในการร่วมกันแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยเฉพาะเรื่องปากท้องหรือการพึ่งตัวเองได้ด้านอาหารก่อนเป็นอันดับแรก เพราะเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดของชุมชน และคนทั้งชุมชนจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ ทีมวิจัยจึงได้ร่วมกันวิเคราะห์ แลกเปลี่ยน และระดมความเห็นพบว่า สิ่งดี สิ่งมีคุณค่า ถือเป็นต้นทุนท้องถิ่นของบ้านหนองขามคือ ทุนความรู้ภูมิปัญญา ได้แก่ 1) องค์ความรู้ด้านการแปรรูปข้าว โดยผลิตโรงสีข้าวกลองใช้เองในครัวเรือน และแปรรูปข้าวเป็นข้าวกลอง น้ำข้าวกลอง ขายทั้งในและนอกชุมชน 2) มีองค์ความรู้ด้านการทำนาอินทรีย์ และการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ใช้เองในชุมชนโดยมีแปลงนาสาธิตในการทำนาแบบอินทรีย์ มีการผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากมูลสัตว์และปุ๋ยนำหมักชีวภาพ 3) องค์ความรู้การปลูกขานอกฤดู มีการปลูกข้าวในแปลงนาเพื่อผลิตหน่ออ่อนขายนอกฤดูกาล และ 4) องค์ความรู้การเพาะปลาด้วยวิธีธรรมชาติ โดยจัดสภาพแวดล้อมให้คล้ายกับธรรมชาติ โดยไม่ใช้สารเคมีกระตุ้น ทุนทรัพยากร 1) มีที่ดินครอบครองโดยเฉลี่ย 1.8 ไร่ต่อคน 2) มีวัว ควายที่สามารถผลิตปุ๋ยคอกได้ 20 ตันต่อเดือน 3) มีแหล่งน้ำสาธารณะ 2 แห่ง หนองคูต 10 ไร่ หนองแวง 14 ไร่ รวม 25 ไร่ 4) มีป่าชุมชน 2 แห่ง ป่าโคกคิม 30 ไร่ ป่าดอนปู่ตา 16 ไร่ และมีป่าเอกชน 4 แห่ง 32 ไร่ 5) มีบ่อน้ำบาดาลในครัวเรือน ร้อยละ 37 (65 บ่อ) มีบ่อสาธารณะ 2 บ่อ และ ทุนทางสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ 1) มีพระนักพัฒนา 2) แกนนำที่มีแนวคิดนักพัฒนา 3) ครูที่เอาจริงเอาจังเป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชน และ 4) มีต้นแบบการทำเศรษฐกิจพอเพียง

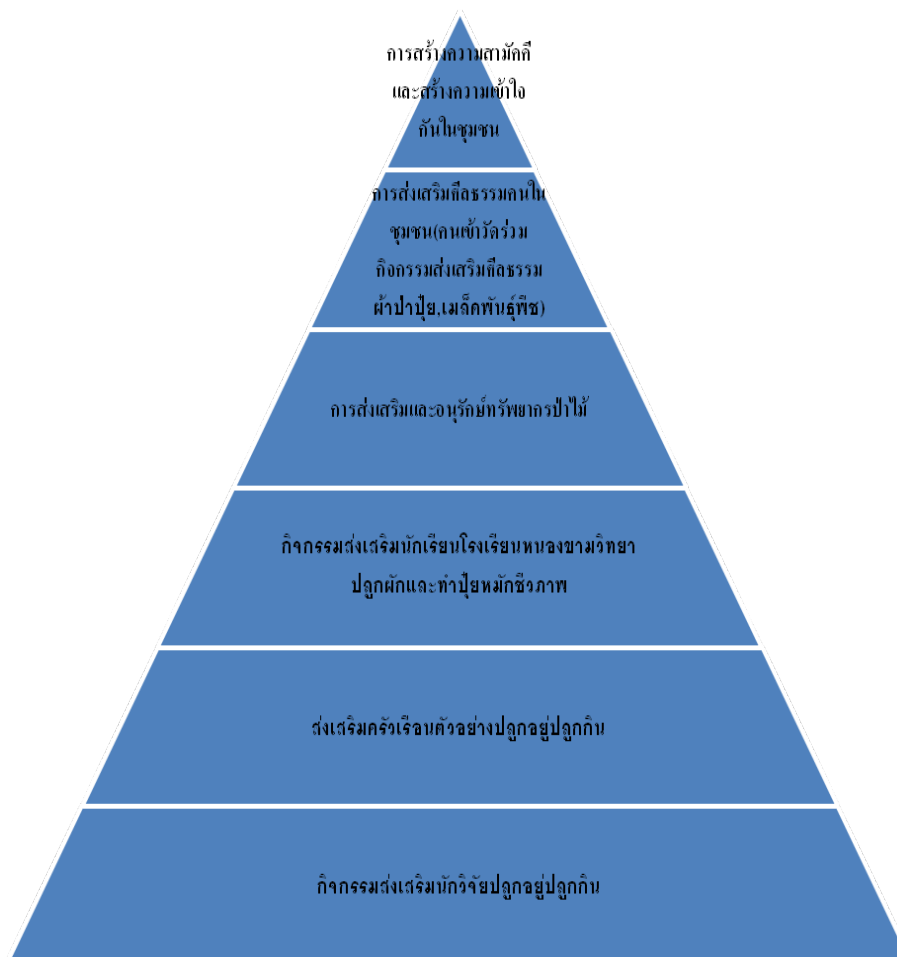
ทั้งนี้จากการศึกษาปัญหาการพึ่งตนเองด้านอาหารของคนบ้านหนองขามพบปัญหาอยู่หลายด้าน ได้แก่ ปัญหาสังคม คือ ปัญหาอบายมุข เช่น การเล่นพนัน ซ้ำห่วย ลักขโมย ปัญหาขาดแคลนทุนขาดแคลนน้ำ ไม่มีที่ดินพอในการเพาะปลูก ตลอดจนปัญหาในด้านปัจจัยการผลิต อันได้แก่ ขาดแคลนแรงงาน พันธุ์ข้าวแพง พันธุ์พืชไม่ต้านทานโรค ปุ๋ยแพง ดินเสื่อม วัชพืชในนามาก เป็นต้น ซึ่งเป็นปัญหา

ที่คนหนองขามวิตกกังวลและเป็นปัญหาที่ไม่รู้จะแก้ไขได้อย่างไร ชาวบ้านหนองขามได้ทบทวนตนเอง ได้ศึกษาอดีต ศึกษาสถานการณ์การผลิตและบริโภคในปัจจุบัน ได้ค้นหาปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ตลอดจนได้ศึกษาต้นทุนท้องถิ่นของตนเองแล้วพบสาเหตุที่แท้จริงของชุมชนที่ไม่สามารถพึ่งตนเองด้านอาหารนั้น มีเหตุปัจจัย 3 ด้าน ได้แก่ 1) การเปลี่ยนแปลงของสังคม พบว่าปัจจุบันยุคสมัยเปลี่ยน วิถีชีวิตของคนเปลี่ยน และค่านิยมเปลี่ยน ทำให้คนส่วนใหญ่บริโภคตามกระแสนิยม ทำอะไรด้วยความเร่งรีบ เร่งด่วน การปลูกพืชผักไว้กินเองเหมือนชาวบ้านในอดีตถูกมองว่าไม่ทันสมัย และขาดต้นแบบการปลูกอยู่ปลูกกินที่เป็นรูปธรรมชัดเจน 2) ปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า ทรัพยากรธรรมชาติเริ่มหมดไป ชุมชนขาดที่ดินทำกิน ขาดน้ำ ขาดเมล็ดพันธุ์พืชที่ดี และ 3) ความเชื่อ ประเพณีหรือแนวปฏิบัติเดิมหายไปจากชุมชน ความเชื่อที่ฝังงอในการปลูกอยู่ปลูกกินที่มีอยู่ในอดีตนั้นในปัจจุบันหายไปไหน เช่น การนับถือพระแม่โพสพ พระแม่ธรณี นับถือผีตาแฮก ที่ทำก่อนทำการเพาะปลูกและหลังจากการเก็บเกี่ยว ถ้าหากมีการฟื้นฟูความเชื่อเหล่านั้นกลับมาอาจจะทำให้คนหนองขามมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยการร่วมกันสร้างภาพฝันของหมู่บ้านในการพึ่งตนเองด้านอาหาร โดยอยากเห็นคนบ้านหนองขามปลูกผักไว้กินเองในครัวเรือน อยากเห็นครอบครัวต้นแบบเอื้ออยู่เอื้อกิน (ปลูกอยู่ปลูกกิน) อยากเห็นคนบ้านหนองขามปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ไม่ยุ่งเกี่ยวอบายมุข และไม่มกง่ายไม่ซื่อเกินไปอย่างเดียว อยากเห็นเพื่อนนักวิจัยทำเป็นครัวเรือนต้นแบบเอื้ออยู่เอื้อกิน (ปลูกอยู่ปลูกกิน) อยากเห็นชาวบ้านช่วยกันปลูกและอนุรักษ์ป่าไม้ อยากเห็นคนมีศีลมีธรรม ไม่ลักขโมย และเข้าวัดเยาะๆ อยากให้คนพี่น้องบ้านหนองขามเข้าใจและเชื่อมั่นในทีมนักวิจัย และ ช่วยเหลือแบ่งปันกัน

หลังจากนั้นจึงร่วมกันวิเคราะห์ต้นทุนทางสังคมที่บ้านหนองขามมี ไม่ว่าจะเป็น ทนความรู้ภูมิปัญญา อันได้แก่ องค์ความรู้เรื่องการแปรรูปข้าวกล้อง องค์ความรู้ด้านการทำอินทรีย์และการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ใช้เองในชุมชน องค์ความรู้เรื่องโรงสีข้าวกล้องชุมชน องค์ความรู้การปลูกขานอกฤดู องค์ความรู้การเพาะปลาด้วยวิธีธรรมชาติ องค์ความรู้การเลี้ยงหมูหลุมเพื่อผลิตปุ๋ยชีวภาพให้พอเพียงกับการเกษตร และองค์ความรู้หัตถกรรม เช่น ทอเสื่อ สานหมวก สานส้อม สานแห นอกจากนี้ยังมีทุนทางทรัพยากรและทุนทางสังคมวัฒนธรรม จึงได้สรุปแนวทางในการการแก้ปัญหาโดยอาศัยฐานทุนที่บ้านหนองขามมีที่สามารถทำได้ภายใต้ระยะเวลาที่กำหนด คือ ปรับเปลี่ยนความคิดของคนในชุมชนให้หันมาปลูกอยู่ปลูกกิน โดยส่งเสริมครัวเรือนปลูกอยู่ปลูกกิน พร้อมกับกำหนดกิจกรรมที่จะร่วมกันดำเนินการ 4 กิจกรรม ได้แก่ 1) กิจกรรมส่งเสริมครัวเรือนตัวอย่างปลูกอยู่ปลูกกิน 2) กิจกรรมส่งเสริมนักเรียนโรงเรียนหนองขามวิทยาปลูกผักและทำปุ๋ยหมักชีวภาพ 3) กิจกรรมผ้าป่าปุ๋ย/เมล็ดพันธุ์พืช และ 4) กิจกรรมส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าชุมชน ผลการดำเนินกิจกรรมพบว่า กิจกรรมส่งเสริมครัวเรือนตัวอย่างปลูกอยู่ปลูกกินนั้นเริ่มจากครัวเรือนของทีมนักวิจัยจำนวน 15 ครัวเรือน ทำชุมชนบ้านเพื่อปลูกพืชผักบริโภค และขยายไปยังครัวเรือนอื่นๆ โดยให้ทีมนักวิจัยเป็นผู้แนะนำการปลูกพืชผักไว้บริโภค พบว่ามีครัวเรือนที่ดำเนินตาม จำนวนมากกว่าร้อยละ 10 ทำให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว เพราะเห็นว่า การปลูกพืชผักไว้บริโภคเองนั้นทำให้มีพืชผักที่ปลอดสารพิษไว้บริโภค และไม่มีการลักขโมยเนื่องจากทุกบ้านต่างปลูก และเอาผลผลิตที่ได้มาแลกเปลี่ยนแบ่งปันกัน ซึ่ง

ครัวเรือนที่ผ่านการประเมินจะได้รับป้ายครัวเรือนตัวอย่าง ส่วนกิจกรรมส่งเสริมนักเรียนโรงเรียนหนองขามวิทยาปลูกผักและทำปุ๋ยหมักชีวภาพ พบว่าครูได้บูรณาการกิจกรรมดังกล่าวเข้าในกลุ่มสาระเรียนรู้ การงานอาชีพและเทคโนโลยี โดยให้นักเรียนทำปุ๋ยและปลูกผักในกระถางจากวัสดุเหลือใช้ ส่วนกิจกรรม ฝ่าป่าปุ๋ย/เมล็ดพันธุ์พืช และกิจกรรมส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าชุมชนนั้นเป็นกิจกรรมที่ดำเนินร่วมกันโดยใช้วัดเป็นสถานที่ดำเนินการเริ่มจากการขอบริจาคปุ๋ยคอก และเมล็ดพันธุ์พืชจากคนในชุมชนบ้านหนองขามและชุมชนใกล้เคียง พบว่า คนในชุมชนชุมชนใกล้เคียงให้ความสนใจ โดยนำปุ๋ยคอกมาบริจาคเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์แล้วนำกลับไปใช้ในการปลูกพืชผักในครัวเรือน และเอาเมล็ดพันธุ์พืชมาแลกเปลี่ยนกันตลอดจนร่วมกันอนุรักษ์ป่าดอนปู่ตาซึ่งอยู่บริเวณท้ายวัด และร่วมกันปลูกป่า โดยมี วัด บ้าน และโรงเรียนมีส่วนร่วม ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จะเป็นแนวทางในการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

ภาพที่ 30 แผนภาพแสดงกรอบแนวคิดสู่การพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบ้านหนองขาม

5.2 อภิปรายผล

การพัฒนาแบบการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านหนองขาม โดยเล็งเห็นความสำคัญในการเริ่มต้นจากทุนทางสังคม รวบรวมทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น เริ่มพึ่งตนเองจากปัจจัยพื้นฐานที่สุดของมนุษย์ คือ ความต้องการปัจจัย ๔ และประการสำคัญที่สุดของปัจจัย ๔ คือ อาหาร ซึ่งแนวทางแก้ปัญหาที่ยั่งยืนคือ ตอบคำถามให้ได้ว่า “ทำอย่างไรจึงจะพอกิน” ชาวบ้านต้องเริ่มจากการอยู่ให้ได้ มีอาหารพอมือ พอกิน ด้วยการปลูกพืช ผัก ผลไม้ เลี้ยงสัตว์ ให้พอกิน ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรื่องความพอเพียงความตอนหนึ่งว่า “...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ตอน ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อนโดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับ...”

การพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบนฐานทุนของท้องถิ่นในเขตพื้นที่กิ่งเมืองซึ่งเป็นชุมชนชุมชนที่อยู่ใกล้ตัวอำเภอ ที่อิทธิพลของเมืองส่งผลต่อชุมชนในหลายด้าน อาทิเช่น ราคาที่ดินสูง คนในชุมชนไปรับจ้างในตัวเมือง อาหารการกินของชุมชนพึ่งพิงจากตลาดในเมืองเป็นหลักนั้น ชุมชนต้องรวมตัวกันเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชน คนในชุมชนต้องร่วมกันเรียนรู้ชุมชนของ

ตนเองในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่ศึกษาบริบทและพัฒนาการของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ศึกษาสถานการณ์การผลิตและการบริโภคอาหาร ศึกษาพัฒนาการและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหาร ตลอดจนศึกษาและรวบรวมต้นทุนของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการบริโภคอาหาร เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการร่วมกันวิเคราะห์เหตุปัจจัยต่าง ๆ เพื่อหาทางออกร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งได้สรุปแนวทางในการแก้ปัญหาโดยอาศัยฐานทุนที่บ้านหนองขามมี ที่สามารถทำได้ภายใต้ระยะเวลาที่กำหนด คือ ปรับเปลี่ยนความคิดของคนในชุมชนให้หันมาปลูกอยู่ปลูกกิน โดยผ่านกิจกรรมที่ร่วมกันคิดจำนวน 4 กิจกรรม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วรณี แกมเกต (2545) ที่พบว่าชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้นั้น มีรูปแบบกิจกรรมหลักที่ใช้ในการพัฒนาสู่การพึ่งตนเองได้ของชุมชน 9 ประการ คือ การวิเคราะห์ปัญหาและการเรียนรู้ตนเอง การสร้างวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ในการพัฒนา การแสวงหาแหล่งทุนเพื่อการพัฒนา การสร้างกลุ่มเพื่อใช้กระบวนการกลุ่มสร้างคน การจัดตั้งกลุ่มอาชีพและหาแนวทางพัฒนากลุ่มอาชีพ มีกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การจัดระบบการบริหารหมู่บ้าน การสร้างจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง และการขอรับการสนับสนุนจากภายนอก ทั้งนี้ชุมชนมีกระบวนการต่าง ๆ ในการดำเนินการในแต่ละกิจกรรมหลักที่แตกต่างกันไป ภายใต้เป้าหมายเดียวกัน คือ การพึ่งตนเองได้ของครอบครัวและชุมชน

ทั้งนี้ กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530 : 8) พบว่าประชาชนในชนบทมีศักยภาพที่จะช่วยเหลือตนเอง แต่ศักยภาพดังกล่าวถูกปิดมิให้แสดงออก เนื่องจากเงื่อนไขภายใน เช่น ความรู้สึกนึกคิดที่คนยากจนมีต่อตนเอง และเงื่อนไขภายนอก เช่น ระบบกักขังเงินที่ต้องเสียดอกเบี้ยสูง ๆ ดังนั้นกระบวนการทำงานพัฒนาต่าง ๆ จะมุ่งเน้นปลดปล่อยแนวคิดเก่า ๆ พร้อมนำเสนอแนวคิดใหม่ที่สัมพันธ์กับหลักการการพึ่งตนเอง เพื่อเปลี่ยนแปลงภาพพจน์ที่มีต่อคนจนด้วยตนเอง และปลดปล่อยเงื่อนไข วิธีการปฏิบัติและสถาบันแบบเก่าให้หมดไป สร้างสรรค์ใหม่ทดแทน สำหรับการส่งเสริมสนับสนุนเพื่อการพึ่งตนเองควรมีการจัดหาแหล่งทรัพยากรในระดับท้องถิ่นให้มากขึ้น โดยในชนบทแหล่งทรัพยากรมี 2 ลักษณะ คือ ทรัพยากรที่พึ่งพาอาศัยกันส่วนใหญ่จะอยู่ในชุมชน และแหล่งทรัพยากรที่มีลักษณะเอาเปรียบ ส่วนใหญ่จะอยู่นอกชุมชน การช่วยเหลือต้องเน้นลักษณะแรก เพื่อทดแทนลักษณะที่สอง และควรกระตุ้นให้มีการก่อตั้งพัฒนาองค์กรชุมชนให้มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น ให้มีความเข้มแข็ง โดยอาจตั้งกลุ่มย่อยที่สนองความต้องการเฉพาะด้านของสมาชิก หรือให้กลุ่มทำโครงการแทรกตัวเองเข้าไปในโครงสร้างกิจกรรมของชุมชนที่มีอยู่แล้ว เพื่อมิให้เกิดการแยกแยะตัวเองไปจากชุมชน

และการสร้างชุมชนในการพึ่งตนเองด้านอาหารด้วยการจัดกระบวนการเรียนรู้ นั้น มีความสอดคล้องกับการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน ของธีระพงษ์ แก้วหางส์ (2543 : 245-246) คือการเปิดโอกาสให้บุคคล และผู้แทนของกลุ่มองค์กรต่างๆ ที่อยู่ในชุมชนท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วม และรับผิดชอบในการกำหนดทิศทางในการพัฒนาชุมชน ร่วมตัดสินใจอนาคตของชุมชน ร่วมดำเนินกิจกรรมการพัฒนา และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น โดยใช้กระบวนการ A - I - C นั้น จะช่วยให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการวางแผนและการตัดสินใจ ร่วมสร้างความเข้าใจในการดำเนินงาน สร้างการยอมรับ ความรับผิดชอบใน

ฐานะสมาชิกของชุมชน เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และเกิดความภาคภูมิใจในผลงานที่ตนมีส่วนร่วม กระบวนการพัฒนาชุมชน จึงเกิดความต่อเนื่องและก่อให้เกิดความสำเร็จ

อนึ่งที่มิควียพบว่าการบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับชุมชนแต่ละแห่งอาจมีความแตกต่างกันไปตามบริบทของชุมชน แต่จุดเริ่มต้นของการเรียนรู้คือ ต้องมีเวทีให้คนในชุมชนได้เปิดใจ รับฟังซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้ง ฟังอย่างตั้งใจ มีเวลาคิดตรึกตรอง จะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่มีพลัง สามารถขับเคลื่อนชุมชนได้อย่างมีทิศทาง และยั่งยืน

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

5.3.1.1 หน่วยงานราชการทุกภาคส่วนต้องร่วมมือกันพัฒนาชุมชนแบบบูรณาการทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ศึกษาชุมชนในทุกมิติอย่างละเอียดและรอบด้าน รวบรวมทุนที่มีอยู่ในชุมชน คิดหาทางออกร่วมกัน ทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป สนับสนุนส่งเสริมให้มีการประชุมเสวนาอย่างต่อเนื่อง จะทำให้เกิดชุมชนที่เข้มแข็ง และมีพลัง

5.3.1.2 หน่วยงานการศึกษา ต้องสร้างห้องเรียนที่มีชีวิต โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ให้เด็กและเยาวชนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ได้เห็นสภาพจริง ปัญหาจริง มีการแสวงหาคำความรู้ในชุมชนและบูรณาการองค์ความรู้ที่เรียนมาช่วยแก้ปัญหาของชุมชนและสังคม

5.3.1.3 ควรมีการนำเสนอข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณที่ค้นพบของงานวิจัยนี้ในรูปแบบต่าง ๆ ที่เข้าถึงคนในชุมชน เพื่อสร้างความตระหนักและตื่นรู้เท่าทันกับสถานการณ์การผลิตและการบริโภคของคนในชุมชน และสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและเวทีชาวบ้านที่มีพลัง ขยายผลความสำเร็จสู่ชุมชนท้องถิ่นอื่นที่กำลังประสบปัญหารุมเร้าในทุกมิติในสภาวะการณ์ปัจจุบัน

5.3.1.4 ทุนชุมชนที่มีค่ามากกว่าทุนอื่นคือ ทุนมนุษย์ หากคนในชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันถึงปัญหาและร่วมคิดหาทางออกร่วมกัน และปรับเปลี่ยนแนวคิดการพึ่งตนเองผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในชุมชนอย่างแน่นอน

5.3.1.5 การสร้างเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็งมีความสำคัญเป็นอย่างมากเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้เท่าทันและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและในอนาคต

5.3.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป

5.3.2.1 ขยายผลการศึกษารูปแบบการพึ่งตนเองด้านอื่น ๆ ของคนในชุมชนไม่ว่าจะเป็นด้านพลังงาน ด้านสุขภาพ เป็นต้น

5.3.2.2 ควรมีการศึกษารูปแบบการสร้างจิตสำนึกสาธารณะของคนในชุมชน

- 5.3.2.3 การศึกษาแนวทางการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน
- 5.3.2.4 การศึกษาแนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงโดยใช้วัดเป็นศูนย์กลาง
- 5.3.2.5 การส่งเสริมอาชีพและวิสาหกิจเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น
- 5.3.2.6 การศึกษาการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่มีพลังให้กับคนในชุมชน

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2530). การพึ่งพาตนเอง ศักยภาพในการพัฒนาของ
ชนบท. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาสน์การพิมพ์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2529). บ้านกับเมือง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สัมพันธ์.
- _____. (2441). ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชนวนา. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์
 พับลิชชิ่ง.
- ธีระพงษ์ แก้วทาวงค์ .(2543) .กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง. ขอนแก่น : ศูนย์ฝึกอบรมและ
 พัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานภาคตะวันออกเฉียงเหนือร่วมกับ เครือข่ายประชาคมสุขภาพใน
 ท้องถิ่น.
- บัณฑิต อ่อนดำ และวิริยา น้อยวงศ์นยางค์. (2533). ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบท : ประสบการณ์
ของประเทศไทย. กรุงเทพฯ : ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประชาสรรค์ แสนภักดี . เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม
 ร่วม <http://www.prachasan.com/mindmapknowledge/aic.html>. (ออนไลน์). สืบค้น
 เมื่อวันที่15 มิถุนายน 2557
- ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์. (2541). เศรษฐกิจชุมชน: ความหมาย ฐานคิด แนวทางปฏิบัติ . ม.ป.ท.:
 ม.ป.พ.
- ประเวศ วะสี.(2530) . พุทธเกษตรกรรมกับศาสนาสืบของสังคมไทย. (พิมพ์ครั้งแรก). กรุงเทพฯ :เอช เอน
 การพิมพ์.
- _____. (2533). ปัญหาวิกฤตด้านชนบทสู่ทางรอด. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.
- _____. (2542). ชุมชนเข้มแข็ง ทูทางสังคมของไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม
 และธนาคารออมสิน.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต). (2537). เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์. นครราชสีมา : มหาจุฬาลง
 กรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ วิทยาเขตนครราชสีมา.
- พฤกษ์ ยิบมันตะสิริ, บุศรา ลีมนิรันดร์กุล และ ยุภาพร ศิริบัติ. (2553). การพัฒนาตัวชี้วัดความ
มั่นคงทางอาหารภายใต้ บริบทสังคมไทย จังหวัดเชียงใหม่. กรุงเทพฯ : สำนักงาน
 คณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ.
- ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. (2544). ชุมชนเข้มแข็ง ทูทางสังคมของไทย. หนังสือชุดชุมชนเข้มแข็งลำดับที่
1. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมและธนาคารออมสิน.
- มนูญ มุกข์ประดิษฐ์. (2545). มัชฌิมาปฏิปทาในพระไตรปิฎกกับทางสายกลางในแนวคิดเศรษฐกิจ
พอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. คุชฎิบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
 กรณราชวิทยาลัย.
- มหาดไทย,กระทรวง.(2540). ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนและชนชาติไทย. กรงเทมมหานคร:
 สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มงคล ด่านธานินทร์. (2541). เศรษฐกิจชุมชน พึ่งตนเองเชิงระบบ หลักการและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพฯ
 : ซีเอ็ดดูเคชั่น.

- ยิ่งยง เทาประเสริฐ. (2538) .สถานภาพความเชื่อมโยงวัฒนธรรมกับการพัฒนา : กรณีศึกษาของภาคเหนือ. เชียงราย : สถาบันราชภัฏเชียงราย.
- วัชรภรณ์ วัฒนขำ และคณะ. (2551). การพัฒนารูปแบบการเกษตรในพื้นที่กิ่งเมืองเพื่อการพึ่งตนเอง : กรณีศึกษาบ้านติดต่อดำปลานาอาน อำเภอมือง จังหวัดเลย. เลย : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.
- สังสิต พิริยะรังสรรค์. (2541). เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ปรัชญา ฐานะและอนาคตในเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองแนวความคิดและยุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.
- เสรี พงศ์พิศ. (2544). แนวคิด แนวปฏิบัติ ประสบการณ์ กองทุนหมู่บ้าน สวัสดิการชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ภูมิปัญญาไท.
- _____. (2546). ฐานคิดจากแผนแม่บทสวัสดิการชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ภูมิปัญญาไท.
- _____. (2548). เครือข่าย ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานส่งเสริมการค้าในต่างประเทศ . อัตราการพึ่งพาตนเองด้านอาหารของญี่ปุ่น www.dep.thai.go.th/dep/doc/51/51013381.doc. (ออนไลน์). สืบค้นเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2555.
- อดิน รพีพัฒน์ (ม.ร.ว.). (2527). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย ในทวิทอง หงส์วิวัฒน์ (บรรณาธิการ). การมีส่วนร่วมประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- อเนก นาคะบุตร. (2544). กองทุนเพื่อสังคม. กรุงเทพฯ : แมสโปรดักส์.
- อภิชัย พันธเสน. (2544). พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์.
- อัมมาร สยามวาลา. (2544). ทุนทางสังคมกับความยากจน. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี 2544 เรื่องยุทธศาสตร์การจัดปัญหาความยากจน. ณ โรงแรมอิมบาสซาเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน ชลบุรี.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.
แบบสอบถาม

แบบสอบถามชุดที่ 2 ข้อมูลครัวเรือน

แบบสอบถามข้อมูลครัวเรือน โครงการวิจัยเรื่องรูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบนฐานทุนของท้องถิ่นในชุมชนกึ่งเมือง กรณีศึกษากำนันหนองขาว ตำบลหนองแขวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ แบ่งเป็น 4 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานครัวเรือน (ผู้ให้สัมภาษณ์,จำนวนคนในครัวเรือน,อาชีพ,รายได้,หนี้สิน,รายจ่าย,จำนวนที่ดินที่ครอบครอง)

ส่วนที่ 2 ข้อมูลการผลิต (ประเภทการผลิต ,พื้นที่การผลิต,วิธีการผลิต,ลักษณะการผลิตและปัญหาการผลิต)

ส่วนที่ 3 การบริโภค (ประเภทของอาหารที่บริโภค,แหล่งที่มาของอาหาร, ลักษณะการบริโภค,รายจ่ายการบริโภค,พฤติกรรมกรบริโภค,ปัญหาการบริโภคและแนวทางการลดการบริโภค)

ส่วนที่ 4 ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการเข้าร่วมโครงการวิจัย (เป็นการประเมินชาวบ้านในการจะเข้าร่วมกิจกรรมโครงการ)

รหัสครัวเรือน
บ้านเลขที่ หมู่ที่ ต.หนองแขวง อ.สมเด็จ จ.กาฬสินธุ์
ชื่อผู้สัมภาษณ์
ชื่อผู้กำกับดูแล
วันที่เก็บข้อมูล วันที่เดือน.....พ.ศ.....

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานครัวเรือน

1. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ (นาย/นาง/นางสาว)อายุ.....ปี
2. จำนวนผู้อาศัยในครัวเรือนทั้งหมด จำนวน คน อยู่จริง จำนวน คน

ทำงานต่างถิ่น จำนวน คน

3. ข้อมูลรายได้ครัวเรือนต่อปี

☐ เงินเดือน บาท/ปี

☐ รับจ้าง(ค่าแรง) บาท/ปี

☐ ขายผลผลิต..... บาท/ปี

☐ อื่น ๆ(ระบุ)..... บาท/ปี

รวมรายได้ บาท/ปี

4. ข้อมูลรายจ่ายครัวเรือนต่อปี

☐ ค่าอาหาร..... บาท/ปี

☐ ค่าจ้างแรงงาน..... บาท/ปี

☐ ค่าไฟ บาท/ปี

☐ ค่าอุปกรณ์การผลิต..... บาท/ปี

☐ ซื้อมวย บาท/ปี

☐ ซื้อสุรา..... บาท/ปี

☐ การพนัน..... บาท/ปี

☐ อื่น ๆ(ระบุ)..... บาท/ปี

รวมรายจ่าย..... บาท/ปี

5.ข้อมูลหนี้สิน

☐ หนี้ในระบบ จำนวน บาท (แหล่งเงินกู้ ดอกเบี้ย บาท/ปี)

☐ หนี้นอกระบบ จำนวน บาท (แหล่งเงินกู้ ดอกเบี้ย บาท/ปี)

6. จำนวนที่ดินที่ครอบครอง จำนวนไร่

6.1 ที่บ้าน จำนวนไร่

6.2 ที่นา จำนวนไร่

6.3 ที่สวน/ไร่ จำนวนไร่

6.4 ที่ดินที่เช่า จำนวนไร่

7. อาชีพ

7.1 รับราชการ จำนวนคน

7.2 เกษตรกร จำนวนคน

7.3 รับจ้าง จำนวนคน

7.4 อื่นๆ ระบุจำนวนคน

บันทึกภาคสนาม(สิ่งที่ได้เพิ่มจากประเด็นการสัมภาษณ์)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ส่วนที่ 2 ข้อมูลการผลิตอาหาร (เขียนเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่าง)

1.ประเภทการผลิต

ลำดับที่	ประเภท	จำนวน (ระบุหน่วย)	เหตุผลในการผลิต				ลักษณะการผลิต				พื้นที่ในการผลิต (ไร่)		
			เพื่อใช้ใน ครัวเรือน (✓)	เพื่อจำหน่าย (ระบุรายได้ บาท/ ปี)	บริโภคในครัวเรือน								
					เพียงพอ (✓)	ไม่เพียงพอ (โปรดระบุ หาเพิ่มโดยการ ซื้อ / ผลิตเพิ่ม / ขอ / ยืม)	ทั้งปี	ตาม ฤดูกาล	ตาม ธรรมชาติ	ตามความ ต้องการของ ตลาด	ที่บ้าน	ไร่ / สวน	นา
1	ปลูกพืช												
	1.1 ปลูกข้าว												
	1.2 ปลูกพืชผักสวนครัว												
	1.3 ปลูกยาจัด												
	1.4 ปลูกอ้อย												
	1.5 ปลูกมัน												
	1.6 ปลูกข้าวโพด												
	1.7 ปลูกเห็ด												
	1.8 ปลูกยางพารา												
	1.9 ปลูกยูคาลิปตัส												
	1.10 อื่น ๆระบุ												
2	เลี้ยงสัตว์ (จำนวน (ตัว))												
	2.1 เลี้ยงโคเนื้อ												
	2.2 เลี้ยงกระบือ												
	2.3 เลี้ยงสุกร												
	2.4 เลี้ยงไก่												
	2.5 เลี้ยงเป็ด												
	2.6 เลี้ยงกบ												
	2.7 เลี้ยงปลา												
	2.8 อื่น ๆ ระบุ.....												

บันทึกภาคสนาม(สิ่งที่ได้เพิ่มจากประเด็นการ

สัมภาษณ์).....

2. การได้มาซึ่งปัจจัยการผลิต (เขียนเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่าง)

รายการ	การได้มา (ส่วนใหญ่)				
	ซื้อ/จ้าง	ยืม	เก็บเอง/ผลิตเอง /ทุนตนเอง	ราชการแจก	อื่น ๆ (ระบุ)
2.1 พันธุ์พืช					
สัตว์					
2.2 แรงงาน					
2.3 ปุ๋ย					
2.4 ยาปราบศัตรูพืช					
2.5 เงินทุน					

3. วิธีการผลิต (เขียนเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่าง)

ลำดับ	รายการ	ลักษณะการผลิต		การดูแลรักษา			การเก็บเกี่ยว		มีการ แปรรูป	หมายเหตุ
		เชิงเดี่ยว	ผสมผสาน	เคมี	อินทรีย์	เคมี+ อินทรีย์	แรงงานคน	เครื่องจักร		
1	ปลูกพืช									
	1.1 ปลูกข้าว									
	1.2 ปลูกพืชผักสวนครัว									
	1.3 ปลูกยาจัด									
	1.4 ปลูกอ้อย									
	1.5 ปลูกมัน									
	1.6 ปลูกข้าวโพด									
	1.7 ปลูกเห็ด									
	1.8 ปลูกยางพารา									
	1.9 ปลูกยูคา									
	1.10 อื่น ๆ ระบุ									
2	เลี้ยงสัตว์									
	2.1 เลี้ยงโคเนื้อ									
	2.2 เลี้ยงกระบือ									
	2.3 เลี้ยงสุกร									
	2.4 เลี้ยงไก่									
	2.5 เลี้ยงเป็ด									
	2.6 เลี้ยงกบ									
	2.7 เลี้ยงปลา									
	2.8 อื่น ๆ ระบุ									

บันทึกภาคสนาม(สิ่งที่ได้เพิ่มจากประเด็นการสัมภาษณ์).....

.....

4. ปัญหาการผลิต (เขียนเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่าง)

4.1 การผลิตพืช

1)	พื้นที่	3)	วิธีการผลิต
☐	เพียงพอ	3.1	ลักษณะการผลิต

☐	ไม่เพียงพอ	☐	มีปัญหา(ระบุ)
2)	ปัจจัยการผลิต	☐	ไม่มีปัญหา
2.1	พันธุ์	3.2	การดูแล
☐	มีปัญหา(ระบุ)	☐	มีปัญหา(ระบุ)
☐	ไม่มีปัญหา	☐	ไม่มีปัญหา
2.2	แรงงาน	3.3	การเก็บเกี่ยว
☐	มีปัญหา(ระบุ)	☐	มีปัญหา(ระบุ)
☐	ไม่มีปัญหา	☐	ไม่มีปัญหา
2.3	ปุ๋ย/ยาฆ่าแมลง	3.4	การแปรรูป
☐	มีปัญหา(ระบุ)	☐	มีปัญหา(ระบุ)
☐	ไม่มีปัญหา	☐	ไม่มีปัญหา
2.4	เงินทุน		
☐	มีปัญหา(ระบุ)		
☐	ไม่มีปัญหา		

เสนอแนวทางการแก้ปัญหา

1.
2.
3.

4.2 การผลิตสัตว์

1)	พื้นที่	3)	วิธีการผลิต
☐	เพียงพอ	3.1	ลักษณะการผลิต
☐	ไม่เพียงพอ	☐	มีปัญหา(ระบุ)
2)	ปัจจัยการผลิต	☐	ไม่มีปัญหา

2.1	พันธกิจ	3.2	การดูแล
☐	มีปัญหา(ระบุ)	☐	มีปัญหา(ระบุ)
☐	ไม่มีปัญหา	☐	ไม่มีปัญหา
2.2	แรงงาน	3.3	การเก็บเกี่ยว
☐	มีปัญหา(ระบุ)	☐	มีปัญหา(ระบุ)
☐	ไม่มีปัญหา	☐	ไม่มีปัญหา
2.3	ปุ๋ย/ยาฆ่าแมลง	3.4	การแปรรูป
☐	มีปัญหา(ระบุ)	☐	มีปัญหา(ระบุ)
☐	ไม่มีปัญหา	☐	ไม่มีปัญหา
2.4	เงินทุน		
☐	มีปัญหา(ระบุ)		
☐	ไม่มีปัญหา		

เสนอแนวทางการแก้ปัญหา

1.
2.
3.

ส่วนที่ 3. ข้อมูลการบริโภคครัวเรือน

1. ประเภทของการบริโภค (เขียนเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่าง)

ลำดับที่	ประเภท	ปริมาณ / สัปดาห์ (ระบุหน่วย)	แหล่งที่มา									ราคา (บาท/หน่วย) (กรณีซื้อจาก ตลาด)	หมายเหตุ (มาจากธรรมชาติ ให้ ระบุสภาพความสมบูรณ์ (มาก / ปานกลาง / น้อย))	
			ธรรมชาติ			ตลาด					ผลิตเอง			
			ป่า	น้ำ	ไร่นา	ตลาดสด ในอำเภอ	รถเร่	ร้านค้า ในหมู่บ้าน	ตลาดนัด ชุมชน	ตลาดนัด ในอำเภอ				
1. อาหารสด														
1.1.	ปลา													
1.2.	เนื้อ													
1.3.	หมู													
1.4.	ไข่													
1.5.	กบ/เขียด													
1.6.	อาหารป่า													
1.7.	ปลาทุ													
1.8.	ผักกาด													
1.9.	ผักคะน้า													
1.10.	ผักบุ้ง													
1.11.	ต้นหอม													
1.12.	พริก													
1.13.	มะเขือ													
1.14.	แตง													
1.15.	มะละกอ													
1.16.	ถั่วฝักยาว													
1.17.	มะนาว													
1.18.	มะเขือเทศ													
1.19.	อื่น ๆ													
2. อาหารแห้ง														
2.1.	ข้าวสาร													
2.2.	เครื่องปรุง													
2.3.	ปลาหมึกแห้ง													
2.4.	ปลาหัวตัด													
2.5.	ปลากระป๋อง													
2.6.	บะหมี่สำเร็จรูป													

ลำดับที่	ประเภท	ปริมาณ / สัปดาห์ (ระบุหน่วย)	แหล่งที่มา								ราคา (บาท/หน่วย) (กรณีซื้อจาก ตลาด)	หมายเหตุ (มาจากธรรมชาติ ให้ ระบุสภาพความสมบูรณ์ (มาก / ปานกลาง / น้อย))	
			ธรรมชาติ			ตลาด							ผลิตเอง
			ป่า	น้ำ	ไร่นา	ตลาดสด ในอำเภอ	รถเร่	ร้านค้า ในหมู่บ้าน	ตลาดนัด ชุมชน	ตลาดนัด ในอำเภอ			
2.7.	อื่น ๆ												
3. เครื่องดื่ม													
3.1.	น้ำดื่ม												
3.2.	กาแฟ / โอวัลติน												
3.3.	นม												
3.4.	น้ำอัดลม												
3.5.	เครื่องดื่มชูกำลัง												
3.6.	อื่น ๆ												
4. อาหารปรุงสำเร็จ													
4.1.	ก๋วยเตี๋ยว												
4.2.	อาหารตามสั่ง												
4.3.	อื่น ๆ												

บันทึกภาคสนาม(สิ่งที่ได้เพิ่มจากประเด็นการสัมภาษณ์)

.....

.....

.....

.....

.....

2. ลักษณะการบริโภค

- ☐ กินข้าวร่วมกัน ครั้ง/สัปดาห์ (ส่วนใหญ่(ระบุเช้า,กลางวัน,เย็น))
- ☐ ต่างคนต่างกิน ครั้ง/สัปดาห์ (ส่วนใหญ่(ระบุเช้า,กลางวัน,เย็น))
- ☐ ผู้ใหญ่กินอะไร (ระบุ)
- ☐ เด็ก/เยาวชนกินอะไร (ระบุ)
- ☐ กินข้าวนอกบ้าน ครั้ง/สัปดาห์
- ☐ ซื้อร้านค้า ครั้ง/สัปดาห์
- ☐ ประุงอาหารเอง ครั้ง/สัปดาห์
- ☐ อื่น ๆ (ระบุ)

3. รายการยการบริโภค

- ☐ ประเภทเนื้อ บาท/เดือน
- ☐ ประเภทผัก บาท/เดือน
- ☐ ประเภทเครื่องปรุง บาท/เดือน
- ☐ ประเภทอาหารสำเร็จรูป บาท/เดือน
- ☐ อื่น ๆ (ระบุ)

4. อาหารที่ท่านเลือกรับประทานจะคำนึงถึงอะไรมากที่สุดให้เรียงลำดับ 1 ถึง 3

คำนึงถึง (✓)	จัดลำดับ (1 ถึง3)	รายการ
		คำนึงถึงท่านค่าทางโภชนาการ
		ตามใจชอบ
		ความนิยมโก้เก๋
		แล้วแต่ตลาดขายอะไร
		ตามโฆษณา
		ตามฤดูกาล
		กินของที่หามาได้ตามธรรมชาติ
		กินของที่ปลูกเอง/เลี้ยงเอง
		อาหารที่ปลอดภัยไม่มีสารพิษเจือปน
		อาหารที่มีผงชูรส
		ทำกินเอง
		ซื้ออาหารสำเร็จรูปกิน

5. ปัญหาการบริโภคที่พบบ่อย

- ☐ ความเจ็บป่วยจากการบริโภค (ระบุ)
- ☐ ขาดแคลนอาหาร
- ☐ ทำให้เกิดหนี้สิน
- ☐ ปัญหาสิ่งแวดล้อม(เช่น ขยะล้นไม่มีที่เก็บ)
- ☐ อื่น ๆ (ระบุ)

6. แนวทางการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมผู้บริโภคในอนาคต

ควรลดในเรื่องใด

ควรเพิ่มในเรื่องใด

ส่วนที่ 4 ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับความต้องการเข้าร่วมโครงการวิจัย

1. ท่านทราบว่ามีการวิจัยกำลังศึกษาข้อมูลในหมู่บ้านของท่าน

☐ทราบ เพราะ..... ☐ไม่ทราบ เพราะ.....

2. โครงการวิจัยนี้เป็นโครงการที่ค้นหาวิธีการพึ่งตนเองด้านอาหารเพื่อให้ชุมชน มีอยู่มีกินอย่างเพียงพอไม่เป็นหนี้สินมาก
ท่านคิดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อท่านมากหรือน้อยเพียงใด

☐มาก เพราะ..... ☐น้อย เพราะ..... ☐เฉยๆ เพราะ.....

3. ถ้าท่านคิดว่าเป็นประโยชน์มากท่านจะเป็นผู้หนึ่งที่เข้าร่วมโครงการนี้

☐ เข้าร่วม เพราะ..... ☐ ไม่เข้าร่วม เพราะ..... ☐ ยังไม่แน่ใจ

4. ท่านมีวิธีการในการพึ่งตนเองด้านอาหารอย่างไรบ้าง

.....
.....
.....

5. ท่านคิดว่าครัวเรือนของท่านผลิตอาหารพอกินหรือไม่

☐ พอกิน ☐ ไม่พอกิน เพราะ

บันทึกภาคสนาม(สิ่งที่ได้เพิ่มจากประเด็นการสัมภาษณ์)

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

ขอบพระคุณทุกท่านที่ให้ข้อมูล

ภาคผนวก ข.
ภาพกิจกรรม

การประชุมเตรียมทีมวิจัย

เวทีเตรียมความพร้อมของชุมชน

กิจกรรมเพาะพันธุ์ปลาในเวทีเตรียมความพร้อมชุมชน

เวทีสร้างเครื่องมือวิจัย

ลงพื้นที่จัดทำแผนที่เดินดิน

เวทีทดลองใช้เครื่องมือ

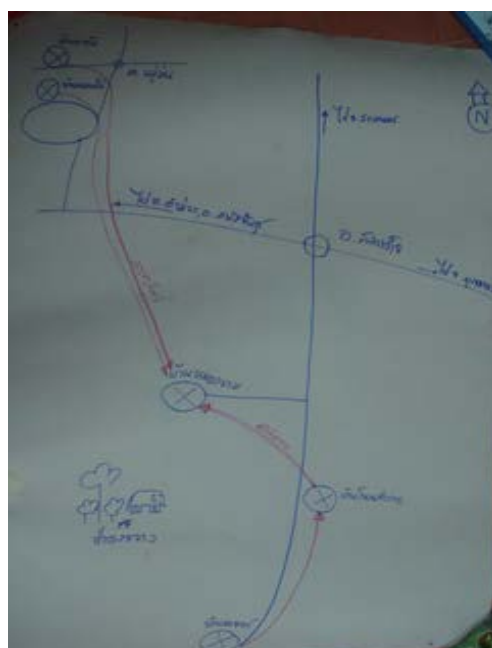
ลงพื้นที่เก็บข้อมูลชุมชน

เวทีวิเคราะห์และสรุปข้อมูล

เวทีคืนข้อมูลและจัดทำประวัติศาสตร์ชุมชน

เวทีเปิดใจที่มวิชัยและสร้างภาพฝันชุมชน

เวทีค้นหาเหตุและแนวทางแก้ปัญหา

การสำรวจชุมชนหลังจกดำเนินการตามแผน
“บ้านหนองขามเฝ้าอยู่เฝ้ากันมีศีลมีธรรม”

ชุมและกระถางผักหน้าบ้านของทีมวิจัย
 ทีมนักวิจัยนำร่องการปลูกอยู่ปลูกกิน

การเป็นผู้นำของทีมวิจัยในการปลูกอยู่ปลูกกินและแบ่งปันต้นกล้าและเมล็ดพันธุ์

การขับเคลื่อนไปพร้อมกับธนาคารปูและเมล็ดพันธุ์

ชุมชนเริ่มต้นตัว

รูปทรงของชุมชนบ้านที่มีความหลากหลาย

การปลูกอยู่ปลูกกินของชาวบ้านดำเนินไปพร้อมกับของ تیمวิจัย
ในลักษณะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

เวทีคืนข้อมูลให้ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
(จัดในงานอำเภอยิ้ม)

งานวันอำเภอยิ้มที่วัดบ้านหนองขาม

กิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมของวัดบ้านหนองขาม

ชุมชนบ้านหนองขามเห็นความสำคัญของป่าจึงเกิดกิจกรรมการปลูกป่าอย่างต่อเนื่อง

กิจกรรมมอบป้ายครัวเรือนปลูกอยู่ปลูกกินและประกวดพาข้าว

เวทีสรุปบทเรียนงานวิจัย

พลัษัศรัทธาของชุมชนต่อพระสงฆ์

ภาคผนวก ค.
แผนปฏิบัติการ

แผนกิจกรรม

แผนงาน/กิจกรรม	ขั้นตอน/วิธีการ	กลุ่มเป้าหมาย	ระยะเวลา	ผลที่คาดว่าจะได้รับ (ตัวชี้วัด)	ผู้รับผิดชอบ
ขั้นตอนการเตรียมการ 1.ประชุมทีมวิจัยและที่ปรึกษา วัตถุประสงค์: เพื่อทำความเข้าใจโครงการ แบ่งบทบาท และออกแบบเครื่องมือการ ศึกษาวิจัย	1.ประสานทีมวิจัยและที่ปรึกษา 2.ทบทวนความเข้าใจงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทำความเข้าใจโครงการ ทบทวนแผนงาน ร่วมกัน 3.แบ่งบทบาทหน้าที่ 4.ออกแบบเครื่องมือการ ศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วม 5.วางแผนการทำงานร่วมกัน 6.บันทึกสรุปผลการประชุม และนัดหมายครั้งต่อไป	-ทีมวิจัย 10 คน -ชาวบ้าน 30 คน -ที่ปรึกษา 2 คน -พี่เลี้ยง 2 คน	เดือนที่ 1 (1 วัน)	1.นักวิจัยทุกคนเข้าใจงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น วัตถุประสงค์ วิธีการ และแผนงาน โครงการวิจัยอย่างชัดเจนทุกคน 2.นักวิจัยได้แบ่งบทบาทหน้าที่ 3.ได้เครื่องมือการเก็บข้อมูล 4.มีแผนปฏิบัติการร่วมกัน 5.ได้บันทึกสรุปผลการประชุม และวันนัดประชุมครั้งต่อไป	ทีมวิจัย
2.เวทีชี้แจงโครงการวิจัยต่อ ชุมชน และองค์กรที่เกี่ยวข้อง วัตถุประสงค์ : เพื่อสร้างความ เข้าใจโครงการ และความ ร่วมมือ ตลอดจนวางแผนวิจัย ร่วมกับชุมชน และองค์กรที่ เกี่ยวข้อง	1.ประสานชาวบ้าน ผู้นำชุมชน โรงเรียน วัด และ อบต. 2.ทำความเข้าใจงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โครงการวิจัย และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น 3.วางแผนการวิจัยร่วมกัน 4.บันทึกสรุปผลการจัดเวที	-ทีมวิจัย 10 คน -ชาวบ้านหมู่ 2 คือ ผู้นำชุมชน พระ ครู นักเรียน และ อบต. 30 คน -ที่ปรึกษา 2 คน -พี่เลี้ยง 2 คน	เดือนที่ 1 (1 วัน)	1.ชาวบ้าน และองค์กรที่เกี่ยวข้องเข้าใจ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น วัตถุประสงค์ วิธีการ และแผนงานโครงการวิจัยร่วมกัน 2.มีแผนปฏิบัติการร่วมกันอย่างชัดเจน 3.ได้บันทึกสรุปผลการจัดเวที	ทีมวิจัย

แผนกิจกรรม (ต่อ)

แผนงาน/กิจกรรม	ขั้นตอน/วิธีการ	กลุ่มเป้าหมาย	ระยะเวลา	ผลที่คาดว่าจะได้รับ (ตัวชี้วัด)	ผู้รับผิดชอบ
----------------	-----------------	---------------	----------	---------------------------------	--------------

ขั้นตอนการ 1. ศึกษาบริบททั่วไปและบริบท ทุนทางสังคม บ้านหนองขาม	1. ประสานทีมวิจัยและที่ปรึกษา 2. ประสานชาวบ้าน ผู้นำชุมชน โรงเรียน วัด และ อบต. 3. ศึกษารวบรวมข้อมูลจากหลักฐาน เอกสารที่เกี่ยวข้อง 4. จัดประชุมกลุ่มเพื่อ ระดมและแลกเปลี่ยนข้อมูลบริบททั่วไปและ บริบททุนทางสังคม บ้านหนองขาม โดยใช้ mind mapping 5. บันทึกสรุปผลการประชุม และนัดหมายครั้งต่อไป	- ทีมวิจัย 10 คน - ชาวบ้าน 30 คน - ที่ปรึกษา 2 คน - พี่เลี้ยง 2 คน	เดือนที่ 2 (1 วัน)	1. ได้ข้อมูลบริบททั่วไปของบ้าน หนองขาม 2. ได้ข้อมูลบริบททุนทางสังคมของ บ้านหนองขาม 3. ได้บันทึกสรุปผลการประชุม และนัดประชุมครั้งต่อไป	ทีมวิจัย
2. เก็บรวบรวมข้อมูลระบบการ ผลิตอาหารและบริโภคอาหาร 2.1 ประชุมเพื่อวางแผนรวบรวม ข้อมูลระบบการผลิตอาหารและ บริโภคอาหาร	1. ประสานทีมวิจัยและที่ปรึกษา 2. ประสานชาวบ้าน ผู้นำชุมชน โรงเรียน วัด และ อบต. 3. วางแผนการเก็บรวบรวมข้อมูลร่วมกัน 4. บันทึกสรุปผลการจัดเวที	- ทีมวิจัย 10 คน - ชาวบ้าน 30 คือ ผู้นำ พระ ครู นักเรียน และ อบต. - ที่ปรึกษา 2 คน - พี่เลี้ยง 2 คน	เดือนที่ 2 (2 วัน)	1. ได้แผนการจัดเก็บข้อมูลร่วมกัน 2. ได้แนวทางในการเก็บข้อมูล ร่วมกัน 3. ได้บันทึกสรุปผลการจัดเวที	ทีมวิจัย
2.2. เก็บข้อมูลระบบการผลิต อาหารและบริโภคอาหาร	1. ประสานทีมวิจัยและที่ปรึกษา 2. ประสานชาวบ้าน ผู้นำชุมชน โรงเรียน วัด และ อบต. 3. เก็บข้อมูลการผลิตและ บริโภคอาหาร 200 ครั้วเรือน (ระยะเวลา 2 เดือน) 4. บันทึกสรุปผลทุก 2 สัปดาห์	- ทีมวิจัย 10 คน - ชาวบ้าน 30 คือ ผู้นำ พระ ครู นักเรียน และ อบต. - ที่ปรึกษา 2 คน - พี่เลี้ยง 2 คน	เดือนที่ 3 (5 วัน)	1. ได้ข้อมูลการผลิตและบริโภค อาหาร 2. ได้บันทึกสรุปผล	ทีมวิจัย

แผนกิจกรรม (ต่อ)

แผนงาน/กิจกรรม	ขั้นตอน/วิธีการ	กลุ่มเป้าหมาย	ระยะเวลา	ผลที่คาดว่าจะได้รับ (ตัวชี้วัด)	ผู้รับผิดชอบ
3. พัฒนาระบบการผลิตอาหาร และบริโภคอาหาร 3.1 จัดเวทีระดมความคิดเพื่อ	1. ประสานทีมวิจัยและที่ปรึกษา 2. ประสานชาวบ้าน ผู้นำชุมชน โรงเรียน	- ทีมวิจัย 10 คน - ชาวบ้าน 30 คน	เดือนที่ 7 (1 วัน)	1. ได้แนวทางการพัฒนาระบบการผลิต อาหารและบริโภคอาหาร	ทีมวิจัย

หาแนวทางการพัฒนาและวางแผน	วัด และ อบต. 3.ระดมความคิดในการพัฒนาระบบการผลิตอาหารและบริโภคอาหาร 4.บันทึกสรุปผลการประชุมและนัดหมายครั้งต่อไป	-ที่ปรึกษา 2 คน -พี่เลี้ยง 2 คน		2. ได้บันทึกสรุปผลการประชุมและวันนัดประชุมครั้งต่อไป	
3.2 ศึกษาดูงานนอกสถานที่	1.ประสานทีมวิจัยและที่ปรึกษา 2. ประสานชาวบ้าน ผู้นำชุมชน โรงเรียน วัด และ อบต. 3. บันทึกสรุปผลการศึกษาดูงาน	-ทีมวิจัย 10 คน - ชาวบ้าน 16 คน -ที่ปรึกษา 2 คน -พี่เลี้ยง 2 คน	เดือนที่ (2วัน)	1.ได้สรุปผลการศึกษาดูงาน 2. ได้บันทึกสรุปผลการประชุมและวันนัดประชุมครั้งต่อไป	ทีมวิจัย
ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล 1.ประชุมสรุปข้อมูล และร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลในระดับทีมวิจัยและที่ปรึกษา	1.ประสานทีมวิจัยและที่ปรึกษา 2. สรุปข้อมูลร่วมกัน 3.บันทึกสรุปผลการประชุมและนัดหมายครั้งต่อไป	-ทีมวิจัย 10 คน -ที่ปรึกษา 2 คน -พี่เลี้ยง 2 คน	เดือนที่ 4,5 (2 วัน)	1. ได้ข้อมูลสรุประบบการผลิตและบริโภคอาหาร 2. ได้บันทึกสรุปผลการประชุมและวันนัดประชุมครั้งต่อไป	ทีมวิจัย

แผนกิจกรรม (ต่อ)

แผนงาน/กิจกรรม	ขั้นตอน/วิธีการ	กลุ่มเป้าหมาย	ระยะเวลา	ผลที่คาดว่าจะได้รับ (ตัวชี้วัด)	ผู้รับผิดชอบ
2.จัดเวทีตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลและกำหนดแนวทางการพัฒนาการปฏิบัติการทดลองแก้ไขปัญหาร่วมกับชุมชน	1.ประสานทีมวิจัย ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน โรงเรียน วัด อบต. และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 2.ทีมวิจัยนำเสนอผลการศึกษาวิจัยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเสนอแนะการวิจัย 3.ระดมแนวทางและแผนต่อเนื่องร่วมกับชุมชน และองค์กรที่เกี่ยวข้อง 4.บันทึกสรุปผล	-ทีมวิจัย 10 คน -ชาวบ้าน คือ ผู้นำชุมชน พระ ครู นักเรียน และ อบต. 100 คน -ที่ปรึกษา 2 คน -พี่เลี้ยง 2 คน	เดือนที่ 1 (1 วัน)	1.ชาวบ้าน และองค์กรที่เกี่ยวข้องเข้าใจงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น วัตถุประสงค์วิธีการ 2.มีแผนปฏิบัติการร่วมกันอย่างชัดเจน 3.ได้บันทึกสรุปผลการจัดเวที	ทีมวิจัย

3.สรุปและจัดทำรายงาน ความก้าวหน้า	1.ประสานทีมวิจัยและที่ปรึกษา 2. สรุปข้อมูลร่วมกัน 3.บันทึกสรุปผลการประชุมและนัดหมาย ครั้งต่อไป	-ทีมวิจัย 10 คน -ที่ปรึกษา 2 คน	เดือนที่ 6 (1 วัน)	1. ได้รายงานความก้าวหน้า 2. ได้บันทึกสรุปผลการประชุม และวันนัดประชุมครั้งต่อไป	
<u>ขั้นการติดตาม ประเมินผล และ สรุปผลการวิจัย</u> 1.ประชุมติดตามประเมิน สรุป และวิเคราะห์ข้อมูล	1.ประสานทีมวิจัยและที่ปรึกษา 2. สรุปข้อมูลร่วมกัน 3.บันทึกสรุปผลการประชุม และนัดหมายครั้งต่อไป	-ทีมวิจัย 10 คน -ชาวบ้าน 30 ผู้นำ พระ ครู นักเรียน และ อบต. -ที่ ปรึกษา 2 คน -พี่เลี้ยง 2 คน	เดือนที่ 10 (2 วัน)	1. ได้สรุปผลการดำเนินการตามแผน 2.ได้บันทึกสรุปผลการประชุม และวันนัดประชุมครั้งต่อไป	ทีมวิจัย
2. จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์					ทีมวิจัย

ภาคผนวก ง.
ประวัตินักวิจัย

ประวัตินักวิจัย

1. นางสาวมะลิวรรณ สุวรรณพฤกษ์

ที่อยู่ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์
13/14 ตำบลสงเปลือย อำเภอนามน จังหวัดกาฬสินธุ์ 46230
เบอร์โทรศัพท์ 08 - 5001 - 4818
ตำแหน่ง หัวหน้าโครงการวิจัย
การศึกษา ปริญญาโท
อาชีพ/ประสบการณ์ อาจารย์สาขาสารสนเทศศาสตร์
หัวหน้ากลุ่มงานวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ
มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์

2. นายบุญโรม สุมูละ

ที่อยู่ บ้านเลขที่ 160 หมู่ที่ 2 ตำบลหนองแวง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัด
กาฬสินธุ์
เบอร์โทรศัพท์ 08-9529-0733
ตำแหน่ง หัวหน้าโครงการวิจัยร่วม
การศึกษา ปริญญาตรี
อาชีพประสบการณ์ นายช่าง การไฟฟ้านครหลวง- ผู้ผลิตโรงสีข้าวกล้องเทคโนโลยี
ชาวบ้าน ทำนาข้าวอินทรีย์

3. นายนิติย์ นามวงษ์

ที่อยู่ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์
13/14 ตำบลสงเปลือย อำเภอนามน จังหวัดกาฬสินธุ์ 46230
เบอร์โทรศัพท์ 08-1760-8657
ตำแหน่ง รองหัวหน้าโครงการวิจัย
การศึกษา ปริญญาโท วิศวกรรมพลังงาน
อาชีพ/ประสบการณ์ นักวิชาการศึกษา งานโครงการตามแนวพระราชดำรินิคมมหาวิทยาลัย
ราชภัฏกาฬสินธุ์/อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์

4. นายมนตรี ไพรัตน์

ที่อยู่ บ้านเลขที่ 9/1 หมู่ที่ 2 ตำบลหนองแวง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัด
กาฬสินธุ์เบอร์โทรศัพท์ -
ตำแหน่ง รองหัวหน้าโครงการวิจัย
การศึกษา ม.6
อาชีพ/ประสบการณ์ - ผู้ใหญ่บ้าน - ทำนา

5. น.ส.ปารมี ลางคูลานนท์

ที่อยู่ บ้านเลขที่ 1-3 หมู่ที่ 18 ตำบลเชียงยืน อำเภอเชียงยืน
จังหวัดมหาสารคาม
เบอร์โทรศัพท์ 08-9863-3750
การศึกษา ปริญญาโทบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์

- อาชีพ/ประสบการณ์ - อาจารย์สาขาสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์
/- อาจารย์พิเศษ ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น-บรรณรักษ์ กองห้องสมุด มหาวิทยาลัยแม่โจ้
6. ร.ต. จรูญ ฉายประดิษฐ์
ที่อยู่
การศึกษา
อาชีพ/ประสบการณ์
- ที่มวิชัย
องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอสว่าง
จังหวัดกาฬสินธุ์
ปริญญาตรี
- รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวง
- ทำการเกษตรตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง
7. นายณรงค์ พรหมรัตน์
ที่อยู่
การศึกษา
อาชีพ/ประสบการณ์
- ที่มวิชัย
บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 2 ตำบลหนองแวง อำเภอสว่าง จังหวัด
กาฬสินธุ์
ป.6
- ทำนา - ทำเกษตรอินทรีย์ - อสม.
8. นายสมหวัง สุพรม
ชื่อ-สกุล
หมายเลขบัตรประชาชน
ที่อยู่
เบอร์โทรศัพท์
การศึกษา
อาชีพ/ประสบการณ์
- นายสมหวัง สุพรม
3461300308606
170 หมู่ 2 ต.หนองแวง อ.สมเด็จ
087-2139940
ปริญญาตรี (คบ.สังคมศึกษา)
ครูโรงเรียนหนองขามวิทยา ประสบการทำงาน 20 ปี
9. นายสุริยา ยุมลวัฒน์
ชื่อ-สกุล
หมายเลขบัตรประชาชน
ที่อยู่
เบอร์โทรศัพท์
การศึกษา
อาชีพ/ประสบการณ์
- นายสุริยา ยุมลวัฒน์
3450100441671
17 หมู่ 2 ต.หนองแวง อ.สมเด็จ
087-9289442
ม.3
ทำนา, ทำงานหน่วยกู้ชีพตำบลหนองแวง
10. นายประถม ประชาเพิ่ม
ชื่อ-สกุล
หมายเลขบัตรประชาชน
ที่อยู่
เบอร์โทรศัพท์
การศึกษา
อาชีพ/ประสบการณ์
- นายประถม ประชาเพิ่ม
3461300106124
7 หมู่ 2 ต.หนองแวง อ.สมเด็จ.
089-5732435
ม.6
ทำนา ทำการเกษตร
11. นายธัชชัย ประชานันท์
ชื่อ-สกุล
หมายเลขบัตรประชาชน
- นายธัชชัย ประชานันท์
3461200362641

ที่อยู่	129 หมู่ 2 ต.หนองแขวง อ.สมเด็จ
เบอร์โทรศัพท์	080-7618141
การศึกษา	ม.6
อาชีพ/ประสบการณ์	ทำนา รับจ้าง
12. นายทวี สุ่มลละ
ชื่อ-สกุล	นายทวี สุ่มลละ
หมายเลขบัตรประชาชน	3461300108232
ที่อยู่	121 หมู่ 2 ต.หนองแขวง อ.สมเด็จ.
เบอร์โทรศัพท์	086-2366127
การศึกษา	ปริญญาตรี สาขาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น
อาชีพ/ประสบการณ์	เกษตรกร, นักการเมืองท้องถิ่น
13. นายบวร มังครัตน์
ชื่อ-สกุล	นายบวร มังครัตน์
หมายเลขบัตรประชาชน	3461300174448
ที่อยู่	70 หมู่ 2 ต.หนองแขวง อ.สมเด็จ.
เบอร์โทรศัพท์	085-7389177
การศึกษา	ม.6
อาชีพ/ประสบการณ์	ทำนา
14. นายศุภร์ ตาสา
ชื่อ-สกุล	นายศุภร์ ตาสา
หมายเลขบัตรประชาชน	3461300108836
ที่อยู่	44 หมู่ 2 ต.หนองแขวง อ.สมเด็จ.
เบอร์โทรศัพท์	-
การศึกษา	กำลังศึกษา ม.6 (กศน.)
อาชีพ/ประสบการณ์	ทำนา
15. นายประสิทธิ์ ภารญาติ
ชื่อ-สกุล	นายประสิทธิ์ ภารญาติ
หมายเลขบัตรประชาชน	3461300106957
ที่อยู่	128 หมู่ 2 ต.หนองแขวง อ.สมเด็จ
เบอร์โทรศัพท์	-
การศึกษา	ป.4
อาชีพ/ประสบการณ์	ทำนา
- 16.นางทองสุนย์ จุฑานิตย์
ชื่อ-สกุล	นางทองสุนย์ จุฑานิตย์
หมายเลขบัตรประชาชน	3409900915985
ที่อยู่	81 หมู่ 2 ต.หนองแขวง อ.สมเด็จ
เบอร์โทรศัพท์	085-4608208
การศึกษา	มศ. 3

อาชีพ/ประสบการณ์	ค้าขาย
17.นางทองใส สมบูรณ์	
ชื่อ-สกุล	นางทองใส สมบูรณ์
หมายเลขบัตรประชาชน	3461300110172
ที่อยู่	66..หมู่ 2 ต.หนองแขวง อ.สมเด็จ
เบอร์โทรศัพท์	082-7447301
การศึกษา	ป.4
อาชีพ/ประสบการณ์	ทำนา
18.นางพิสมัย นามโต	
ชื่อ-สกุล	นางพิสมัย นามโต
หมายเลขบัตรประชาชน	3461300107058
ที่อยู่	177.หมู่ 2 ต.หนองแขวง อ.สมเด็จ..
เบอร์โทรศัพท์	089-2791012
การศึกษา	กำลังศึกษาม.ต้น (กศน.)
อาชีพ/ประสบการณ์	ทำนา
19. พระมหามนตรี ญาณเมธี	
ชื่อ-สกุล	พระมหามนตรี ญาณเมธี
หมายเลขบัตรประชาชน	-
ที่อยู่	วัดวงศ์สว่างธิดาราม
เบอร์โทรศัพท์	080-5627775
การศึกษา	นธ.เอก ปธ6, ปริญญาตรีสาขาบริหารการศึกษา
อาชีพ/ประสบการณ์	-
20.พระมหาอุทัย วชิรเมธี	
ชื่อ-สกุล	พระมหาอุทัย วชิรเมธี
หมายเลขบัตรประชาชน	-
ที่อยู่	วัดวงศ์สว่างธิดาราม
เบอร์โทรศัพท์	088-7418810
การศึกษา	นธ.เอก ปธ6, ปริญญาตรีสาขาบริหารการศึกษา
อาชีพ/ประสบการณ์	-